

STENOGRAFSKE BELEŠKE

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 6

BEOGRAD 1937 GODINE

KNJIGA 4

LX REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 21 JULA 1937 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

PRETSEDNIK

STEVAN ĆIRIĆ

i

POTPRETSEDNICI

FRANJO MARKIĆ i VOJKO R. ČVRKIĆ

SEKRETAR

TODOR M. ŽIVKOVIĆ

Prisutni g. g. Ministri: Ministar bez portfelja **dr. Šefkija Behmen**; Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**; Ministar pravde **dr. Nikola Subotić**; Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja **Dragiša J. Cvetković**; Ministar trgovine i industrije **dr. Milan Vrbanić**; Ministar šuma i rudnika **Đura Janković**; Ministar prosvete **Dobrivoje Stošović**; Ministar finansija **Dušan Letica**; Ministar pošta, telegrafa i telefona **dr. Branko Kaluderčić**; Ministar bez portfelja **Vojislav V. Đorđević**; Ministar fizičkog vaspitanja naroda **dr. Josip Rogić**.

POČETAK U 8,15 ČASOVA

SADRŽAJ:

Pre dnevnog reda: 1 — Čitanje i usvajanje zapisnika LIX redovnog sastanka;

2 — Saopštenje izveštaja Senata Kraljevine Jugoslavije o podnošenju zakonskih predloga: o izvanrednom priznanju godina državne službe i penzije **Spiri Hadži-Ristiću** i o predlogu zakona o izvanrednoj državnoj pomoći **Sofiji udovi Babić** i drugima;

3 — Saopštenje o podnošenju predloga rezolucije **Vojislava Lazića** i drugova, narodnih poslanika, o povlačenju naredbe Uprave grada Beograda kojom je zabranjena litija pravoslavnom narodu grada Beograda, zakazana za 19 juli 1937 godine i odbijanje prvenstva;

4 — Saopštenje izveštaja Ministara o odgovorima na interpelacije narodnih poslanika.

Govornici: **Vojislav Lazić**, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja **Dragiša J. Cvetković**, Pretsednik Narodne skupštine **Stevan Ćirić** (šest puta).

Dnevni red: Nastavak pretresa u načelu izveštaja Odbora za proučavanje zakonskog predloga o Kon-

kordatu, zaključenom između Svete Stoline i Kraljevine Jugoslavije, potpisanom 25 jula 1935 godine u Vatikanu.

Govornici: **Dr. Janko Baričević** (u ime grupe Jugoslovenskog kluba), Ministar pravde **dr. Nikola Subotić** (radi ličnog objašnjenja), **dr. Kosta Kumanudi** (radi ličnog objašnjenja), **dr. Časlav Nikitović**, **Mirko Komnenović** (u ime grupe Jugoslovenskog radikalnog kluba), Ministar šuma i rudnika **Đura Janković**, **Mirko Komnenović** (radi ličnog objašnjenja), Pretsednik Narodne skupštine **Stevan Ćirić** (dvadeset puta), **Miloje Sokić**, **Dušan Ivančević**, **Vojislav Nenadić**, Potpredsednik Narodne skupštine **Franjo Markić** (šest puta), **Mita Dimitrijević**, Potpredsednik Narodne skupštine **Vojko R. Čvrkić**.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, imam čast otvoriti LX redovni sastanak Narodne skupštine. Molim gospodina sekretara da izvoli pročitati zapisnik prethodnog sastanka.

Sekretar Todor Živković pročita zapisnik LIX redovnog sastanka.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima li ko od gospode narodnih poslanika kakvu primedbu na zapisnik?

(Nema) Primedaba nema, zapisnik je primljen. Izvolite, gospodo, čuti zakonske predloge.

Sekretar Todor Živković (saopštava): Senat Kraljevine Jugoslavije, dostavlja Narodnoj skupštini na rešenje: predlog zakona o izvanrednom priznanju godina državne službe i penzije Spiri Hadži-Ristiću (Vidi prilog); predlog zakona o izvanrednoj državnoj pomoći Babić udovi Sofiji i drugima. (Vidi prilog).

Pretsednik Stevan Ćirić: Ovi će zakonski predlozi biti upućeni Odboru za molbe i žalbe. Ja bih molio naš Odbor za molbe i žalbe da ove zakonske predloge uzme brzo u pretres i da nam podnese svoje izveštaje, da bi o njima mogli rešavati još u ovom zasedanju.

Izvolite čuti jedan predlog rezolucije za koju se traži hitnost.

Sekretar Todor Živković (saopštava): G. Lazić Vojislav i drugovi, narodni poslanici, podnose Narodnoj skupštini na rešenje predlog rezolucije o povlačenju naredbe Uprave grada Beograda, kojom je zabranjena litija pravoslavnom narodu grada Beograda, zakazana za 19 juli 1937 godine i traže da se oglasi za hitan. (Vidi prilog).

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč narodni poslanik g. Vojislav Lazić da obrazloži traženu hitnost.

Vojislav Lazić: Gospodo narodni poslanici, poznata je činjenica da Nj. Sv. Pravoslavni Patrijarh g. Varnava boluje već duže vremena. Za njegovu bolest zainteresovala se celokupna naša javnost i celo pravoslavno hrišćanstvo. Povod njegove bolesti tumači se čudnovato. Povod njegove bolesti u narodu je izazvao zaprepašćenje da se moglo dogoditi to, da Poglavica pravoslavne crkve boluje u momentu kad se iznosi pred Narodnu skupštinu Konkordat zaključen sa Sv. Stolicom u Rimu.

Narod, gospodo, ne može nikako razumeti da je ta bolest došla prirodnim procesom, u narodu postoji drukčije verovanje. Gospodo, lekarski bilteni, koji su objavljeni i oni idu u prilog tome. Mnogi i mnogi lekari, koji umeju da čitaju biltene, tvrde da je bolest nastupila kod Njegovih organa za varenje usled nekog trovanja, ali kakvog, naravno ne može unapred da se zna, jer to bi se moglo utvrditi samo na slučaj njegove smrti.

Gospodo, kada je Poglavica pravoslavne crkve bolestan, a još pod takvom sumnjom, onda je prirodna stvar da sveštenstvo mora biti zabrinuto, zabrinuti su i svi vernici. (Graja na desnici). Molim vas, gospodo, ja govorim ono što je u narodu, i govorim ono što je istina, od istine nikad ne treba bežati. I, gospodo, priredena su molepstviya za Njegovo ozdravljenje u celoj zemlji po svima pravoslavnim crkvama. Gospodo, to se čini i kod drugih veroispovesti u takvim slučajevima, kada je njihov verski poglavica teško bolestan, tada se svi vernici mole Bogu za Njegovo ozdravljenje. I ja mislim, gospodo, da se ni pravoslavnom sveštenstvu, ni pravoslavnom narodu ne može to zabraniti, niti se može to sprečiti, niti uopšte to treba sprečavati, da se mole Bogu za ozdravljenje svoga verskog poglavice. U cilju tome beogradski Namesnik pravoslavne crkve zakazao je za 19 juli molitvu sa litijom.

I šta se događa, gospodo, od strane državne vlasti? Šta je radila državna vlast? Šta je radila Kraljevska vlada, kad je saznala za priređivanje molep-

stviya? Uradila je Kraljevska vlada ono, što ni Turci nisu radili kada su upravljali Srbijom. (Odobranje na levici. — Protesti na desnici).

Gospodo, najedanput data je obznana i grad Beograd, prestonica naša, stavljen je pod obznanu. Uprava grada Beograda svojom naredbom broj 3654 zabranila je održavanje litije. Pa onda, dalje, ovom naredbom zabranjeni su svi skupovi i povorke u Beogradu sve do 1 avgusta 1937 godine. Ova naredba, gospodo, nosi karakter jedne obznane, kojom se obznanom oduzimaju prava narodna, koja su dotle postojala. Gospodo, ovo je obznana, koja zakoračava duboko u pravo ispovedanja slobode veroispovesti. (*Milan Petković*: Tako je! — *Milan Lazarević*: To nije istina! — Graja.)

Gospodo, ja i moji drugovi, kada smo videli ovu naredbu, procenili smo njen značaj, i videli smo teške posledice ove naredbe, pa smo odmah ustali da jednim predlogom rezolucije tražimo da se ova obznana ukine. Zato, gospodo, ja ću vam pročitati naš predlog. Taj naš predlog glasi ovako:

Predlog rezolucije o povlačenju naredbe Uprave grada Beograda, kojom je zabranjena litija pravoslavnom narodu grada Beograda, zakazana za 19 juli 1937 godine.

Po želji velikog broja pravoslavnih beogradana i mnogih udruženja i ustanova pravoslavno sveštenstvo grada Beograda zakazalo je za 19 juli 1937 god. u 5 časova po podne molepstviya sa litijom za ozdravljenje Nj. Sv. Patrijarha Varnave.

Uprava grada Beograda zabranila je svojom naredbom održavanje ove litije.

Ova naredba Uprave grada Beograda uskraćuje pravo građanima pravoslavne vere koji žive u Beogradu da slobodno ispovedaju svoju veru i da slobodno obavljaju svoje verske običaje i obrede.

Ova nezakonitost Uprave grada Beograda ne može se dozvoliti, jer ona oduzima građanima njihova verska prava Ustavom zagarantovana.

Stoga, u interesu pravde, reda i mira predlažemo da Narodna skupština donese sledeću

REZOLUCIJU

Poziva se Kraljevska vlada da naredbu Uprave grada Beograda, kojom je zabranjeno održavanje litije u Beogradu, zakazane od strane pravoslavnog sveštenstva za 19 juli 1937 godine, poništi i naredi Upravi grada Beograda da u buduće ovakve naredbe ne može donositi.

Tražimo hitnost po § 62 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini.

19 jula 1937 godine
u Beogradu

Predlagači narodni poslanici:

Vojislav Lazić, s. r., Milan Petković, s. r., Luka Avramović, s. r., Rudolf Plesković, s. r., Avgustin Lukačić, s. r., Ivan Prekoršek, s. r., Mihailo Đurović, s. r., Milenko Glišić, s. r., Branko Paunović, s. r., Radivoje M. Nikolić, s. r., Radivoje Nanović, s. r., Kosta Dimitrijević, s. r., Vojislav Nenadić, s. r., Ante Kovač, s. r., Srpko Vukanović, s. r., dr. Milenko Marković, s. r., Stamenko Stošić, s. r., Milan Mravlje, s. r., Velimir Jojić, s. r., Pavle Gajić, s. r., Ljubomir Jovanović, s. r., Ilija P. Mihailović, s. r., Milivoje D. Nikolić,

s. r., Milivoje D. Isaković, s. r., Risto Grdić, s. r., Mustafa Mulalić, s. r., Aleksandar M. Lazarević, s. r., Milinko R. Milutinović, s. r., Rastko Petković, s. r., Jovo Zagorac, s. r., Jovan Nenadović, s. r., Miloš Rašović, s. r., Šukrija Kurtović, s. r., Milivoje M. Rafailović, s. r., Ignjat Stefanović, s. r., Milovan Lazarević, s. r., Životije Jevtić, s. r., dr. Dragutin Kojić, s. r., Sekula Zečević, s. r., Boško Zeljković, s. r., dr. Luka Šoški, s. r., Stanko Lenarčić, s. r., dr. Mirko Kosić, s. r., dr. Ivan Jančić, s. r., Đorđe Z. Petković, s. r., dr. Jordan Aćimović, s. r., dr. Riko Fuks, s. r., Fran Zupančić, s. r., Jovan Zdravković, s. r., dr. Vasilije Jovanović, s. r., dr. Živojin Popović, s. r., Milivoje Đ. Perić, s. r., dr. Veljko Ilić, s. r., Živojin J. Arandelović, s. r., dr. Stanko Hočevar, s. r., Albin Koman, s. r., dr. Sulejman Hafizadić, s. r., Milan Božić, s. r., Rajko Turk, s. r., Kosta Aleksić, s. r., Dušan Ivančević, s. r.”

Gospodo, moglo bi se sada reći: pa prošao je i dan litije, videli smo kako se je krvavo i žalosno završila ova litija. Prošlo je sve to i nije potrebna ova rezolucija. Ali, gospodo, ja sam rekao u početku svoga govora da ova naredba Uprave grada Beograda ima značaj obznane, a ta obznana ima da traje do 1 avgusta ove godine, do 1 avgusta treba da traje ovo nezakonito stanje koje je ova obznana donela, a, gospodo, mi smo dužni da svaku nezakonitost suzbijemo... (Jedan glas sa desnice: Ovo je bilo po zakonu!) Mi tražimo red i mir!... i da postane red i mir u ovoj zemlji. (Povici na desnici: Tako je, to i mi tražimo!)

Ova naredba će da stvori krv u ovoj zemlji, da izazove revolt kod građana, da izazove revolt kod pravoslavnog naroda i ova naredba na taj način stvara i utire put k jednoj očiglednoj revoluciji.

Mi smo dužni, gospodo, da sve ono što ide ka stvaranju jedne teške situacije otklonimo. Gospodo, teška situacija neće se otkloniti ako ostavimo ovu obznanu do 1 avgusta ove godine. Vlada će na taj način sve više zaoštravati stvari i vi ćete ovde pod pritiskom žandarmerijskih bajoneta izglasati Konkordat. (Pljeskanje na levici. — Povici na desnici: Nije istina! — *Dr. Branko Kalember*: Šupiraju poslanike ovamo po naređenju sreskih načelnika da se prijave Ministru unutrašnjih dela! — Glas sa desnice: Ovde im je mesto, a ne da se šetaju fevo i desno!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim vas, gospodo, da ne upadate govorniku u reč. (Jedan glas sa desnice: I on je nama čitavo vreme juče upadao!)

Vojislav Lazić (nastavlja): Narod je, gospodo, došao u crkvu. U crkvi je izvršeno molepstviye, odslužena je služba, pošla je litija. (Jedan glas sa desnice: Je si li bio u crkvi?) Napred su pošli sveštenici... (Jedan glas sa desnice: To smo već slušali!)... sa krstovima, sa ripidama, sa čiracima, na čelu vladike i sveštenici, a za njima je išao narod. (Jedan glas sa desnice: Kaži nešto novo!)

Gospodo, gore nego ikada završila se ova litija. (Jedan glas sa desnice: To stalno ponavljaš!) Ja mislim da Beograd od kad postoji nije upamtio da je litija kundacima i bajonetima državne vlasti rasteryana. (Jedan glas sa desnice: I hoće kada se ne pokorava naredbama!) Kordoni žandarmerije sačekali su litiju i na najzlikovačkiji način pretukli su sveštenstvo, pretukli su one naše pravoslavne građane koji su u toj litiji učestvovali, pretukli su žene, pretukli su decu.

Gospodo, ripide, čiraci i krstovi polomljeni su, zastave i barjaci naše crkve pocepani su! Naša je sve-

tinja unakažena, naša je svetinja oskrnavljena! (*Bo-rivoje Đurić*: To su popovi uradili! — *Milan Petković*: Nije istina, nego policija!) To je, gospodo, uradila ova Vlada!

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim vas, gospodo, da ne upadate g. govorniku u reč. (*Milan Petković*: Udrali su sa pendrecima vladike i sveštenike! Ovako što nije radeno ni kad su bila najteža vremena za pravoslavnu crkvu!) Gospodine Laziću, izvolite nastaviti, a gospodu molim da ne upadaju u reč!

Vojislav Lazić (nastavlja): Ovaj zločin prema pravoslavnoj crkvi nisu ni Turci činili! To nisu činile ni turske dahije. I oni bi zavideli Vladi Milana Stojadinovića u veštini nad izvođenjem nasilja nad narodom, jer oni nisu koristili to da sveštenike pri nošenju pravoslavne litije na ovaj način suzbijaju i razgone! I oni su, gospodo, poštovali, sveštena lica sa krstom u ruci i odeždama na ledima. Ali, gospodo, Vlada Milana Stojadinovića nije to poštovala, nego su pendreci žandarmerije padali preko odežda sveštenika, koje se odežde u našoj pravoslavnoj veri smatraju kao svetinje. (Glasovi sa desnice: Na Stojadinovića je pucao u Skupštini! — *Dr. Janko Baričević*: Onaj koji je pucao, dobio je 15 godina robije, a šta će ovi dobiti!) Gospodo, ni crkva nije pošteđena. Obesna žandarmerija, koja je pobesnela kad je dobila naredbu, jurišala je na goloruki i pobožni narod sa pendrecima i oružjem u ruci. Ona je nagnala narod u crkvu, pa je jurišala i u samu crkvu, jurišala je na crkvena vrata. Gospodo, mi moramo sa bolom u duši da konstatujemo tu činjenicu, i tu činjenicu da osudimo najoštrije! (*Milan Petković*: Tako jel!) Šta se posle toga dešava?

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine govorniče, Vi više prikazujete tok stvari, umesto da obrazložete hitnost! Ja bih Vas molio da predete na obrazloženje hitnosti.

Vojislav Lazić (nastavlja): Ja imam prava da obrazložim hitnost, a ja to ne mogu na drugi način dok ne iznesem činjenice da ubedim gospodu o hitnosti! Ja ne mogu da ubedim gospodu o hitnosti sa pet reči! Ja moram da govorim pet sati da ih ubedim!

Gospodo, pobesnela vojska dr. Korošca osvojila je teren, osvojila je pravoslavnu crkvu, osvojila je Patrijaršiju, postavila je stražu, posela je Sabornu crkvu, posela je Patrijaršiju! Nikome se nije dalo prići. Nastalo je u Beogradu očajno stanje! Beograd se pitao: Šta je ovo, šta se sa nama dešava?! I nastupila je jedna teška psihoza i u toj psihozi došao je mrak, i u takvoj psihozi, koja je bila samo u oči objave rata, Beograd je prenoćio.

Sutradan raznosaci novina raznosili su novine, u kojima je izašlo saopštenje Uprave grada Beograda o događaju pred Sabornom crkvom. I, gospodo, šta to saopštenje prikazuje? To saopštenje glasi ovako: „Odlukom Uprave grada Beograda I.br. 3654 od 1937 godine, koja je publikovana u današnjim dnevnim listovima, zabranjeni su skupovi i povorke do 1 avgusta 1937 godine” Sa ovom zabranom posebno je bilo upoznato i sveštenstvo Srpske pravoslavne crkve u Beogradu, pošto je bilo objavljeno da će se posle molepstviya u Sabornoj crkvi danas u 17 časova obrazovati povorka građana sa sveštenicima na čelu radi prolaska kroz glavne ulice. Skrenuta je pažnja crkvenim vlastima da odustanu od namernavane povorke, pošto su postojala pouzdana obaveštenja da će istu ekstremni elementi iskoristiti da izazovu nered.

Povodom toga od kompetentnih sveštenih velikodostojnika dobijena su uverenja da sveštenstvo neće uzimati učešća ni u kakvim povorkama.

Međutim, danas, oko 17,30 časova po završenom molepstviju u Sabornoj crkvi, protivno pomenutoj zabrani Uprave grada Beograda, obrazovala se povorka od nekoliko stotina građana sa većim brojem sveštenika. Ova povorka, u koju su se umešali i drugi levičari u cilju političkih demonstracija, skrenula je u pravcu Knez Mihailove ulice u nameri da prođe ka Terazijama.

Pošto na opomenu vlasti učesnici nisu hteli da se razidu, niti da se zaustave, izvedeni su organi žandarmerije da ih u miru zaustave i rasture. Pri pojavi organa žandarmerije i bez njihovog dejstva nastala je gužva i guranje i ubrzo svi učesnici povorke rasturili su se.

Sve vesti da je tom prilikom bilo povredjenih od strane policijskih organa potpuno su izmišljene i tendenciozne."

Gospodo, šta znači ovakvo saopštenje? Ja, gospodo, nemam vremena da analiziram ove prednje pasuse, kako su oni sa tendencijom neistinito predstavljani i napisani, ali moram da analiziram ova dva poslednja. U tom saopštenju kaže se: „Pošto na opomenu vlasti učesnici nisu hteli da se razidu niti da se zaustave, izvedeni su organi žandarmerije da ih u miru zaustave i rasture“. Kako, gospodo, u miru? Kako žandarmerija to u miru rasteruje povorku?! (Milan Petković: Pendrecima i kundacima!) Dalje se kaže: „Pri pojavi organa žandarmerije i bez njihovog dejstva, nastala je gužva i guranje i ubrzo svi učesnici povorke rasturili su se“. Po ovom daljem saopštenju znači, da su žandarmi stajali u stavu mirno, a ona se povorka sama među sobom tukla. (Smeh na levi.)

Zar, gospodo, žandarmerija u stavu mirno posmatra sve što se događa, pa i međusobnu tuču u litiji ona gleda i čuti. E, gospodo moja, dalje se kaže: „Sve vesti, da je tom prilikom bilo povredjenih od strane policijskih organa, potpuno su izmišljene i tendenciozne“. Prema ovom saopštenju, gospodo, izgleda, da je žandarmerija izašla pred ove velikodostojnike crkvene i pred litiju sa izvesnim posluženjem, sa izvesnim ponudama, pa onda oni primili te ponude i međusobno se potukli, povredili i razišli. Gospodo, to tako nije bilo. Pa samo kad se prizna da je izvedena žandarmerija pred litiju, dovoljan je dokaz, kakav je značaj imala da izvrši ta žandarmerija i kakva je dužnost bila te žandarmerije, kad ona izlazi pred litiju. (Milan Lazarević: Kakva litija u 6 sati posle podne?!)

Ovo i ovako saopštenje je, gospodo, veći greh Vlade dr. Milana Stojadinovića, od same ove obznane. Prvi greh je nezakonita obznana a drugi greh je laž. Sramota je lagati i u privatnom životu, a najteža je stvar lagati u javnom životu.

Kraljevska vlada koja vlada ovom zemljom ovako na očigled celoga sveta pa i svih nas podnosi neistinit izveštaj.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine poslaniče, ako tako nastavite da govorite neparlamentarnim izrazima, oduzeću Vam reč. (Dr. Vojislav Došen prigovara). Gospodine poslaniče, po Zakonu o poslovnom redu u Narodnoj skupštini nije dozvoljeno voditi polemiku sa Predsednikom o tumačenju Poslovnika, i u tom pogledu Poslovnik propisuje strogo zabranu.

Vojislav Lazić (nastavlja): Gospodo, po našem zakonu za podnošenje lažnoga izveštaja činovnik se

kažnjava ali, gospodo, ja pitam ko će i kako da kazni Kraljevsku vladu za podnošenje ovakvih izveštaja.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine poslaniče, po drugi put Vas opominjem i biću prinuden da Vam oduzmem reč ako i dalje budete tako neparlamentarno govorili.

Vojislav Lazić (nastavlja): Kraljevska vlada se zaklanja za izveštaj Uprave grada Beograda zbog ovoga izveštaja. (Dr. Janko Baričević: Vojo, kaži neistiniti izveštaj a ne lažan!) Ali, gospodo, taj je izveštaj preko radija saopšten celoj zemlji, što potvrđuje da je to saopštenje izvršeno u saglasnosti i sa odobrenjem Kraljevske vlade. Na taj način je Kraljevska vlada primila na sebe potpunu odgovornost pred narodom pred zemljom i pred ovom Narodnom skupštinom za ovakav netačan i neistiniti izveštaj. (Milan Božić: Ali zato je inostranstvo tačno obavešteno o svemu kako je u stvari i bilo!) U izveštaju se kaže da je žandarmerija bila mirna i da je se sama rasturila ova — kako se to u izveštaju hoće da predstavi — demonstracija. To nije bila demonstracija, to je bila litija, koja je naša svetinja. Litija se kod nas smatra nešto uzvišenije i svetije i od same molitve Bogu u crkvi. Mi seljaci nosimo litiju, ne samo mi seljaci nego i vi varošani, ceo pravoslavni svet nosi litije, i one imaju veliki značaj. Treba dobro da razmislimo kakav značaj one imaju u našem narodu. Nema kiše, pa hoće da nam pogori od suše cela žetva, nosi se litija da bi pala kiša, te da nam ne bi sve u polju od suše propalo. Znači da narod više veruje u samu litiju nego u molepstvije u samoj crkvi. Nošenje litije u ovome slučaju za ozdravljenje Nj. Sv. Patrijarha Varnave imalo je mnogo veći značaj od one molitve koja je u crkvi održana. (Milan Lazarević: Vojo, nemoj da pričaš, po ceo dan govoriš, ja sam bolji seljak od tebe, ti nikad ne ideš u crkvu!)

Vlada je pokušala da od priredene litije prestavi nekakvu demonstraciju, i ovo čini sa naročitim namerom, da zbaci krivicu na učesnike litije. Ali ako su organi vlasti zaista bili tako mirni i nisu ništa protivu litije radili, onda ja moram da zapitam sve vas koji verujete ovom izveštaju Kraljevske vlade, kad su žandarmi bili potpuno mirni, koja je to druga sila razbila glavu vladici Simeonu ako to nisu žandarmi? Čiji je pendrek udario po njegovoj glavi, po njegovim ledjima i po njegovim grudima, ko je bio, gospodo, ko je sve to radio, ako nije radila žandarmerija?

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine govorniče, pola sata je isteklo kako obrazlažete hitnost svoga zakonskog predloga. Međutim u Poslovniku nije jasno rečeno koliko vremena ima prava narodni poslanik da obrazlaže hitnost svoga zakonskog predloga. Obično se uzima da za obrazlaganje hitnosti važe propisi Poslovnika kao i za slične stvari, da govornik ima pravo govoriti 5 minuta. Ja sam se do sada držao uzusa da ima prava govoriti pola sata, onoliko, koliko posebni pretres jednog zakonskog predloga traje. Kako je, međutim, diskreciono pravo Predsednika Narodne skupštine da o tome rešava, da li se narodni poslanik drži predmeta ili ne, to je očigledno da je shvatanje onoga koji predsedava u ovom pogledu o Zakonu o poslovnom redu mero-davno. Ja sam zamolio gospodina Lazića dva puta da se drži predmeta, da obrazlaže hitnost, i ja mislim da bi se gospodin govornik udaljio od onoga što mu je dužnost, ako nastavi ovako. Zbog toga ja molim

gospodina Lazića da on obrazlaže hitnost svoga zakonskog predloga, da uvidi dobru volju sa predsedničkog stola, da mu je bilo dopušteno pola sata da to učini, ali, ako ovako nastavi, ja ću, po § 101 Zakona o poslovnom redu, morati mu oduzeti reč.

Vojislav Lazić (nastavlja): Gospodine Predsedniče . . . . .

Predsednik Stevan Ćirić: Izvolite govoriti Skupštini!

Vojislav Lazić (nastavlja): Molim, govoriću Skupštini. Gospodo narodni poslanici, na ovu opomenu gospodina Predsednika ja sam slobodan da upozorim i gospodina Predsednika i sve vas da niko sa ove govornice nije skinut kad je vršio obrazloženje svoga zakonskog predloga pa makar koliko dugo govorio. Ni jedan poslanik do sada nije doživeo ovu opomenu, koju sam ja dobio od gospodina Predsednika. Gospodo, ja mislim da gospodin Predsednik hoće na ovaj način da skрати moje pravo i da na taj način ne dozvoli da se u Skupštini kaže ono što treba da se kaže i ono što je stvarno istina. Ja, gospodo, molim gospodina Predsednika da bude pravičan i podjednak prema svima, a ja znam da je bilo ovde, sa ove govornice, obrazlaganja pojedinih zakonskih predloga koja su trajala i po dva sata.

Prelazeći na ovaj događaj ja pitam:

Ko udari po glavi i po ustima sveštenika i narodnog poslanika, našeg druga Vojislava Janjića? Da li njega udari onaj narod, ili ga udari žandarmerija? (*Milan Petković* — ironično —: Onaj narod, koji mu je klicao živeo, on ga je tukao!) Ko ono beše što se rvao sa protom Lješevićem, koji je nosio odeždu i sa krstom u ruci lišao u litiji? Ko ga opkoli i ko navali na njega drugi, ako to nije bila žandarmerija? (Pri govori na desnici i usklici: Jesi li video, Vojo?) Pa, gospodo, ko uhvati protu Božu Jokanovića na ulici i strpa u auto, u poznatu „Maricu“ i odvede ga u Upravu grada Beograda, u odeždi, sa krstom u ruci, ako to nije bila žandarmerija?

Gospodo, nije ova zemlja nikada doživela tu sudbinu, da se sveštenici, sa odeždama i krstom u ruci, stavljaju u auto „Marica“ i vode u apsane Uprave grada Beograda. Oni se lišavaju slobode onda kada vrše najveću svetinju u svojoj veri. Gospodo, a ko nanese povredu po glavi Krsti Mihajloviću, predsedniku Udruženja rezervnih oficira u Beogradu ako to nisu žandarmi učinili? Da li je taj čovek, ratnik koji je kroz dugo ratovanje iz borbe u borbu čete vodio, mislio i nadao se da će dočekati u svome veku i to da onda, kada ispoveda svetinju svoje vere da on, koji je ratovao za ovu zemlju, koji se junački kroz sve ratove borio da bude svima udobno i dobro, da će biti premlaćen od žandarmerije ovde, u sred Beograda?! Ja, gospodo, neću više da redam koliko je njih tamo prebijeno, koliko ljudi, koliko žena, koliko dece, ali, gospodo, hoću da predem na to kako se nejednako postupa sa narodom od strane ove Vlade u ovoj zemlji.

U novinama je dato saopštenje iz Ljubljane od 18 jula. U tome saopštenju kaže se i ovo: „U Škofjok Loki održan je danas pre podne veliki zbor katoličkih prosvetara. Škofsko prosvetno udruženje proslavilo je 40-togodišnjicu svoje zastave. Kraljevsku vladu na ovoj svečanosti zastupao je Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec, a Bana Dravske banovine g. Natlačena, koji je na odsustvu, načelnik Prosvetnog odeljenja banovine. Bilo je prisutno 5000 duša.“

Ja, gospodo, neću dalje ovaj izveštaj da čitam, ali smatram za dužnost da ovo iznesem i da uporedim kako se u ovoj zemlji nejednako postupa, kako se u ovoj zemlji jednima daju prava, a drugima oduzimaju prava (Živo odobravanje na levcu). Nemam ništa protiv toga što je dr. Korošec skupio pet hiljada ljudi samo na jednu crkvenu proslavu, ali, zašto taj isti Korošec, kao Ministar unutrašnjih dela, zabranjuje litije u Beogradu sve do 1 avgusta i zašto je taj isti dr. Korošec, u svojstvu Ministra unutrašnjih poslova, prebijao vladike, sveštenike i građane pomoću žandarmerije u Beogradu kad su oni pokušali da održe litiju?! Ja moram da protestujem protiv toga sve do Boga, ako i njega ima u ovoj zemlji i na ovom svetu! (Živo odobravanje na levcu).

Gospodo, što je najkarakterističnije u ovom slučaju, u ovom nedelu, doveo je dr. Korošec žandarme Slovence i Hrvate, koji nisu na službi ovde, naročito ih je doveo za ove događaje, pa su oni, tukući sveštenike i pravoslavne hrišćane, psovali srpsku i pravoslavnu majku! Gospodo, šta hoće dr. Korošec sa tim? On hoće da napravi mržnju između Srba i Hrvata.

Eto, vidite, kojim putem ide Kraljevska vlada, u kojoj glavnu reč vodi dr. Korošec. (*Milan Lazarević*: Nije istina, Vojo! — Žagor).

Predsednik Stevan Ćirić: Gospodine govorniče, ja Vas molim, da završite svoje obrazloženje hitnosti, da bismo mogli preći na dnevni red.

Vojislav Lazić (nastavlja): Završicu sad odmah. Gospodo narodni poslanici, zašto se sva ova nasilja i čuda čine u našoj zemlji? Čine se, gospodo, zato da se proturi mimo volje naroda celog i srpskog i hrvatskog i većeg dela slovenačkog naroda jedan rdav Konkordat. Gospodo, niti će srpski deo naroda, niti hrvatski deo naroda, niti većina slovenačkog naroda ovaj Konkordat. (*Milan Lazarević*: Hoće narod, ali Vi nećete. Ja to znam iz naroda!) Gospodo, ko hoće ovaj Konkordat? Ovaj Konkordat hoće dr. Korošec i dr. Milan Stojadinović. (Nastaju živa objašnjenja između narodnih poslanika *dr. Janka Baričevića* i *Milana Lazarevića*. — Graja).

Gospodo narodni poslanici, ovom obznanom stvoreno je teško psihološko stanje u našoj zemlji; ovom obznanom stavljena je pravoslavna crkva van zakona i zbog toga je pravoslavna Saborna crkva u Beogradu i danas posednuta žandarmima. Žandarmi ne puštaju još nikoga da uđe u Sabornu crkvu. Znači da je pravoslavna crkva stavljena van zakona.

Psihoza stvorena ovom obznanom dala je odjeka i juče posle podne. Juče posle podne izazvano je u Beogradu puškanje i tuča i u tom puškanju i tuči četiri čoveka su ranjena zrnima iz žandarskog oružja i tako ranjeni odneti u bolnicu. Psihoza u celoj zemlji je takva, da liči samo na ono stanje u oči rata. Ali, dok je u onoj psihozi u oči rata bio svaki na čisto sa time šta ga čeka, da ga čeka borba i on je išao u tu borbu da brani svoje pravo i slobodu, da brani svoje ognjište, dotle ovo teško psihološko stanje je u toliko gore što narod ne zna šta će od svega toga na kraju da bude, pa nas pita: — Šta vi u toj Skupštini radite, šta činite? — jer ne znaju šta će da bude, pošto se stanje sve više pogoršava, čemu je obznana dala povoda, da se takva psihoza u ovoj zemlji stvara.

Zato molim da primite predlog ove rezolucije: da se ova obznana ukinе, da se pravoslavnoj crkvi u Beogradu vrate njena prava i da ne ostane dalje van

zakona. Ne zna se šta se sve može do 1. avgusta dogoditi. Zato radi pravde, radi mira i radi spokojstva celoga naroda u ovoj zemlji, ja vas molim, da primite predlog ove rezolucije. (Odobranje na levlci.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima g. Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja, da se u ime Kraljevske vlade izjasni o traženju hitnosti ove rezolucije.

Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković: U ime Kraljevske vlade čast mi je izjaviti da ne mogu primiti hitnost ove rezolucije.

Pretsednik Stevan Ćirić: Narodna skupština ima sada da reši o hitnosti predloga rezolucije. Gospoda koja primaju traženu hitnost, neka izvole sedeti, a gospoda koja ne primaju hitnost rezolucije, neka izvole ustati. (Većina ustaje.) Većina je ustala. Objavljujem, da tražena hitnost rezolucije nije primljena. Ovaj će predlog rezolucije biti upućen odboru, koji će biti izabran kad to Skupština odluči.

Izvolite čuti izveštaje g.g. Ministara

Sekretar Todor Živković (saopštava): G. Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova izveštava: da je interpelaciju narodnih poslanika g.g. Mihaila Đurovića i drugova, o sastanku Ministra unutrašnjih poslova g. dr. Korošca sa austrijskim kancelarom g. dr. Šušnikom dostavio g. Ministru unutrašnjih poslova kao nadležnom, i da je interpelaciju narodnog poslanika g. Ivana Prekoršeka o nezakonitom postupku upravne vlasti i Ministarstva unutrašnjih poslova povodom raspuštanja Upravnog odbora Hmeljarskog društva za Dravsku banovinu i nepoštovanja presude Državnog saveta dostavio g. Ministru unutrašnjih poslova kao nadležnom.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ovi se izveštaji primaju na znanje.

Gospodo narodni poslanici, prelazimo na dnevni red: Nastavak pretresa u načelu izveštaja Odbora za proučavanje zakonskog predloga o Konkordatu, zaključenom između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije, potpisanom 25. jula 1935. godine u Vatikanu.

Reč ima narodni poslanik g. dr. Janko Baričević u ime grupe Jugoslovenskog kluba. (Pljeskanje na levlci.)

Dr. Janko Baričević: Gospodo narodni poslanici, netko — iz diskrecije neću da kažem tko — okrstio je ovaj zakonski predlog o Konkordatu gorkom pilulom i žabom, koju Vlada, Narodna skupština, država i narod mora da progutaju.

Izgleda da gospodin Predsednik vlade dr. Milan Stojadinović deli mišljenje, koje sam sada naglasio, jer on nastoji svim mogućim sretstvima i iz petnih žila, da ovu gorku pilulu zasлади. On je zaslađuje u uvodnoj reči svoga ekspozea u Odboru za konkordat jednom pričom. Ta priča, ma da je prilično zastarela, imade svoje naročito značenje, koje će trebati sa ovoga mesta dobro i svestrano analizirati.

Ja priznajem, gospodo narodni poslanici, da ja volim priče, volim ih naročito onda, kad se na to polje upušta i g. dr. Stojadinović, koji nam samim tim dokazuje svoju univerzalnost i svoje sposobnosti za raznorazne oblasti ljudskoga umjeća. Volim priče, gospodo narodni poslanici, naročito onda, kad su iznesene u duhovitoj formi i kad na predmet, o kojemu je reč, pasuju od prilike kao . . . . . šaka na oko!

Radi ove i ovakve odluke ja sam se uvek amizirao, kad je g. dr. Milan Stojadinović sa toliko humora

i smisla pričao duhovite priče ne samo u stilu, nego i iz repertoara Bokačija. Tek ne znam, gospodo narodni poslanici, da li će Vatikan, da li će Sveta Stolica biti dovoljno edificirana izborom autora, koji je g. dr. Stojadinović učinio, hoteći da brani time Konkordat sa Svetom Stolicom u Rimu.

A zna se, gospodo narodni poslanici, da je Bokočijo bio onaj skliski pripovedač, koji je u vrlo lašćivnim rečima i oblicima opisivao izvesna zastrañivanja članova rimo-katoličke crkve. I ja ne znam, da li je to bila dovoljna obzirnost prema rimokatoličkoj crkvi, prema njenim starešinama, da se u odbranu Konkordata izvukla priča taman iz Bokačija, autora glasovitog „Dekameron“.

Gospodo, ja moram na ovom mestu da ukratko radi redosleda mojih misli iznesem sadržaj priče, koju je g. dr. Milan Stojadinović servirao: sasma kratko bez svih onih uvoda. Saladinu treba novac, Jevrej in jedan je bogataš, zove ga k sebi i na jedan eskamotirajući način pita ga, šta misli, koja je najbolja vera, da li hrišćanska, da li jevrejska, da li saracenska. Mudrac jevrejski, koji se uvek zna iz neprilike izvlačiti, odgovara mu pričom o tri prstena. Beše otac, beše neka stara familija, koja je u svome posedu imala jedan dragocen zlatan prsten. Taj zlatan prsten po nasleđu išao je od oca na sina najstarijeg. Jednom se desi, da jedan od te familije dobije tri sina. Sva tri sina otac voli, podjednako voli, i svaki od trojice sinova moli, zaklinje oca, da ostavi njemu u nasleđe dragoceni prsten, jer u tom slučaju taj sin biva gospodar u toj bogatoj familiji. Otac u neprilici ne zna šta da radi. Krišom od svoje dece dade napraviti od zlatara još dva prstena jednaka onome koji je predmet nasleđa od oca na sina. I ostavi svakom sinu prsten jednak po obliku, istovetan, i svaki sin poverova, da je on dobio pravi, originalni prsten. Gospodo, međutim treba da se zna, da su od ta tri prstena dva bila imitacija, falsifikat, a samo jedan da je bio original. E pa sad, gospodo narodni poslanici, šta vam se čini, kako pasuje ova priča g. Predsednika Kraljevske vlade i Ministra spoljnih poslova, kad je reč o tri vere u našoj državi? On komparira ova tri prstena sa naše najjače tri vere u narodu i državi našoj. Prema tome, prema priči, prema logičnoj konsekvenci: kad postoji jedan istinit, autentičan prsten a dva su imitacija i falsifikat, onda od te tri vere samo je jedna istinita, autentična, a druge dve su falsifikat ili imitacija. (Pljeskanje na levlci.)

Gospodo narodni poslanici, g. dr. Stojadinović gvozdenom logikom, koja je jedna od njegovih najvećih odlika, naročito u politici, neobičnim njegovim darom aplikacije, koja je njemu tako svojstvena, opet obzirom na politiku, g. dr. Milan Stojadinović je svojom pričom ostavio otvoreno pitanje: koja je od tri vere istinita i prava? Ali, gospodo narodni poslanici, odlikama, koje sam ja sada nabrojao nadodajem i još jednu, a to je istinoljubivost. Zbog te svoje istinoljubivosti, gospodo narodni poslanici, on je svojom pričom utvrdio sa položaja Predsednika vlade i Ministra spoljnih poslova, da je kod ove tri vere jedna istinita, a dve su falsifikat, ali je izbegao odgovor tome, koja je od te tri vere istinita, a koja falsifikat. Rešenje toga pitanja g. dr. Milan Stojadinović ostavio je jugoslovenskom narodu kao rebus, koji on treba da rešava.

Ovom prilikom ja bih bio slobodan da o ovom pitanju dodam jedan savet g. dr. Milanu Stojadinoviću, koji je stvaran vlasnik dnevnika „Vreme“. Vlastništvo „Vremena“ izmislilo je jedan veoma zgodan

način lojalne konkurencije prema drugim novinama a naročito prema beogradskom dnevniku „Politici”. Moram odmah u zagradi nešto da kažem. Ne verujem, sačuvaj Bože, da je stvar konkurencije rasturanje jednoga dela redakcije „Politike”, koje je rasturanje usledilo pod jednim vrlo, vrlo ljubaznim, ali i vraški efikasnim naređenjem g. dr. Milana Stojadinovića. Pod vidom komunizma, pod vidom gesla „Bog ili Staljin”, g. Korošec je moralno decimirao redakciju „Politike”, pa je čak skinuo jednu sedu glavu, opet zbog tobožnjeg komunizma, i čoveka, koji je pod režimom diktature, pa i neko vreme pod Vladom g. dr. Milana Stojadinovića bio Kraljevski naš Ministar na strani, i to u jednoj od vrlo važnih prestonica. (Vojko Čvrkić: I koji je pri svojem dolasku javio, da će Hitler pasti sa vlasti!) Ja ne verujem, da je ova mera, diktovana „velevažnim” državnim razlozima, jedna od onih lojalnih metoda konkurencije u ko-rist „Vremena”, ma da me mnogi hoće u tome uverenju da pokolebaju, kako vidite bezuspešno; ali tu su koincidencije, koje su tako nesretne i daju maha opakom ogovaranju; zato ja savetujem, gospodo narodni poslanici, da u duhu priče, koju nam je servirao g. dr. Milan Stojadinović, „Vreme” ostane kod svojih nagradnih takmičenja i da se za jedno takmičenje raspiše konkurs na pitanje: koji je pravi prsten i koja je vera prava i istinita. Verujte, gospodo, da će „Vreme” da skoči u tiraži zbog ovoga sa sto po sto.

Gospodo narodni poslanici, naravoučenije iz priče g. dr. Milana Stojadinovića jeste ovo: zato jer je samo jedan prsten, tj. vera, istinit, a druga dva su kriva, zato moramo svima tim trima verama dati ver-sku jednakost i ravnopravnost — i pravoj i krivoj, i originalu i imitaciji, i istinitoj i falsifikatu. Vi vidite gospodo narodni poslanici, kako se dolazi do nemo-gućnosti, kad se hoće sa ovakvim šalama da brani jedna nesretna i jedna nemoguća stvar. Moram, ali, skrušeno priznati svoju vlastitu priprostost i organi-čenost svoje fantazije. Ja do takvog gledanja, ja do takve filozofske visine nisam mogao da se vinem. Do sada sam smatrao, gospodo narodni poslanici, veru unutrašnjom intimnom stvari pojedinog čoveka, koju svaki čovek u svojoj nutrini sam sa sobom rešava i u kojoj odlučuje njegovo uverenje i njegova savest. Pa, i ako me argumentacija g. Milana Stojadinovića nije ubedila, ona me je ipak zableštala isto onako kao i njegova politika.

Njegova politika me nije ubedila, ali me zablješ-tava njegova umešnost, kako kroz 2 godine, kroz sve srećne peripetije svoje vladavine, ume još i danas da sedi na vlasti; čudi me naročito to, kako još uvek uživa golemo poverenje naroda. Razume se, „naroda” na ovoj strani ove Kuće. (Pokazuje na desnicu).

Ima gospodo, izvesnih stvari, koje se lepe kao pilepčiva bolest. Eto, manija pričanja g. Pretsednika vlade delovala je i na mene, pa ću i ja da vam ispričam jednu priču, upravo ne jednu priču, nego jednu istinitu anegdotu iz beogradskog života.

Jedan veoma popularan čovek u Beogradu bio je oženjen. Jednoga puta on zakasni kod kuće i u svom krevetu ne nađe sebe. Dopustite mi, gospodo, da ova-kve razgovore ne opisujem potanko. Ozlojedeni muž zalupi vrata i tri dana nije došao svojoj kući. Na to se njegova bolja polovica reši pa mu napiše ljubavno pismo u kome mu kaže: „Mužu, ono što si video, to nije istina”. Tako će se i nama narodnim poslanicima dogoditi kroz kratko vreme, da će nam g. dr. Stojad-inović reći: „Gospodo, ono što ste čuli u Odboru za Konkordat, to niste čuli”. Medutim, gospodo narodni

poslanici, ja lično, u potpunom pomanjkanju sposo-bnosti, koje g. dr. Stojadinović imade, ja ću vam svo-je mišljenje o Konkordatu da dadem prema svojim skromnim osobinama i sa polaznih tačaka, od kojih jedino mogu da pođem. Moja polazna tačka jeste moje postanje, moje rođenje. Ja sam se, gospodo, rodio najpre kao čovek, a skoro neposredno, u istom mo-mentu, rodio sam se kao Hrvat, kao Jugosloven. Tek, posle izvesnog vremena od mog rođenja, po volji mojih roditelja postao sam katolik. Moja svest, moja volja, onda nisu bile delotvorne. A kad sam porastao i došao do svoje svesti i do svoje volje, ja sam odlu-ku svojih roditelja svesno prihvatio i odobrio. Ja, gospodo narodni poslanici, smatram da u debati po ovom predmetu, koji je sada pred nama, svaki poje-dinac od nas treba da pođe sa ta tri momenta: čovek, Jugosloven i pripadnik jedne od veroispovesti u ovoj zemlji. Ja ću sa ova tri stava da osmotrim predlog Konkordata u svetlu, koje nam je dao g. Pretsednik vlade u svom ekspozeu u Odboru za Konkordat. Ispitajmo, sasvim na brzinu, pravnu bitnost samoga Konkordata. Po svojoj formi, Konkordat je jedan međunarodni ugovor, ali po svojoj sadržini, po svo-joj bitnosti, po svojoj prostornosti, gde se ima da iz-vršuje, on je jedan unutarnji zakon naše Kraljevine; naše zemlje. Prema tome on je istovremeno jedan čis-to politički zakon unutar granica naše zemlje.

Jer, gospodo, poprište, na kome deluje Konkor-dat, jeste slobodna Jugoslavija, a ne slobodan grad Vatikan. Konkordat zaseca duboko u sve grane i sve oblasti našeg javnog života. Ali, pre no što ću o tome da govorim, treba nešto da naglasim. Neki vide u Konkordatu, u izvesnom delu sadržaja Konkordata, ponovno priznanje naših državnih granica. To da je izraženo u onome delu Konkordata, gde su zaokru-žene dijeceze unutar naše zemlje i onamo gde su po-stojale jurisdikcije na našoj teritoriji, a nadležni bis-kupi imali su svoje sedišta izvan naše države. Ovaj argument već na prvi pogled je neozbiljan. Ja bih hteo da vidim Konkordat, ne samo za Jugoslaviju, nego i za ma koju drugu državu, koji ne bi poštovao teritorijalne granice te i te zemlje. Ali, gospodo, ovome pitanju razgraničenja, u kome je vezano i to, da po Konkordatu naša teritorija ne može više spa-dati pod jurisdikciju biskupa sa sedištem van naše države, Vlada dr. Stojadinovića dala je jedno izuzet-no, ali i jedno vrlo opasno tumačenje. Gospodo, na sveopšte začuđenje — iz lične obazrivosti prema našem gospodarstvu Niki neću kazati zaprepašćenje — na prvoj sednici plenuma pojavio se na tribini ispred Vlade dr. Stojadinovića g. Ministar pravde. Zašto smo se tome začudili ne treba da naglašavam i neću da naglašavam baš zato, jer ja veoma poštujem i ce-nim g. dr. Subotića. G. Ministar pravde izneo nam je vrlo malo razloga u prilog Konkordata. Među njima ima jedan, koji moram doslovno da citiram. Tako g. Ministar pravde ispred Kraljevske vlade kaže: „Tako je jedan znatan deo Hrvatske pod vlašću biskupa u Pečuju u Madarskoj. Ta pravna zavisnost trajala je i dalje. Očigledna je štetnost ovakve situacije, jer ona izaziva utisak o provizornosti državnih granica i slabi državnu ideju u narodu na državnim granicama”. Tako je, gospodo poslanici, kazao g. Ministar prav-de u ime Kraljevske vlade! Meni je lično veoma žao, da je taj Ministar bio baš g. Niko Subotić, jedno lepo ime, i kao nacionalan čovek i kao jurista i kao stal-žen političar, koji ne voli trke preko prepona; ali ovo su bili skokovi i te kakvi skokovi!

Gospodo, moram izjaviti, da ovakva jedna izjava sa strane Vlade jeste jedan nečuven i neviden skan-

dal. (Odobranje na levici). Mi imamo da iz toga povučemo logične konzekvence. Ako Sveta Stolica, ako Konkordat ne bude sklopljen, a po tome ako jurisdikcija biskupa u Pečuju nad jednim delom Hrvatske ne bude ukinuta, radi toga, gospodo narodni poslanici, može da postoji sumnja u provizornost naših granica, a naše pučanstvo na granici može da oseti slabljenje svoje vere u stabilnost tih granica! (Odobranje na levici).

Gospodo narodni poslanici, kad Vlada nema nikakvih ozbiljnijih argumenata za odbranu ovakvog Konkordata, ona ne preza ni od toga, da na kocku stavi pitanje stalnosti naših granica. Sama Kraljevska vlada, ne Vatikan, ne Italija, ne naši susedi, Vlada, ona sama, sugerira misao o provizornosti državnih granica i o slabljenju državne ideje našega naroda, koji leži na granici. Zašto? Zato, jer jedan biskup, koji ima sedište u Mađarskoj, ima jurisdikciju nad jednim delom Hrvatske. Ama, gospodo narodni poslanici, poglavica, vrhovni poglavica katoličke crkve, katoličke vere, onaj, koji je vrhovni poglavar toga biskupa, on, gospodo, ima svoje sedište izvan granica naše države! (Odobranje na levici). On imade čak svoju slobodnu državu, svoju nezavisnu, suverenu teritoriju, Vatikan. Pa, gospodo, po ovoj logici, a da mi ukinemo sumnju u provizornost naših granica, da onemogućimo labilitet vere i pouzdanje naših graničara u stabilnost naših teritorijalnih granica, mi se ovim stavljamo pred dilemu: ili da Jugoslavija anektira slobodni grad Vatikan ili da preselimo Papu u — Zagreb. (Odobranje i veselost na levici). Ama, gospodo, pitamo se: pa zar je ova naša država tako strahovito slaba, tako mršava u svojim mišićima, u svojoj volji za opstankom, da činjenica, da nekoliko biskupa ima svoja sedišta u inostranstvu, može da pokoleba veru i na strani i u našoj zemlji u stabilnost naših granica?!

Gospodo, koliko je ovaj argumenat, upravo energumenski argumenat, opasan, toliko je i neozbiljan i smešan. Dopustite mi, gospodo, jedan primer. Naš episkop Irinej šibenski ima jurisdikciju crkvenu nad jednim delom u Sjedinjenim američkim državama, a svoje sedište imade u Jugoslaviji. Po receptu enuncijacije Vladine, Sjedinjene američke države mogu da dođu u pitanje, može neko pomisliti, da su njene granice provizorne, zato što episkop Irinej ima sedište u Jugoslaviji! (Odobranje i veselost na levici).

Ali, gospodo, ovo sve nije toliko važno; vidimo, kako stvari postaju pomalo i vesele, kad se ovakvi argumenti upotrebljavaju za jednu nesrećnu stvar. Ali u ovome je važno jedno. Nije u pitanju to, da li ma šta odlučuje sedište pojedinih crkvenih starešina, nego je važan sadržaj njegovog rada i njegove jurisdikcije. Postavlja se pitanje: da li će sa sedištem u inostranstvu biskup imati drugu jurisdikciju, da li će u drugome duhu vršiti svoju jurisdikciju sa sedištem van teritorije naše države, ili drugu sa sedištem u ovoj državi. A pošto znamo da je duh, bitnost katoličke vere i crkve jedna i jedinstvena, onda znamo, da je i jurisdikcija biskupa izvan naših granica i duh izvršenja njegove jurisdikcije potpuno identičan sa duhom i načinom vršenja jurisdikcije biskupa koji ima svoje sedište u našoj državi.

Jer, gospodo, kada bi to bilo drukčije, onda bi to značilo, da biskupi — ne moraju biti baš rimokatoličke vere, mogu biti ma koje vere — koji imaju sedište izvan granica pojedinih država, smeju svoj položaj i svoje nebivanje unutar granica izvesnih

država upotrebiti na štetu intangibiliteta i sigurnosti države, u kojoj oni vrše svoju jurisdikciju crkvenu. (Pljeskanje na levici).

Gospodo, isto tako da vidimo još jednu naročitu prednost, koju neki hoće da dadu ovom i ovakvom Konkordatu. Ti drugi upiru prstom slavodobitno u član 2 Konkordata, po kojem „Congregatio de propaganda fide” u našoj zemlji se ukida. Ali, gospodo, ja postavljam jedno pitanje: da li u Konkordatu ma gde ima reči, da se ukidaju i biskupije „in partibus infidelium”? Jer, gospodo, nemojte zaboraviti, da ima biskupija u našoj Kraljevini, a među tima je i beogradska, koja je po mišljenju Vatikana „in partibus infidelium”, u krajevima nevernika. Ovaj izraz je bio stalno rabljen od strane Vatikana za Afriku, za centralnu Aziju, za Papuance, i tome slično mi, gospodo, nemamo više „Congregatio de propaganda fide”, ali je naša zemlja još uvek ostala „in partibus infidelium”, naša zemlja ima upečatak neverništva! (Pljeskanje na levici).

Gospodo narodni poslanici, ja ću na brzinu da predem izvesne odredbe samoga Konkordata: Hijerarhija i hijerarhijsko uređenje. Naša zemlja, predviđeno je delimično u čl. 18, ona se obvezuje, da će katoličkoj crkvi davati godišnju subvenciju, pomoć. Zanimljivo je da je po ovom članu utvrđen jedan srazmer, utvrđeno je, da se, kada god država, ma kojoj veroispovesti, daje izvesnu pomoć, izvesnu subvenciju, automatski ima da se takva ista pomoć da i rimokatoličkoj crkvi, ali u visini koja odgovara broju vernika. Ne postavlja se pitanje, ne postoji kriterijum, da li je ova druga crkva siromašna i bedna po svojim sredstvima, da li je rimokatolička crkva daleko obilnija u materijalnim sredstvima, nego se određuje, da u svakom slučaju rimokatolička crkva, bez obzira na svoje imovinsko stanje, mora da dobije onoliko, koliko dobiju i druge veroispovesti, i to srazmerno broju svojih vernika.

Gospodo, ovakva odredba veže ruke našoj Vladi, veže ruke našoj državi, jer ona znači: oduzeti iz ruku države i Vlade raspolaganje sa državnim novcem. Zamislite slučaj, da jedna crkva dođe u velike teškoće, da ta crkva ostane bez ma kakvih sredstava i da toj crkvi treba da se dadne državna pomoć. Čim je njoj dana, onda mora da se da i rimokatoličkoj, bez obzira da li njezin imetak ide u milijarde.

Gospodo narodni poslanici, prećiću na brzinu pitanje da sveštenici dobijaju platu od države, da država nema nikakvog prava da utiče na njihovu imovinu, malo pa ništa! Prećiću i preko toga, kako država postaje prost izvršni organ strane jedne sile, kada traži u članu 15, da su državne i autonomne vlasti dužne ukazivati svoju pomoć crkvenim vlastima radi izvršenja naredaba, odluka i presuda crkvenih vlasti po smislu ovoga Konkordata! Ali, gospodo narodni poslanici, imam da naglasim i uprem prstom na odredbu čl. 16 Konkordata koji kaže: „Ne može se imovina katoličke crkve ni pod kakvim izgovorom ni konfiskovati ni upotrebiti u kakvu drugu svrhu.” Šta znači ovo? Jugoslavija, država, može da dođe na rub propasti, ali imovina rimokatoličke crkve ima da bude nedirnut! Rimokatolička crkva u imovinsko-pravnom pogledu postaje jedan specijalitet, ona uživa prerogativu, koja je u punoj suprotnosti sa Opštim građanskim zakonikom. Ima i druga odredba u Konkordatu, koja kaže: „Sve ono, što je rimokatoličkoj crkvi oduzeto po agrarnoj reformi, ima joj

se vratiti in natura ili dati odgovarajuća ošteta". Već samom tom odredbom rimokatolička crkva u imovinsko-pravnom smislu postaje privilegisana, stiče privilegije, slične onima, koje su postojale u srednjem veku. A jeste, Vlada dr. Milana Stojadinovića u onom amandmanu obećava, ako hoćete čak i obavezu se, da će sve ove iste privilegije dati i drugim crkvama. Gospodo narodni poslanici, ako idemo sa stanovišta egzistencije, svaka druga crkva može da se povesele tome! Ali, država, sama država, ne može da u tome vidi nikakvo dobro! Jer, gospodo narodni poslanici, šta onda nastaje? Nastaje konkurencija crkava da gomilaju što više imanja, da gomilaju što više bogatstva. One postaju latifundiste i kapitaliste, dok milioni i milioni ljudi mogu da gladuju. (Pljeskanje na levici i povici: Tako je!) I seljak, gospodo narodni poslanici, može ponovo da se vrati u kmetstvo kao što je bilo pre sto godina. (Pljeskanje na levici i povici: Tako je!)

Po pitanju biskupa prećiću, ali, gospodo, ostaću i jedan momenat zadržaću se na onom članu Konkordata, gde se govori o zabrani, da sveštenici katoličke crkve pripadaju političkim strankama i da se bore za njihovu korist. Ovako doslovno glasi. Gospodo, izraz „boriti se” je veoma neodređen. Tačan bi bio izraz „onda, kad bi se reklo „raditi” za izvesnu političku stranku. „Boriti se” je jedan težak izraz, jak izraz koji može da maskira, da se u ispovedaonici može da radi, da se u četiri oka može da nagovara i td. i td., metodama koje su svima nama poznate. A ta zabrana, u ovakvom smislu delovanja sveštenika u politici toliko je neodređena, da je ona odmah na prvi pogled skroz i skroz neefikasna.

Gospodo, ja ću da preskočim sve one momente, jer bi me to predaleko odvelo, sve one momente, koji govore o katihetama, o dušebrižnicima. Znam jedno, da član 27, čini mi se, glasi ovako: Program verske nastave moratiće — imperativ: moratiće! — biti odobren od strane nadležne verske vlasti. Nauka u našim školama, vaspitanje naše dece dolazi u potpunu zavisnost od toga, da li će takav vaspitni program odobriti crkvena rimokatolička vlast. Preći ću i preko onoga, što se govori o braku. Predašnji govornici su o tome opširno govorili. I radi toga, prelazeći i napuštajući juridičku stranu Konkordata, ja ću da predem na ono, što će vas, gospodo narodni poslanici, više zanimati.

Gospodo narodni poslanici, sa ovim Konkordatom, onako kako nam je predložen, rimokatolička crkva dobija izvesne prerogative, izvesne snage u našoj zemlji. Kod ovoga moram da se setim jednog momenta, koji u našoj političkoj borbi imade svoj vanredni značaj. To je, gospodo, pitanje prevlasti. Kad je u pitanju odnos između Srba i Hrvata, Hrvati se stalno žale, da se na njima vrši prevlast Srba, jer su oni brojno jači. Međutim, gospodo narodni poslanici, nije broj samo onaj, koji može da bude instrumenat i rekvizit za vršenje prevlasti. Imade duhovne snage. Snaga koja se, recimo, dobiva preko ovakvog Konkordata, daleko je opasnija, daleko je jača i daleko efikasnija nego li sam broj. (Pljeskanje na levici).

Prema članu 33, 34 i 37 rimokatolička crkva imade punu slobodu da osniva udruženja katoličke akcije i da sama sa njima upravlja pod neposrednom zavisnosti katoličke hijerarhije. Ta udruženja mogu prirediti zabave, igre, literarne i muzičke zabave. U ta udruženja mogu se upisivati i učenici javnih škola! Uglasimo jedno: „Smeju se osnivati i studentske sek-

cije tih udruženja, pa čak i ove studentske sekcije iz osnovnih škola, građanskih, stručnih, srednjih, mogu postojati i vršiti svoju delatnost i van javnih škola.” Šta je ovo, gospodo narodni poslanici?! — Jasna, nedvoumna, neprikrivena propaganda! Vlada je sa velikim aplombom i sa puno samosvesti ukazala na to, da je kongregacija de propaganda fide ukinuta. A šta je katolička akcija? — Katolička akcija nije ništa drugo nego maskirana filijala kongregacije de propaganda fide! (Pljeskanje na levici).

Gospodo narodni poslanici, da se vratim na ono što je g. dr. Milan Stojadinović toliko naglašavao u svome amandmanu. On je kazao da ćemo ravnopravnost, kakvu dajemo katoličkoj crkvi, ovim amandmanom dati i ostalim crkvama.

Konkordat daje mogućnost katoličkoj crkvi propagande u katoličkoj akciji. Pravoslavna crkva sutra ima pravo da traži istu tu dozvolu. Znači, imaćemo na jednoj strani propagandu katoličke akcije, a na drugoj akciju, propagandu pravoslavne crkve. Rezultat toga je čisto i nedvoumno — verski rat u zemlji!

Gospodin dr. Stojadinović teši nas time, da poslednjom odredbom iz čl. 37 postoji mogućnost, da se nezgodni momenti iz Konkordata mogu da uredi pregovorima sa Svetom Stolicom. Međutim g. dr. Milan Stojadinović zaboravlja, da u tome članu postoji prva alineja, koja kaže: „Sva pitanja Konkordata biće raspravljena prema Kanonskom pravu rimokatoličke crkve, koje je na snazi”.

Kanonsko pravo rimokatoličke crkve jedino je dakle merilo, po kojem se može rešavati eventualni spor između države jugoslovenske i Svete Stolice.

Gospodo narodni poslanici, svima je jasno, a i govornici od strane Vladine većine to su naglasili, da je ovaj Konkordat u izvesnim svojim momentima nezgodan; čak je i Gospodin Ministar pravde u svojoj reči apodiktički to kazao. Potražimo razloge, koji postoje za ovaj Konkordat. Postoje dve vrste razloga za ovaj Konkordat. Postoje razlozi, koje je g. dr. Milan Stojadinović izneo u svome ekspozeu pred Odborom za Konkordat, a postoje i razlozi, koji su izvan iznešenih razloga po gospodinu dr. Stojadinoviću. Iznesimo te razloge redom, vagnimo njihove pro i kontra. Prvi razlog glasi ovako: Naša država mora voditi politiku potpune verske jednakosti i ravnopravnosti. Niko u ovome Domu, ni sa jedne ni sa druge strane, ne može da se ne složi doslovno sa ovom tvrdnjom. Ali iz reči g. dr. Stojadinovića može se izvući samo jedan zaključak, a to je taj, da te ravnopravnosti vera i crkva do sada, pre donošenja Konkordata, nije u našoj državi bilo, naročito pogledom na odnose prema katoličkoj crkvi. Ništa netačnije od toga nema, jer je samo g. dr. Stojadinović skoro neposredno posle toga naglasio, kako mi već decenijama živimo pod režimom Konkordata, i čak da imamo šest raznih Konkordata, koji vrede svaki na jednom izvesnom delu naše državne teritorije.

Gospodo, sam g. dr. Stojadinović kaže i to, da Ustav od 1931 godine u svome čl. 11 proklamuje versku ravnopravnost. Sam g. dr. Stojadinović naglasio je, da imamo šest konkordata, dakle odnosi rimokatoličke crkve prema državi i vice versa, oni i te kako su uređeni i ravnopravnost je zagantovana; a koliko mi znamo i praksa s obzirom prema katoličkoj crkvi od strane države i državne vlasti, bila je naročito i pogotovo prema katoličkoj crkvi uvek predusretljiva. Ali, gospodo, kada smo kod ovog delikatnog pi-

tanja, moramo da prečistimo jednu stvar. Treba naglasiti izvesne činjenice, izvesne istine, koje moraju biti merodavne i odlučujuće za stav, koji će ova Narodna skupština zauzeti prema ovome i ovakvom Konkordatu.

Ravnopravnost? Jeste, puna juridička, pravna i stvarna ravnopravnost vera i crkava. Ali, gospodo narodni poslanici, a nacionalna ravnopravnost? Jedan čas udubimo se u bitnost, u duh rimokatoličke crkve.

Sve veroispovesti, gospodo narodni poslanici, imaju dva dela, pa tako i rimokatolička crkva. To je: vera i sama crkva. Oba ta dva dela sačinjavaju zaista jednu celinu, ali svaki imade svoje posebne delove. Ako rimokatoličku veru i crkvu uzmemo kao celinu i posmatramo kao celinu, videćemo da se ona od vremena Hrista Boga i Apostola u mnogo čemu promenila, sekularizirala, modernizovala. Kod nje se ispoljavaju tri vidna, značajna momenta: vera kao takva sa svojim svetim i nepromenljivim dogmama, sa stalnim verskim zasadama, koje se sa dubokim shvatanjem verskog konzervatizma čuvaju kao ne-taknuta svetinja. Drugi je momenat: crkveno hijerarhijske odredbe, koje su čisto disciplinskog karaktera i koje se mogu menjati, prema rečima, čini mi se, Sv. Avgustina: *Omnia secundum tempora et mores*, što znači: sve prema vremenu i prilikama.

Treći je momenat: unutarnja i vanjska organizacija hijerarhije, koheziona njena snaga, u čemu zauzima velevažno mesto politika, bolje reći spoljna politika. Ta spoljna politika katoličke crkve ima svoj kratak naziv, ukoliko se zove „Vatikan”. Vatikan je danas opšte priznat kao velesila u svetu. Papski Nunciji u raznim državama skoro redovno su doajeni diplomatskog kora.

Ja, gospodo narodni poslanici, kao uveren katolik primam bez pogovora, bez razmišljanja verske dogme Hristove nauke. U tome sam vezan, ako hoću da budem katolik. Ali crkvena disciplina može da veže sveštenstvo, može da veže redove, može da veže organizacije, koje su položile zakletvu svete poslušnosti prema Papi i crkvi. Sekularce, obične vernike, ne veže, njih veže samo onda, kada su položili tu zakletvu.

Ali kada se Vatikan ispoljava u ulozi velesile, kada nastupa kao spoljno politički faktor, onda je za pravog, istinskog i iskrenog katolika njegova prva i najsvetija dužnost ovo: da bude bezkompromisan patriota svoga naroda i svoje države! (Burno i dugotrajno odobravanje na levisi). Onda, gospodo, katolik dr. Janko Baričević svestan je toga, da se najpre rodio kao čovek i kao Jugosloven! (Živo odobravanje na levisi i usklici: Tako je!) Zato, gospodo, sa toga stanovišta ja i posmatram ovaj Konkordat. Ja vam, gospodo, iskreno priznajem, da se u ovoj debati ne mogu u celosti osloboditi svoje katoličke kože. Neka mi se oprost na ovom izrazu, ali u ovoj raspravi zaista ne mogu ni u jednom slučaju da prestanem da budem katolik. I baš kao katoliku stalo mi je, neobično mnogo i mnogo, da odnosi naše države sa Svetom Stolicom, sa mojim vrhovnim verskim poglavicom, budu što normalniji, što srdačniji. Meni je kao katoliku za spokojstvo moje duše, za mir moje verske savesti, od neizmerne, neprocenjive važnosti, da Konkordat u duhu rimokatoličke vere posluži i mojoj veri i mom narodu, da on bude zaista instrumenat za smirivanje među našim verama i cr-

kvama, a ne da on bude zublja razdora. (Burno odobravanje na levisi).

Zato, gospodo, ja hoću Konkordat, ali Konkordat, koji će zaista biti mir u zemlji, a ne Konkordat kao što je ovaj, koji ne znači niti spokojstvo među crkvama, niti spokojstvo među plemenima. (Živo odobravanje na levisi i usklici: Tako je!).

Ali, da se vratimo, gospodo, na glavnu misao. Ovaj Konkordat, pošto se pravi između naše države i Vatikana, ima se oceniti kao međunarodno politički ugovor, gde dolaze u pitanje najosetljiviji i krupni interesi našeg naroda i države. Iz kratke sadržine, koju sam dao o odredbama Konkordata, vidi se belodano, da mi politici Vatikana dajemo neobične i opsežne prerogative na račun odgoja naše mladeži, na račun suvereniteta naših zakona, civilno-pravnih, krivičnihopravnih i imovinskopravnih, sve tobože radi verske i crkvene ravnopravnosti.

A sada dolazi nešto, što treba da se teže vagne. Rimokatolička crkva, po svojoj biti, nameri i volji jeste univerzalna, po tome je ona internacionalna i anacionalna; dosledno, ona nije, niti može biti nacionalno jugoslovenska. Ona to nije, ona to ne može biti i ona to ne sme biti, jer bi u protivnom slučaju izgubila glavnu svoju bitnost, a to je univerzalnost.

Rimokatolička vera i crkva nisu isključivo svojina duhovnog produkta naše nacije. Njena crkva i njena hijerarhija nije ogradena medom naše države. Njen poglavar nema svoje sedište u našoj zemlji. Jer rimokatolička vera nije naša nacionalna vera i crkva, ona, u jednom pravcu, ne može biti jednako-pravna i ravnopravna u nacionalizmu. Pa ako Konkordat posmatramo sa našeg jugoslovenskog nacionalnog stanovišta, on je za nas štetan, jer on podvrgava jednoj stranoj sili mnoge delikatne oblasti našeg javnog, državnog i nacionalnog života. (Dugotrajno odobravanje na levisi i usklici: Tako je).

Baš na ovome mestu ne mogu propustiti, a da ne ukažem na jedan veoma nesretan pasus iz ekspozea gospodina dr. Milana Stojadinovića. On je rekao: „Kakvo bi tek strahovito oružje dali u ruke hrvatskim separatistima, koji žive u inostranstvu, da objave celom svetu: Narodna skupština je odbila Konkordat, jer se on tiče katolika, a većina katolika su Hrvati. I zato, što smo Hrvati, zato nema Konkordata! Prema tome za nas, reći će oni, — emigranti, — nema pravde u Jugoslaviji!” I nadodaje patetično gospodin dr. Stojadinović: „O, kakvo bi to bilo divno sretstvo za separatističku agitaciju!”

Gospodin dr. Stojadinović nije razmislio, kada je ovo rekao. On je svojim rečima dao ne sretstvo, ne orude, nego ubojito, duhovno oružje separatistima, da katoličanstvo identifikuju sa hrvatstvom, sa separatnim hrvatskim nacionalizmom. On ih je upozorio i kazao: uzmite, proglasite katoličku veru za svoju nacionalnu, hrvatsku veru.

To vam je „divno sredstvo, kako on kaže, za separatističku agitaciju!”

A gospodo, zar g. dr. Milan Stojadinović, kad je govorio ove reči, nije se setio procesije iz Zagreba u Mariju Bisticu i natrag, gde se neprestano klicalo Kraljici Hrvata; zar nije znao, šta se pod tom agitacijom mislilo i šta se tom agitacijom htelo? Eto, dokle se dolazi, kad se pošto-poto hoće da brani jedna rdava i nesretna stvar! I kad ne bi ništa drugo bilo sem ovoga strašnog poziva Pretsednika Vlade, trebalo bi da svaki Jugosloven odbije ovaj i ovakav Konkordat. Jer, ako ga primite, vi ćete sankcionisati identifikaciju Hrvatstva sa katoličanstvom. Čim se

to postigne, onda možete da vidite konac naše Jugoslovenske pesme: Kosovo, koje nikad više neće moći da dobije svoj proboj Solunskog fronta!

Drugi razlog g. dr. Milana Stojadinovića glasi: — Mir među jednokrvnom braćom i verski mir u državi. — Tu su dva momenta u ovim rečima: Mir među jednokrvnom braćom i verski mir u državi. I u jednom i u drugom delu argumento a contrario utvrđeno je, da toga mira nije do sada bilo. Ako pod izrazom „mir među jednokrvnom braćom“ — misli na spor između Hrvata i Srba, tačno je, to postoji. Ali ova Vlada, razapeta između Korošca i Spahe, a uz neodlučnost i političku beznačajnost šefa Vlade, koji hoće da sedi na više stolica i onda znate šta se događa, — ona je u prvom redu doprinela političkom nemiru u ovoj zemlji. Taj nemir dolazi od jačanja hrvatskog separatizma.

Zar misli g. dr. Milan Stojadinović, da će mu u tom pravcu pomoći Konkordat? Zar ne zna, da je niže katoličko sveštenstvo protiv Konkordata, jer su rukopipatelne koristi rezervisane samo za visoki kler, biskupe i kanonike, za aristokraciju? Zbog toga je u najgorem slučaju niži kler prema Konkordatu indiferentan. I taj niži kler, koji je u izravnom kontaktu sa narodom, on će i dalje ostati uz dr. Mačeka, a od biskupa g. dr. Stojadinović imaće koristi kao od lanjskog snega.

A šta kaže dr. Maček? Vi zacemente znate, da je nedavno, u uzročnoj vezi sa Konkordatom, dr. Maček dao izjavu pariskom „L'Oeuvre“, u kome kaže, da on i hrvatski narod neće priznati nikakav međunarodni ugovor, kod čijeg donošenja nije sudelovao hrvatski narod preko svoga pretstavnika, dakle preko dr. Mačeka.

Prema tome znači, da dr. Maček neće ovaj Konkordat, a neće ga i zato, jer su Radićeve mase od uvek bile antiklerikalne.

A, gospodo, kako izgleda verski mir? Verski mir izgleda i izgledaće onako kao što dio naše države nastanjen sa pravoslavcima izgleda danas, kao što izgleda ovih dana Beograd. (Pljeskanje na levici).

A verski mir kroz Konkordat? Verski mir nastaje tako, da se pravoslavna crkva stavlja izvan zakona, verski mir nastaje tako, da se biju i prebijaju visoki sveštenici pravoslavne crkve, verski mir nastaje tako, da se sa bajonetima ide na sveštenike u odevdama, verski mir nastaje tako, da se po cesti valjaju arhijereji pravoslavne crkve... (Pljeskanje na levici)... verski mir nastaje tako da državna vlast prebija na ulici pravoslavne sveštenike. Ja ne branim pravoslavnu veru i pravoslavnu crkvu kao takvu, ja je branim radi toga, što je ona deo našega naroda i naše zemlje! (Pljeskanje i odobravanje na levici!)

Gospodo narodni poslanici, ja sam čuo sa mnogo strana, i sa vladinih stolica, kao i iz kominikea beogradske policije, da se prekjuče nije dogodilo ništa. Ja, gospodo narodni poslanici, imam kod sebe rukopipatelne dokaze, dokaze, koji se ne mogu oboriti, koji u pravom svetlu fotografije pokazuju i dokazuju ono, što se pre par dana dogodilo. Ko je znatiželjan, gospodo narodni poslanici, može da vidi fotografije, gde žandarmi sa bajonetima navaljuju; a kazalo se da uopšte oružje nije bilo vadeno. (Pokazuje nekoliko fotografskih snimaka. — Jedan glas na desnici: Fotomontaža!) Kako?! (Poslanici sa obeju strana prilaze govornici, uzimaju i razgledaju fotografije. — Nastaju ogorčeni protesti sa levice i objašnjenja između poslanika sa levice i desnice).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim gospodu poslanike da izvole otići na svoja mesta.

Gospodine poslanice, ako imate šta da predete, predajte to Predsedništvu. (Poslanici okupljeni oko govorničke tribine i dalje se žučno objašnjavaju. — Graja).

Ponovo vas molim, gospodo poslanici, da izvolite zauzeti svoja mesta, jer ću inače biti primoran da prekinem sednicu.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Ovo nije fotomontaža, ovo je snimio čovek na licu mesta, a takvih snimaka ima još mnogo. (Žagor. — Milan Petković oštro protestuje).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim vas, gospodo, da zauzmete svoja mesta. Isto tako molim g. Petkovića da ide na svoje mesto. Gospodine Baričeviću, ako imate šta da predete, dajte Predsedništvu da ono tu stvar raspravi.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Ja sam im te fotografije pokazao sa govorničke tribine, ali su oni fotografije uzeli, šta ja mogu?

Pretsednik Stevan Ćirić: Izvolite nastaviti! (I dalje traju prepirke između levice i desnice. — Na levici žučni protesti).

Gospodo, molim vas, da ne delite fotografije sada. Imaćete prilike da vidite, kad prestane sednica.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, eto vam dokaza! (Žučna objašnjava-nja i protesti).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine Baričeviću, izvolite nastaviti.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, videli ste po ovome, kakav je verski mir i stišavanje strasti doneo sam predlog o ovome i ovakvom Konkordatu.

Ja moram zažaliti, što nisam u mogućnosti, što nisam u stanju, da vam dovedem, da vam donešem još jedan eklatantniji dokaz o smirivanju strasti i verskoga mira: da dovedem ovamo u Skupštinu Preosveštenog vladiku gospodina Simeona i našeg druga g. dr. Voju Janjića. (Protesti na levici). Jer kad bi još i to mogli, onda bi verski mir... (Ponovo nastaju protesti na levici i žučna objašnjava-nja između desnice i levice).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine govorniče, izvolite nastaviti! (Milan Petković protestuje) Gospodine Petkoviću, opominjem Vas na red!

Dr. Janko Baričević (nastavlja): ...onda bi verski mir izgledao kao rat. I, gospodo narodni poslanici, neka g. dr. Stojadinović dade opet i pravoslavnoj crkvi ono isto pravo, koje daje katoličkoj sa katoličkom akcijom, pa ćemo imati srpsko-pravoslavnu akciju, pa ćemo imati borbu prozelitizma u ovoj zemlji, a ne verski mir. (Burno odobravanje i pljeskanje na levici).

Zato, gospodo narodni poslanici, Konkordat neće doneti ravnotežu vera kod nas, kako to na jednome mestu kaže g. dr. Stojadinović, nego ljubomornost, zavist i konkurenciju.

Da li vidite, kakve su nam lepe perspektive?!

Predimo, gospodo, na treći razlog. G. Predsednik Kraljevske vlade kazao je ovo: Mi smo 1929 god. doneli Zakon o pravoslavnoj crkvi, 1936 godine Zakon o islamskoj verskoj zajednici, a katolike smo ostavili sve do danas bez njihovog zakona. — Gospodo, ovaj razlog je okvalifikovan kao netačan već samom izjavom g. dr. Stojadinovića da živimo pod

režimom Konkordata i to pod režimom čak šest konkordata.

Predimo na dalje razloge: „Potrebna je unifikacija zakonodavstva, unifikacija Konkordata”. To je istina. Ali, gospodo narodni poslanici, istina je i to, da je bolje šest neloših konkordata nego jedan nov, ne samo loš, nego i štetan do očajja. U ostalom, gospodo narodni poslanici, mi imamo šest opštih građanskih zakona. Unifikacija toga temeljnog zakona nije dovršena. Vlada si nije dala truda da nam podnese zakonski predlog o unifikaciji opšteg građanskog zakona, a tako je hitno, iz državnih interesa, da se donese Konkordat ovakav kakav ga Vlada sa svojim predlogom predlaže! Da je kome bilo stalo u ovoj Vladi do unifikacije zakonodavstva, onda bi ta vlada najpre donela interkonfesionalni zakon, koji bi bio baza, polazna tačka za stvaranje Konkordata. (Pljeskanje na levlci) I onda do ovakvog čuda i pokora ne bi došlo. (Jedan glas: Doneće!) Interkonfesionalni zakon je unapred prejudiciran Konkordatom, jer se ne može ni jedan zakon donositi, koji bi bio u protivnosti sa odredbama Konkordata. (Upadice). Vi ste, g. kolega, jurista i vi morate to da znate.

Peti razlog g. dr. Stojadinovića glasi: Menical Na tu menicu da su dali svoje potpise i svi predsednici vlada od blagopokojnog Pašića pa inkluzive do g. Jevtića i g. dr. Milana Stojadinovića. Ja, gospodo narodni poslanici, nemam razloga da branim i zagovaram ma i jednog od spomenute gospode; oni će se umeti i sami da brane; ali objektivno pertraktirajući pitanje Konkordata i odgovornosti za ovaj Konkordat, ima da se utvrdi jedna činjenica: svi predsednici vlada do Vlade g. dr. Milana Stojadinovića vodili su samo pregovore, preparatorne čine za Konkordat; ni jedan predsednik vlade do g. Milana Stojadinovića nije potpisao Konkordat i nije ga doneo pred Narodnu skupštinu, Narodno predstavništvo, na odobrenje. (Pljeskanje na levlci). Prema tome Vlada g. dr. Milana Stojadinovića sama i jedina nosi odgovornost za ovaj i ovakav Konkordat. Kažem, to je samo njegovo delo, jer ako je g. Stojadinović video da Konkordat u pregovorima ne odgovara ponosu i interesima naše države i naše zemlje, još je uvek bio u punoj mogućnosti, da ga ne da potpisati i da ga ne donese pred Narodnu skupštinu. (Glasovi na levlci: Tako je!)

U vezi sa ovim dolazim na šesti razlog u ekspozicu g. Predsednika Vlade, koji glasi: „Jesmo li mi u pregovorima sa katoličkom crkvom bili poštteni i časni pregovarači ili smo samo išli na običnu prevaru”. To je takode jedan argument, sa kojim Predsednik Vlade hoće da kapacitira Narodnu skupštinu da glasa za Konkordat.

Reči koje je g. dr. Milan Stojadinović izrekao veoma su teške. Ali, gospodo, te reči me odmah potsećaju na neke druge reči, koje je g. dr. Milan Stojadinović u tom istom ekspozicu kazao, i na reči, koje je na jednoj drugoj odborskoj sednici izustio. Te reči, gospodo, glase: „Pa docnije u primeni i dobroj atmosferi sa Vatikanom treba izvući maksimalne koristi”, onda dalje kaže: „A u mojoj ruci biće dobar i Konkordat g. Jevtića.” Gospodo narodni poslanici, šta vam se čini, kad čujete ove reči, kad ih malo vagnete i kad ih usporedite sa rečima spomenutim: „Jesmo li bili časni i poštteni pregovarači, ili smo išli na prevaru”? Šta znači u primeni reči „Izvući maksimalne koristi”, šta znači „loši Konkordat g. Jevtića”, kako

reče g. Stojadinović, „biće u mojoj ruci dobar”, a šta znači ono kad g. dr. Stojadinović u drugoj odborskoj ili trećoj sednici od prilike kaže: „primio formalno ovaj i ovakav Konkordat, jer je to primanje ovakvog Konkordata jedini način da kasnije istisnemo drugi, bolji.” O Vladi ovisi, kaže Predsednik Vlade, da li će uopšte primeniti Konkordat ili ne, i odmah, nakon prihvata, tražiti od Vatikana promenu ovog Konkordata! Kako se, gospodo, ovo slaže sa strašno naglašenim poštenjem i časnosti pregovorača?

Gospodo narodni poslanici, zar ne bi bilo bolje, i za državu i za Vladu i za Narodno predstavništvo, mnogo časnije i mnogo poštenije, da kažu Vatikanu... (Vojko Čvrkić: Treba Bogoljub Jevtić da dode pa da brani njegov Konkordat!). To nije njegov Konkordat, jer ga nije potpisao, ti si jurista i nemoj nejuristički govoriti. (Vojko Čvrkić: To je u smislu azijske politike kako vi govorite!) da kažu Vatikanu: Naš narod ovakav Konkordat ne može probaviti!

Predsednik Stevan Ćirić: Molim da ne upadate u reč gospodinu govorniku, a g. govornika upozorujem da mu je vreme na izmaku i da vodi računa o tome.

Dr. Janko Baričević (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, u vezi sa ovim g. Predsednik Vlade je učinio jednu aluziju, punu ironije na razne „dobre stvari” — i sam je to dao štampati sa navodnim znacima — koje je stvari primio u naslede pri preuzimanju vlasti. Ovom prilikom, gospodo narodni poslanici, bez zlobe i bez zadnjih namisli moramo i gospodina dr. Milana Stojadinovića i ovu Narodnu skupštinu, kad je debata o jednom spoljno-političkom događaju, da upozorimo da je g. dr. Milan Stojadinović, preuzimajući vlast, uz druga nasleđa nasleđio i jednu krupnu i bogatu baštinu: tradicionalno prijateljstvo sa Francuskom! Ono je postalo još više; ono se vernom, požrtvovanom i neprocenjivom pomoći francuskog naroda u svetskom ratu pretvorilo u bratstvo po oružju. Francuska krv, koja je potocima pomešana sa našom krvlju u junačkim ratnim podvizima, i koja je doprinela svoj golemi udeo za našu pobedu i ujedinjenje; stajanje Francuza rame o rame uz nas za vreme naše nacionalne revolucije; pomoć Francuske, ukazata nama bez ograde i bez rezerve u mirovnim pregovorima, sve je to učinilo da naš narod u Francuzima ne gleda više saveznike, nego ih oseća i voli kao prisno svoje, „braću nerodenu kano i rodenu!” (Burno pljeskanje i uzvici: Živela Francuska!)

Od dolaska na vlast g. Stojadinovića izvesni njegovi gestovi su to naše nacionalno preimućstvo, tu našu garanciju obvili nešto mutnim senkama. Ja neću ni jedan čas posumnjati u to, da će Vlada izvesne svoje propuste popraviti. Ove godine, za vrlo kratko vreme, ističe rok našem Ugovoru o prijateljstvu sa dragom nam Francuskom (Uzvici: Živela Francuska!) Čitav naš narod, bez sumnje i čitava ova Narodna skupština, vruće i intezivno želi i hoće obnovu ugovora o prijateljstvu sa Francuskom, u duhu i obimu naših osećaja i naše časno shvaćene zahvalnosti prema divnom francuskom narodu. (Burno pljeskanje).

Tumačeći i izvršujući jednodušnu volju jugoslovenskog naroda, Vladi je sada data prilika, da rastera oblake, bili oni i najsitniji, i time da popravi sve ono, što je možda bilo propušteno ili zanemareno.

Ali, gospodo, nastavimo još sa par razloga g. dr. Stojadinovića. On je rekao: „Karakteristično je i to, kad se g. Jevtić našao u nevolji, pa su mu trebali katolički glasovi, on je objavio u Ljubljani i Zagrebu, da je Konkordat svršena stvar. „Ne bih želeo” kazao je g. dr. Stojadinović „da mi, ne Jugosloveni nego da

mi Srbi opet dodemo u neke izbore ili u neku drugu muku i nevolju, pa da nam opet trebaju katolički glasovi i poverenje, i da onda ponovo obećavamo Konkordat". Gospodo, da učinimo jednu kratku analizu. G. dr. Stojadinović nalazi posebne katoličke glasove, g. Stojadinović nalazi neke posebne srpske nevolje i muke. G. dr. Stojadinović zaboravlja na odredbu Ustava, da u ovoj zemlji ne postoje ni stranke ni grupacije po plemenima, niti stranke i grupacije po veri. Vidite, gospodo, do kakve se frivolnosti dolazi, kad se hoće jedna rdava stvar da brani!

Gospodo, ja hoću samo uzgređice da dodirnem već opevanu reč g. dr. Stojadinovića, u kojoj nam je kazao: „Konkordat se tiče samo katolika, a ne i Srba pravoslavne vere. Uostalom, o Konkordatu će kritički sud da dādu samo katolici, a nas Srba pravoslavne vere Konkordat se ništa ne tiče”.

Prećiću i preko onih upadica i doskočica: »pa vi, pravoslavni, kurtališite se toga, prepustite borbu na terenu samo nama katolicima«. Ali hoću da ukažem na tendenciju ovoga. Tendencija je ovih reči u ovome: pravoslavnicima je Konkordat ono što se kaže »dragom Bogu sve svejedno«; pa pošto je Konkordat za Vladu kao takvu od važnosti, onda političari drugih vera, ne rimokatoličkih, mogu mirne duše da glasaju za njega, jer to traži spas i nepritika ove Vlade. E, gospodo, ima jedna stvar, u kojoj se sto procentno slažem sa g. dr. Stojadinovićem, a to je ono, gde kaže: svi mi polažemo na pitanju Konkordata jedan veliki državni ispit. U pitanju je »jesmo li mi ili nismo u stanju da upravljamo velikom Jugoslavijom, — ne Srbijom, — kliče g. dr. Stojadinović, — nego velikom Jugoslavijom!«

To pitanje, gospodo, neka sebi postave svi patriote i nacionalni ljudi na desnici u ovome Domu. I još jedno pitanje: da li hoće, da se zacari u našoj zemlji rimski klerikalizam, a preko njega da se izazove i pravoslavni klerikalizam? A ovo pitanje postavljeno po g. Predsedniku Vlade neka se postavi u svoj svojoj pravoj slici i istini: ne postavlja on pitanje o tome, da li smo hteli da vladamo sa Jugoslavijom, nego da li je važnije, da se vlada sa Jugoslavijom ili da se vlada sa Jerezom?! (Odobranje na levici — Protesti na desnici).

Gospodo narodni poslanici, takva je odbrana Konkordata od strane g. dr. Stojadinovića. Što je od te odbrane ostalo živo i čitavo, procenite vi sami.

Ali, gospodo, odlaganje Konkordata i njegova korektura diplomatskim putem ne bi značila neku kapitulaciju države prema pravoslavnoj crkvi, kao što to tvrdi g. Miškulin. Ovako njegovo argumentisanje je veoma nezgodno. On implicite sugerira kao da postoji sukob između države i pravoslavne crkve. Za Boga miloga: sukob između države i pravoslavne crkve?! Mi znamo da postoji sukob između Vlade i pravoslavne crkve. I ja ne vidim mogućnost i pravo, da se jedna časovita vlada identifikuje sa državom (Odobranje na levici). Mi znamo, gospodo, da je kroz ovaj nesretni predlog Konkordata došlo do sukoba između pravoslavne i rimokatoličke crkve; znamo da je nastao sukob između pravoslavne crkve i Vlade, pa da li hoćete i to, da dođe do sukoba između države i pravoslavne crkve? Neka nas Gospod Bog oslobodi i ove nesreće, milostivi Gospod Bog, koji je jedan i isti i za katolike i za pravoslavne.

Ako se, gospodo, postupi po predlogu moga Kluba, neće katolici biti povređeni u svojim verskim osećajima, kako to misli moj uvaženi kolega g. dr. Miškulin. On nam je ostao dužan obrazloženje, zašto bi verski osećaj katolika bio povređen, kad bi se ra-

sprava o Konkordatu odložila. On je postavio jednu golu tvrdnju, a on kao dobar jurista zna, da svaka tvrdnja i svaki petit mora imati svoje obrazloženje. Ja sam badava sa klupe molio g. dr. Miškulina, neka svoju tvrdnju obrazloži, a neka ne ostane samo kod gole tvrdnje. Pošto on nije iznio nikakove razloge, mi možemo da kažemo: dr. Miškulin nema šta da kaže u odbranu Konkordata, jer ono što je dr. Miškulin izneo, to su bile samo gole tvrdnje bez ikakvog obrazloženja.

Gospodo, donošenje Konkordata pod ovakvim prilikama, pod ovakvim uslovima i ovakvom atmosferom u vazduhu, koja je zagrejana do eksplozije, vredi ponos katolika. Katolici ne trebaju Konkordat, koji je silom nametnut, jer onda Konkordat neće doneti potrebno smirenje i snošljivost. Rimokatolička vera, koja ima za najsvetije svoje principe mir i ljubav, odbija donošenje ovakvog Konkordata ovakvim metodama i u ovakvoj atmosferi. A Vatikanu? Šta Vatikanu treba Konkordat, za koji se unapred zna, da neće biti nikada primenjen?

Još nekoliko reči, gospodo, o razlozima, koji bi mogli braniti Konkordat izvan razloga, koje je izneo g. dr. Stojadinović. Već po osobini Konkordata, da je on međunarodni ugovor, nameće se sama po sebi pažnja na spoljnu politiku. Postavimo pitanje, da li postoje važni razlozi spoljne politike, koji traže da se danas u ovako mutnim vremenima na vrat na nos donosi Konkordat? Pogledajmo Englesku: nema nikakvih znakova, da bi takav interes tamo za Konkordat postojao. U Francuskoj nikako, jer Avas pod 13 junom donosi razgovor između kardinala Pačelija i Delbosa u kome kaže: »Sveta Stolica i Francuska jednako su protiv vođenja pregovora o Konkordatu i smatraju, da je iskustvo pokazalo, da izvesne zemlje krše Konkordate, koje su potpisale, a Francuska respektuje i one, koje nije potpisala. U stvari mada ne postoji režim Konkordata, osim za Elzas i Loren, stvarno nikakav oblak ne muti horizont odnosa između Francuske i Svete Stolice«.

Eto, gospodo, sam Vatikan preko svoga izaslanika u Francuskoj izjavljuje, da je bolje imati lojalne odnose bez potpisanog Konkordata, nego nelojalan Konkordat uz nelojalan potpis. (Jedan glas: A Nemačka?) Nemačka je u oštrom sukobu sa Vatikanom baš radi toga potpisanog Konkordata.

Pa koje zemlje još ostaju, koje bi mogle doći u pitanje za pritiskivanje donošenja Konkordata? Istina, zna se intiman odnos između Vatikana i Kvirinala; zna se, da je grof Čano pre nekoliko meseci bio u Beogradu i vodio izvesne razgovore sa g. dr. Stojadinovićem, o kojim razgovorima su dani uobičajeni komunistički. Ali, gospodo, pre nekoliko dana Marko Cemović izdao je jedan letak pod svojim punim potpisom, radi koga siromah čovek leži 20 dana u Upravi grada Beograda. U letku se tvrdi, da je naš poslanik na strani g. Dučić pred svedocima tvrdio, da je obaveza hitno donošenja Konkordata kod Narodnog predstavništva i njegovo prihvatanje jedan deo obaveza, koje su primljene u razgovorima između g. dr. Stojadinovića i grofa Čana. (Odobranje na levici).

Da li je to istina ili ne, ja ne znam, ali znam to da je Marko Cemović to ustvrdio sa svojim punim potpisom, da on radi toga sedi u apsu, a da Vlada o tome nije dala nikakvu izjavu, niti izdala kakav demant. (Protesti i negodovanje na levici).

Gospodo, ima li možda još kakvih razloga? Izvesni politički doušnici, čija je služba, da ubacuju vesti, koje su nekima u izvesnom momentu potrebne, ubacuju u vezi sa Konkordatom, pitanje restauracije

Habsburgovaca u Beču. Gospodo, vidite, oni kažu: Ako prihvatite Konkordat, e onda se carska stolica mladom Otonu u Beču izmakla.

Gospodo, ako ovo nije nepolitički, a ono je bar detinjstvo, jer, gospodo narodni poslanici, ako ćemo mi odlučivati o formi tuđe državne vladavine u drugoj državi, sa prihvaćom Konkordata ili odbijanjem Konkordata, onda, gospodo, nikada državni interesi u spoljnoj politici neće biti zaštićeni, a još manje dostojno zaštićeni (Odobranje i pljeskanje na levlci).

A ima li, gospodo, razloga unutarnje politike? Da vidimo: jedan razlog je, da se gorka pilula, ta žaba, proguta. Nemamo ništa protiv toga, da ovakvu gorku pilulu guta Vlada, ali pitamo: zašto, da ovu gorku pilulu guta narod i Narodna skupština?

Drugi razlog, koji se baca po celom Beogradu i celoj čaršiji, razlog, koji sigurno Vlada neće da prizna, jeste pitanje prestiža: ko je tu jači, ili Milan ili Varnava! Gospodo, ovakove stvari postaju nedostojan instrumenat za spoljnu politiku, za jedan ugovor ovakve vrste.

Gospodo narodni poslanici, baš iz toga ličnog prkosa i prestiža ide se tako daleko, da se iz Klubova izbacuju ljudi radi njihovog opredeljenja prema Konkordatu, i onda se na drugoj strani prebacuje da se upotrebljuju sredstva, koja ne vrede. (Jedan glas sa desnice: Šta Vi na tuđem groblju kukate?) To je opšta stvar, nije to samo vaša stvar. Vi ste politička stranka, koja je podvrgnuta kritici celog naroda.

Gospodo narodni poslanici, tu stvar prkosa i stvar prestiža najbolje dokazuju stihovi, koje je dr. Milan Stojadinović upotrebio: „A u ruci Mandušića Vuka biće svaka puška ubojita”.

Gospodo, u ova dva stiha kriju se dve stvari. Prvo, kao da je tobože Konkordat stvoren samo za Vladu dr. Milana Stojadinovića, jer to znači da će biti večno njen instrumenat, i kao da neće posle dr. Stojadinovića postojati i drugih vlada, kojima će također Konkordat imati da bude instrumenat. A, gospodo, ako u ruci Mandušića Vuka, Stojadinovića, ovaj Konkordat može da bude ubojit, šta će biti, ako bude jedna druga vlada, koja iz te puške neće znati pucati, kao Milan?

Ugovori i Konkordati imaju da se prave tako, da budu ubojito oružje u rukama svake vlade, a ne samo jedne vlade.

Gospodo, ovoga momenta, baš ovoga časa, u vezi sa pucanjem, sećam se mojih čitanja iz mladosti. Sećam se opisa u jednoj Karlmajevoj knjizi, u kojoj se opisuje jedan prerijski lovac, koji je bio velika zagonetka za sve svoje protivnike. Taj čovek je imao pušku, iz koje je mogao i umeo samo on da gađa i niko drugi. Kad se pošla istraživati ta činjenica, da niko ne može da gađa iz te puške, nego samo taj lovac, ustanovilo se, da je ta puška bila tako nakrivo sastavljena, da je trebalo ciljati u Petra da se pogodi Pavla! Gospodo narodni poslanici, meni se čini, da je ubojita puška, na koju je g. dr. Milan Stojadinović mislio takva jedna puška, pa da mu se dogodi da, recimo, gađajući u Korošca, pogodi, recimo, Voju Janića! Gospodo, ja držim da bi g. dr. Milan Stojadinović mesto slave sa puškom učinio mnogo bolje, da je servirao druge stihove iz narodne pesme: „Koji no će udariti ne na deset, da uteče, nego na dva da ih siječe”. U punoj diskreciji, u poverenju, ja ću prišapnuti dr. Stojadinoviću jednu prijateljsku opomenu: koja bi imala biti ta dvojica koje bi, po mom sudu, a u interesu zemlje, trebao da iseče. Govorim politički uvek, gospodo, da se razumemo! Korošca

i Spaha. Ja bih mu ovog zadnjeg alalio! (Pljeskanje na levlci.) Ja bih ga pustio sa malom ogrebotinom, ali Korošca, njega da iseče „od učkura do bijela grla!” (Pljeskanje na levlci). Iz mojih usta u Božije uvo! (Burno odobranje i pljeskanje na levlci.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima radi ličnog objašnjenja Ministar pravde g. dr. Nikola Subotić.

Ministar pravde dr. Nikola Subotić: Gospodo narodni poslanici, izazvat od gospodina narodnog poslanika dr. Janka Baričevića, a želeći iskoristiti i prisustvo narodnog poslanika g. dr. Kumanudija, pa i prisustvo narodnog poslanika g. Jevtića, ja ću uzeti reč, da odgovorim na primedbe koje su se čule od g. dr. Kumanudija i g. dr. Baričevića, u kojima ima mnogo i mnogo netačnosti! Ja ću govoriti napamet . . . (Pljeskanje na desnici) . . . zato što mi je u času, kad sam ja održao izlaganje, sa kojim je započet pretres pred Narodnom skupštinom o zakonskom predlogu ozakonjenja Konkordata, doviknuo narodni poslanik g. Mulalić: Govorite napamet! (Mustafa Mulalić: E, sad govorite napamet!) Jer sam ja tada imao pred očima jedan sastav, koji je izašao iz moje pameti i napisan mojom rukom. A iz ovoga, gospodo, što ću da kažem sada, moći će videti i shvatiti i gospodin Mulalić, da ja mogu govoriti i na pamet, i da ono što ću kazati, neće biti bez pameti. (Burno pljeskanje i odobranje u celoj dvorani — Dr. Mirko Kosić: Sada polazete ispit!) Vi ste profesor, a ja nisam.

Gospodo, ja ću u ovoj svojoj reči, a radi nužnosti pobijanja onoga, što je kazao narodni poslanik g. dr. Kumanudi, morati napraviti jednu ekskurziju po oblasti katoličkog Kanonskog prava, a moraću ući i u istoriju odnosa katoličke crkve prema Srbiji. I ja ću sve to ipak ostaviti svome pamćenju i ako ja nisam imao sreće, zato što nisam imao svojstva, ni da postanem profesor prava, ni da budem stručan pisac istoričar. (Jedan glas sa levice: A za Ministra je bilo sreće! — Smeh).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, ja se ne bih čudio da vaše primedbe padaju sa desne strane, ali se čudim vama sa leve strane.

Ministar pravde dr. Nikola Subotić (nastavlja): Kad je narodni poslanik g. dr. Kumanudi držao svoj govor, i kad je razlagao o hijerarhičnom položaju koji je u Konkordatu dobila Barska nadbiskupija tada smo mu malo upali u reč, g. Predsednik Ministarskog saveta i ja. Kad je g. dr. Kumanudi sutra nastavio svoj govor, koji je bio prekinut one večeri, on je kazao, da je imao sreću, da mu u njegovom govoru učine upadice dva ministra, a ta dva ministra bila su Predsednik Ministarskog saveta i Ministar pravde. Od ova dva ministra jedan, i to G. Predsednik Ministarskog saveta, imao je sreću, da bude učenik g. dr. Kumanudija, i da dobije od njega pohvalu i pohvalno svedočanstvo, upravo iz početnih njegovih radova iz oblasti državnog crkvenog prava. Ta pohvala g. dr. Kumanudija svome dobrom daku išla je tako daleko, da mu je on napravio proročanstvo, da će zaslužiti da postane mitropolit. (Jedan glas sa levice: Prevario se! — Smeh).

Gospodo, ja nisam mogao imati te sreće da budem učenik g. dr. Kumanudija, a imam tu nesreću da sam i stariji od njega. (Graja i smeh u dvorani). I ako se moje poznavanje Kanonskog prava katoličke crkve osniva na onom znanju koje sam ja izneo sa jednog univerziteta; iako moje poznavanje istorije

nije ništa drugo nego ono, koje može imati svaki onaj koji bi uzeo knjigu u ruke i čitao, ja ću ipak kazati stvari g. Kumanudiu, koje ne mogu biti povoljne za ono što je on ovde govorio iz oblasti Kanonskog prava a, donekle, i iz istorije. Imam samo jednu želju, a ta je, da g. Kumanudi ne uzme i da ne nade u ovim mojim rečima tendenciju i nameru, koju nemam. Neću da budem učitelj nikome, a još manje jednom g. Kumanudiu, i prema tome, želim da g. Kumanudi uzme ove moje reči kao jednu priliku koju svaki razuman čovek, verujući u nesavršenost svoju, može upotrebiti da revidira svoje znanje, i da, prema tome, prema toj reviziji, ispuni izvesne praznine, ako nade da ih ima, i ispravi nedostatke, ako nade da ih ima.

Gospodin Kumanudi kaže da nigde nije primetio da je jedna biskupija, a još manje jedna nadbiskupija, neposredno i isključivo podložna Svetoj Stolici. Ja ovde moram da kažem da je osnovno načelo, osnovno učenje katoličke crkve to, da su svi biskupi neposredno i isključivo podložni Sv. Stolici. Ta misao izražena je i u čl. 6 ovoga Konkordata. Uzmite Konkordat pa ćete videti. (Prigovori na levisi). Uzmite, gospodo, Konkordat pred oči pa ćete ovo naći!

Ta je misao učinjena i u punoj snazi izražena u čl. 6 Konkordata i gospodin dr. Kumanudi je previdio taj član.

Svaka biskupija, svaka nadbiskupija, pa i svaki mitropolit uvek je neposredno i isključivo potčinjen Sv. Stolici. Ništa, dakle, nema neobičnog u tome što je u ovom Konkordatu, a u onoj tački gde se reguliše obrazovanje hijerarhije odnosno Barske nadbiskupije, naglašeno i istaknuto da je Barska nadbiskupija neposredno i isključivo podložna rimskoj Sv. Stolici. (*Ljubomir Jovanović*: Samo u administrativnom pogledu!) Čekajte, gospodine! (*Miloje Rajaković*: To mu je šapnuo dr. Kumanudi, jer sede blizu jedan pored drugog!)

Već u onoj upadici, koju sam ja učinio gospodinu Kumanudiu, kada je on izlagao to tobože čudno, tobože nedozvoljivo obrazovanje hijerarhije u Konkordatu ove Barske nadbiskupije, ja sam gospodinu Kumanudiu tad dobacio: Ta je tačka od reči do reči prenesena iz Konkordata, koji je 1886 godine Knez Nikola zaključio sa Vatikanom. Istina, gospodo narodni poslanici, u ovoj tački ima jedan plus u predloženom Konkordatu nad onom tačkom, koja je u Konkordatu Crne Gore. Taj plus ne odnosi ništa Barskoj nadbiskupiji, nego joj dodaje jedan, istina, samo naslov, ali ipak jedan istorijski naslov. A zašto je to? Kada je 1886 godine Knez Nikola zaključio Konkordat sa Sv. Stolicom, i to zaključio ga po punomoćju, koje je dao jednom srpskom protoprezviteru, koji je bio književnik i rodoljub, onda Barski mitropolit još nije imao priznanje da je on primas Srbije. To je priznanje došlo tek mnogo docnije. Ako me moje sećanje ne vara, to je došlo 1901 godine, onda kada je stvorena ona poznata afera Sveto-Jeronimska u Rimu. Tom prilikom priznat je Barskom nadbiskupu taj naslov Primasa Srbije.

U tom drugom aktu, istorijskom aktu, sudelovao je kao predstavnik, punomoćnik Crne Gore, jedan katolik, katolik koji je, podvlačim, porekla srpskog, a to je bio Knez Lujo Vojnović, od onoga roda Vojnovićevog iz Užica, srodnika Cara Dušana.

Sada se pita, zašto u Konkordatu, koji je zaključila Crna Gora sa Sv. Stolicom, onda nije Barska nadbiskupija dobila značaj jedne mitropolije. (*Dr.*

Vojislav Došen: Nije bilo Stojadinovića!) Ne, dragi, moj!

Za obrazovanje jedne mitropolije potrebno je sudelovanje izvesnog broja biskupa sufragana. Normalno se hoće za to tri biskupa, ali iznimno može da bude jedan biskup uz mitropolita. (Jedan glas na levisi: Svejedno, Kumanudi više zna! — Prigovori na desnici.) Pa, molim! I ja vam kažem, gospodo narodni poslanici, da je onda u Crnoj Gori bilo, ili moglo biti, pored biskupa, nadbiskupa, još jednog biskupa, onda bi bila stvorena ne jedna nadbiskupija, samo sa jednim nadbiskupom, nego jedna provincija, jedna mitropolija kojoj bi sedište bio Bar. Jer, morate znati, gospodo narodni poslanici, a ja mislim da će mi ovo sada priznati i narodni poslanik gospodin dr. Kumanudi, da je organizacija hijerarhije katoličke crkve, po njenom učenju, ta, da je katolička crkva jedna svetska država, koja se deli na provincije. I zato vi imate, gospodo narodni poslanici, u ovome Konkordatu ono, što i danas postoji i što je i ranije postojalo, da se osnivaju nekoliko provincija. (*Dr. Vojislav Došen* upada. — Glasovi na desnici: Nemojte, Došenu, stalno upadati gospodinu Ministru u reč! — *Dr. Vojislav Došen*: I Vi ste sami, gospodine Ministre, upadali u reč g. dr. Kumanudiu!) Nećemo se svadati! (*Dr. Vojislav Došen*: Mi se ne svadamo, mi smo dobri!)

Gospodo, a da je to tako, a ovo upućujem i gospodinu dr. Kumanudiu, može da se vidi iz Konkordata, koji je 1914 godine zaključila Kraljevina Srbija sa Sv. Stolicom. Tu je odmah u početku u čl. 2 toga Konkordata određeno da se u Kraljevini Srbiji, u granicama posle ratova, sastavlja jedna provincija, kojoj je sedište mitropolita u Beogradu, a kojoj je pridružen i jedan biskup sufragana, a to je onaj u Skoplju.

Sad da vidite ovo, gospodo! Da je na primer Prizren, koji je imao jednoga biskupa, po svršetku rata pripao Crnoj Gori, onda se mogla sastaviti u Crnoj Gori jedna provincija, kojoj je mitropolit bio u Baru, a sufragani biskup u Prizrenu. Ali zato što je Prizren došao pod Srbiju, tad je stvorena ovakva jedna provincija i sedište prizrenskog biskupa premešteno je u Skoplje tako, da su dve biskupije spojene.

I sad ovo što je potrebno da čuje g. Baričević, koji je dobio svest o svojoj pripadnosti katoličkoj crkvi tek onda kad je mogao da odobri volju koju su postavili roditelji u času njegovog rađanja, a već tada imao je svest o pripadnosti Hrvatsvu i Jugoslovenstvu. (Žagor na levisi. — Uzvici: To nije rekao!)

Ovde ću kazati, da pri zaključenju Konkordata Crne Gore sa Sv. Stolicom nije spomenuto, da prestaje nadležnost propagande i da se tek time prelazi u redovno stanje. Dočim u čl. 2 Konkordata, koji je zaključila Srbija sa Sv. Stolicom, ipak se spominje prelaz iz nadležnosti propagande u redovno stanje, ali samo za one delove, koji su dotle potpadali u nadležnost propagande, a to nije bio Beograd, to su bili oni delovi koji su pripali Kraljevini Srbiji posle ratova. Što je g. Baričević danas kazao, da je Beograd bio in partibus infidelium, ja mu kažem da to nije tačno, da to nije istinito. Nikad Beograd nije bio in partibus infidelium za Sv. Stolicu. Naprotiv, za Beograd je uvek postojao titularni biskup, a to znači jedna biskupija koja je nekad postojala i koja je prestala da živi.

I ovde ima interesantnih stvari, koje svaki ne može ni znati. Taj, recimo, titularni biskup Beograda, po ujedinjenju našem, bio je vikarni biskup Zagreba,

sad pok. Premuž. Prema tome može se razumeti i ovo bi dovoljno bilo da se shvati istina, da Sv. Stolica nije nikad smatrala Beograd kao deo nevernika.

Ali, još nešto, gospodo, kad je biskupija zagrebačka podignuta na stepen nadbiskupije, kako je Zagreb bio samo biskupija, tada je nadbiskupu dat i naslov biskupa Smedereva. Znači, da je još jedno mesto u Srbiji imalo biskupiju, koja je prestala. Ali ima nešto mnogo važnije i to ću ja morati kazati ne želeći, kako sam već naglasio, da budem nikome profesor, niti kome da dajem lekcije ni iz istorije ni iz prava. Kad sam juče čuo, da je g. Cvetić kazao: da je velika ignorancija političara u ovoj zemlji i da tu ignoranciju iskorišćuje Sveta Stolica, — ja ću kazati nešto što mi se čini da ovde niko ne zna, a što bi se moralo znati. (Jedan glas sa leveice: A odkud Vi znate?) Čitao sam.

Po Zakonu o proširenju Magnatske kuće u Pešti od 1908 godine, dva titularna biskupa bili su virilni članovi Magnatske kuće, a to su pravi biskupi, kod kojih se izvodi čitav proces kanonički za konsekraciju. Ta dva titularna biskupa, koji su vikarni članovi Magnatske kuće u Pešti, bili su biskup Beograda i biskup Knina. (Žagor... Upadice sa leveice).

Pretsednik Stevan Ćirić: G. Ministar je uneo jedan vedar ton u svoj govor, ali ja mogu da naglasim, da je on uneo u svoj govor toliko kavaljerstva, retkog kavaljerstva koje se čuje sa govornice, pa bih molio da i to nade odjeka i na jednoj i na drugoj strani ovoga Doma.

Ministar pravde dr. Nikola Subotić (nastavlja): Tu činjenicu, koja ima svoju izvesnu težinu, nisu znali ovde u Beogradu, kao što nisu znali da je sve do 1926 godine i jedan graf, meni se čini Hojoš, bio titularni biskup Knina, i virilni član Magnatske kuće u Pešti. I sad, molim vas, može se naći nepameti u onome, što sam ja u svom izlaganju onako dosta uvijeno rekao, da je štetno za nas ako se podržavaju te pripadnosti izvesnih delova naše zemlje biskupima koji su na strani?

Eto, gospodo, gospodin dr. Kumanudi rekao je i ovo, da je u ranijim projektima Konkordata bilo predviđeno spajanje Barske biskupije zajedno sa Beogradskim biskupom, pa je kazao, da beogradski mitropolit bio bi i da je bio uvek Primas Srbije.

Gospodo narodni poslanici, nikada Beograd nije bio Primas regni Serbiae pred katoličkom crkvom. Zašto nije bio? Zato što nije ni mogao biti, kad nije stalno postojala jedna biskupija u Beogradu.

Naprotiv, ja iz istorije znam i ovo, da Beograd zato što nije imao stalnoga biskupa, nije mogao ni imati pod sobom one delove srednjovekovne naše države, u kojima je bilo katoličkih crkava i pripadnika katoličke crkve. Naprotiv, iz istorije se zna, da je bila velika borba između nadbiskupa u Baru i biskupa u Dubrovniku, pod koga od njih dvoje padaju katoličke parohije, ili katolički narod koji je postojao u granicama Nemanjičke države.

Ta je borba bila teška, tako da se umešala i Sveta Stolica i Rimski Papa, koji je — iskreno ću kazati — naginjao i navijao za dubrovačkog biskupa, pa je — da bi sklonio Bar i Barane, da oni prepuste katoličku crkvu u Nemanjičkoj državi Dubrovniku, da ne traže svoja prava, poslao i jednog legata da ih umoli i na to skloni. Istorija je zabeležila i onaj odgovor, koji su Barani dali tome izaslaniku, kad su ga dočekali sa pitanjem: Quid est Papa dominus noster? Orosius est nobis — Papa! »Ko je Papa? Naš Gospodar Uroš, naš je Papa!«

Beograd nije mogao, niti je mogao imati naslov Primasa Regni Serbiae.

Ima izvesne istine u onome, što je kazao, ili hteo kazati g. Kumanudi. Istina je ovo: Ja ne znam, koje je to godine bilo, ali je kao Ministar pravde bio g. Boža Maksimović, a Ministar inostranih dela g. Jevtić. I tada je vlada, na poticaj Ministra pravde, a preko Ministra inostranih dela, — a ja sam nabacio reč g. Kumanudiu: To je bila više jedna sugestija nego predlog, — napravila predlog, da se spoji Barska nadbiskupija sa beogradskom, i da taj beogradski mitropolit, barsko-beogradski, nosi naslov Primasa regni Serbiae.

I da bi se dobio neki pandan, vlada je predlagala i to, da se nadbiskupu zagrebačkom dade stalna titula predsednika biskupskih konferencija. Na to je Sveta Stolica odgovorila, čak davši jednu malu lekciju našoj vladi. Sveta Stolica je odgovorila da je radi velike udaljenosti nemoguće spajati ove dve nadbiskupije, a zna se da Rimski Stolica neće nikad da ukida biskupije, ili da ih spaja. I onda je dala i drugu lekciju Vladi, da te biskupske konferencije u Zagrebu sa predsedništvom zagrebačkog nadbiskupa, ako postoje, postoje bez pravnog osnova. I vidite, gospodo, to je tačno, te biskupske konferencije nisu nikakav organ u jerarhiji katoličke crkve. A da se je to znalo ovde, može biti da bi se pravilnije ocenila valjanost one poslanice koja je potekla od te biskupske konferencije. A biskupskih konferencija može biti, a donekle se predviđaju pomalo i u ovom Konkordatu, ali ne vodstvom duhovne organizacije, nego samo na predlog, na zahtev vlade. I takav je slučaj bio, na primer, u Austriji da se nikad biskupi nisu sastali ako nisu bili pozvani od vlade i nikuda se na drugom mestu nisu sastajali nego u prestonici. (Živo odobravanje i pjeskanje). Mesto što je vlada tražila onda da se Barska nadbiskupija sa Beogradskom mitropolijom spaja i da se napravi jedna provincija, čiji bi mitropolit imao biti taj istorijski primas Kraljevine Srbije, vlada je mogla dati drugu jednu suptilnu primedbu, vlada je mogla dati drugu jednu sugestiju: da se obrazuje provincija sa metropolom i da joj se potčini bar jedan biskup kao sufragan. Taj je, naravno, istorijski mogao biti skopski, ili istorijski i po susedstvu biskup kotorski. Zato što vlada nije to primetila, ostao je položaj barskog nadbiskupa onakav kako je tačno određen u Konkordatu koji je zaključio Knez crnogorski sa Svetom Stolicom. Prema tome, ja mislim da sam dokazao da nema opravdanosti u onim primedbama i zamerama koje je narodni poslanik g. dr. Kumanudi učinio sadanjoj vladi, koja je podnela Skupštini ovaj Konkordat o kome je g. Predsednik vlade kazao da njegov sastav potiče iz vremena, kad ova Vlada nije bila na upravi. (Odobravanje i pljeskanje kod većine).

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Kosta Kumanudi radi ličnog objašnjenja.

Dr. Kosta Kumanudi: G. Ministar pravde bio je ljubazan da nam da jednu vrlo lepu lekciju iz Kanonskog prava, ali, gospodo, ja žalim što se nisam mogao njom koristiti jer je on govorio o jednoj a ja sasvim o drugoj stvari. Ja sam u svome govoru istakao da barski episkop a ne nadbiskup, — tako stoji u samom Konkordatu (*Ministar pravde dr. Nikola Subotić:* Pročitajte, gospodine Kumanudi, Konkordat!) U Konkordatu stoji barski biskup, a biskup ima počasnu titulu nadbiskupa. Barski je biskup, biskup, a ne nadbiskup, tako piše u Konkordatu, a ja

ne znam kakvu on titulu ima po Kanonskom pravu. Glavno je da ovako kako sam rekao piše u Konkordatu. (*Minisair pravde dr. Nikola Subotić*: Prilazi g. Kumanudiu i daje mu jedan štampani tekst Konkordata.) Gospodin Ministar meni je dao jedan tekst koji je otkucan na mašini i u kome tekstu stoji nadbiskup, dok u svima drugim štampanim i objavljenim tekstovima stoji biskupija barska. (Burno pljeskanje na levlci. — Vojko Čvrkić upada u reč.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Opominjem g. Vojka Čvrkića da ne upada u reč g. govorniku, jer ako me ne poslušaju ja ću g. Potpretsedniku Vojku Čvrkiću ustupiti pretsedničko mesto. (Buran smeh i veselost u dvorani.)

Dr. Kosta Kumanudi (nastavlja): Gospodo, nije u tome suština pitanja, da li je biskup barski biskup ili nadbiskup, iako ponavljam da je u svima štampanim tekstovima naznačena barska biskupija. Pitanje je u ovome, i ja sam to u svome govoru naročito istakao, koji je razlog bio da je barska episkopija potčinjena neposredno vlasti Vatikana, jer, gospodo, u drugim predlozima Konkordata, iz 1931 i 1925 godine stoji, — ne po sugestijama naše Vlade nego po Konkordatima koji su bili definitivno redigovani i imaju svoj tekst konačan, samo nisu bili potpisani i ratifikovani — u tim predlozima, i jednom i drugom, barska biskupija bila je spojena sa beogradskom nadbiskupijom i činila je sastavni deo nje. Primas Srbije nije bio arhiepiskop barski nego nadbiskup beogradski. I ja se sad pitam, zašto odredba iz predloga Konkordata iz 1931 i 1925 godine, a naročito iz godine 1931, gde se kaže, da je barska biskupija za većita vremena spojena sa beogradskom biskupijom — zašto te odredbe nisu ušle i u ovaj predlog Konkordata od 1935 god.? Zašto mora barski nadbiskup biti Primas Srbije kad postoji nadbiskupija beogradska, i šta više, gospodo, u tim projektima iz 1931 godine i 1925 godine bile su detaljno povučene i granice nadbiskupije beogradske „za većita vremena”. Ja sam zbog toga pitao, što nisam mogao da nađem nikakav crkveni razlog. G. Ministar kaže: to je sasvim prirodno da biskupi budu potčinjeni Vatikanu. Jeste, gospodo, to je prirodno i takva se odredba nalazi izrično u ovom Konkordatu u čl. 6, u kome se kaže, da su biskupi potčinjeni Vatikanu, ali samo u verskim poslovima. Zašto je trebalo onda da se naročito kaže u ovome Konkordatu da je barska biskupija specijalno potčinjena Vatikanu, i to kao jedini izuzetak u njemu? Kad je to jedini izuzetak, zašto je baš takva odredba ušla u ovaj Konkordat? Ona mora imati drugu tendenciju. A ta tendencija ne može biti verska, jer se o verskim poslovima u Konkordatu specijalno govori. Ta tendencija može biti samo politička, jer znamo da Sveta Stolica, Rim-ska kurija, Papa, nisu samo pretstavnici jedne vere nego da svi oni u svetu vrše jednu vrlo široku političku propagandu. I sa pravom bismo se mogli pitati: da li iza ove odredbe, kojom se Primas Srbije prebacuje u Bar, ne stoji kakva tendencija koja nema nikakve veze sa verom i crkvom. To je bilo ono što sam ja u svome govoru istakao, a naravno priznajem g. Ministru pravde, da je on bolji poznavalac Kanonskog prava nego li ja. (Odobranje.)

Ja se bojim, iako se to nije odnosilo na mene, da g. Ministar ne tumači Konkordat onako kako on glasi, ni u pogledu konferencija biskupskih. Po njegovom tumačenju izgleda da te konferencije stoje pod nadzorom države i da se šta više ne mogu ni sastati, bar bez obaveštenja i saznanja Kraljevske

vlade. Međutim, to ne stoji. Po tekstu Konkordata biskupske se konferencije potpuno slobodno sastaju i slobodno rešavaju o predmetima koji su na dnevnom redu a vlada ne mora biti ni obavještena o tim sastancima, a još manje o predmetima koji su na dnevnom redu i o kojima biskupske konferencije rešavaju.

Što se tiče, gospodo, onog moga pretskazanja koje se odnosi na g. Pretsednika Vlade, ja jako žalim što se ono nije ostvarilo. To bi, verovatno, bilo bolje i za njega a i za nas. (Pljeskanje na levlci.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč narodni poslanik g. dr. Časlav Nikitović.

Dr. Časlav Nikitović: Gospodo narodni poslanici, u toku diskusije za ova dva dana, juče i prekjue, pa i danas, mi smo čuli od g. g. predgovornika da svi smatraju da je pitanje, koje je sada na dnevnom redu, od velikoga značaja i da to pitanje ima jedan državni, politički i nacionalni karakter. Mi, gospodo, zaista raspravljamo o jednom važnom problemu, o jednom nužnom problemu, o kome se od Oslobođenja našeg naroda, za poslednjih 20 godina, ovako ozbiljno i temeljno nije raspravljalo kao što se danas raspravlja. Ovo je pitanje, gospodo, dozrelo za rešavanje i ono je baš danas na dnevnom redu zbog toga, što je potpuno sazrelo i što je potrebno, i sa državnog i sa nacionalnog gledišta, da bude definitivno skinuto sa dnevnoga reda.

Iz dosadanjih govora g. g. narodnih poslanika, koje smo ovde čuli, i ja, a verujem i svi vi, mogli smo da konstatujemo da u ovome Domu nema nikoga ko bi bio protiv toga da naša država zaključi jedan Konkordat sa Sv. Stolicom. Mogli smo da konstatujemo, gospodo, i to da nema nikoga u ovome Domu, ni na levlci ni na desnici, koji bi bio protiv toga da naša država ima regulisane odnose sa katoličkom crkvom. Isto tako, gospodo, možemo da tvrdimo da u ovome Domu nema nikoga ko bi bio protiv bilo jedne, bilo druge crkve. I to, gospodo, može da služi na čast svima članovima ove Kuće.

Gospodo, svi naši raniji Ustavi, pa i naš Ustav od 1931 godine, garanutuju slobodu veroispovesti našem narodu. Ono što je, gospodo, u Ustav ušlo kao pisana odredba, to je ono što se nalazi u narodnim dušama, u narodnim shvatanjima o ovome pitanju. Naš narod, gospodo, vekovima je osećao u svojoj duši ideju ravnopravnosti vera, ideju verske tolerancije i verske trpeljivosti.

Mi danas, gospodo, ovo pokolenje, ne možemo da budemo krivi za to, što je istorija našega naroda kroz vekove bila vezana za jednu sudbinu, koju ni mi danas, a ni naši pretci, nismo želeli. Ne možemo mi da budemo krivi zato što nas je istorija podelila na tri vere, što u našoj državi ima pravoslavnih, katolika i muslimana. Greh istorije ne možemo mi da snosimo. Nama je istorija učinila veću nepravdu, što nas je verski podelila, nego što je učinila prema Poljskoj kad je bila podeljena između Germanije, Austrije i Rusije. I vi, gospodo, možete shvatiti šta znači, kad je jedan narod kao naš, podeljen na tri vere! Neprijatelj je tu versku razdvojenost našu iskorišćio koliko je više mogao. Austrija je zavadala vere i plemena, tako da je naš narod bio u jednoj teškoj situaciji u pogledu stapanja tri plemena u jedan narod do Oslobođenja i Ujedinjenja. Danas, gospodo, kada imamo jednu jugoslovensku državu, kojoj svi mi, i sa levice i sa desnice, želimo dobra; danas kada u toj državi ima tri vere i tri plemena; danas kada želimo da ta država bude jaka i snažna

prema spolnjem neprijatelju, — danas moramo biti pristalice verske tolerancije i onemogućavati svaki pokušaj koji bi išao na to da spreči stapanje naša tri plemena u jedan jak jugoslovenski narod. (Živo odobravanje i pljeskanje na desnici)..

Gospodo, sve tri najglavnije vere u našoj zemlji moraju biti ravnopravne i moraju im se dati mogućnosti da svoje verske obrede vrše onako kako njihovi kanoni propisuju, onako kako je na korist njihovih vernika. (Milan Petković nešto dobacuje).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine Petkoviću, konstatujem da je bilo isuviše upadanja. Molim Vas da na miru saslušate govornika.

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Povodom pitanja Konkordata, gospodo, koji imamo danas na dnevnom redu, podigla se, ne svuda, jedna velika (Glas sa levice: prašina) prašina, — da upotrebim reč gospode sa levice, — i stvorila se jedna veštačka zaoštrenost u atmosferi. Gospodo, da se doista stvorila ta veštačka zaoštrenost, sa ovoga mesta konstatovalo je više govornika. (Odobravanje na desnici).

Gospodo, ova veštačka zaoštrenost postoji najviše u Beogradu i u izvesnim palankama u provinciji.

A ko je stvorio tu veštačku zaoštrenost? Stvorili su je besposleni klupoderi i mastiljaši po kafanama, kojima nije stalo ni malo do državnih interesa, nego koji gledaju da ovako važno pitanje iskoriste u svoje lične i partiske svrhe. (Narodni poslanici Ante Kovač i Mihailo Đurović žučno upadaju).

Pretsednik Stevan Ćirić: Opominjem g. g. Kovača i Đurovića da ne prekidaju govornika.

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Jeste, gospodo, o ovome važnom problemu govore danas ljudi koji o njemu nemaju ni pojma, govore ljudi koji nisu pročitali ni jedno slovo iz Konkordata, o ovome problemu raspravljaju ljudi kojima je stalo do crkve i do vere koliko i za lanjski sneg. (Živo odobravanje na desnici). Ja ću, gospodo, da vam ispričam jednu malu priču iz koje ćete videti kako se sve o ovome pitanju raspravlja. Možda je niste čuli pa će vam biti dobrodošla da je i vi iskoristite u zgodnom momentu.

U jednoj palanci u Hercegovini, dva odlična prijatelja, jedan katolik a drugi pravoslavac, Franja i Sava, sedeli su posle večere u jednoj kafani, razgovarali o svemu i svačemu, pa dođu naraspravu i o tome: da li je bolja latinica ili ćirilica. Franja je ubeđivao Savu da je bolja latinica i da ne može biti reči u poređenju između latinice i ćirilice. Sava je naprotiv tvrdio da je ćirilica sto puta bolja od latinice i da latinica ne bi bila moguća za naš narod. Reč po reč, pa dođe i do tuče. Privedu ih policiji i jednoga i drugoga i kazne ih po 15 dana zatvora za pravljenje nereda i tuču. Tako dođe do toga da im se podnese da potpišu presudu. Policijski pisar kaže Franji: „Evo ti, potpiši presudu da si kažnjen 15 dana zatvora”. — „Izvinite, gospodine pisare, ali ja nisam pismeni!” — odgovori Franja. — Tako podnese i Savi, ali se utvrdi da i on nije pismeni! Eto, gospodo, tako kako su Sava i Franja raspravljali ovo pitanje o ćirilici i latinici, tako jedan najveći broj mastiljaša raspravlja i ovo pitanje o Konkordatu. (Odobravanje na desnici — Protesti na levlci. — **Dr. Branko Kalember:** To znači da smo mi svi nepismeni. — Graja. — Protesti na levlci).

Pretsednik Stevan Ćirić: Opominjem Vas, Gospodine Kalember, da ne prekidate govornika. (Mihailo Đurović upada u reč).

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Molim Vas Gospodine Pretsedniče, da obratite pažnju na narodnog poslanika g. Mihaila Đurovića, koji prema meni mimikom pokazuje neke znake prstima. Ja sam, gospodo, narodni poslanik koga je narod izabrao i ne dopuštam da se meni ni ma kome imputira ma šta nečasno.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine Đuroviću, ako hoćete nešto da kažete, imate da izidete na govornicu i da objasnite šta to znači, a ako mislite da vredate narodne poslanike i Narodnu skupštinu, ja ću prema vama primeniti sankcije Zakona o poslovnom redu (*Jovan Nenadović* i *dr. Srpko Vukanović* žučno dobacuju). Gospodine Nenadoviću, opominjem vas zapisanom opomenom na red, a ako se ne umirite predložiću kaznu isključenja. (*Jovan Nenadović:* Izvolite me kazniti. — Graja — *Dr. Srpko Vukanović* i dalje upada). Gospodine Vukanoviću, vama je jedanput oprošteno isključenje sa sednice, a ako i dalje nastavite, ja ću predložiti Skupštini što je potrebno. (*Vojislav Lazić* dobacuje) Gospodine Laziću, ponovo Vas opominjem da se umirite.

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, ja se čudim ovoj netrpeljivosti naših kolega sa levice, kada smo mi sa desnice najpažljivije saslušali sve govornike i nikome nismo upadali u reč. Molim Vas, da me saslušate, a ako neko ima šta protiv toga što ja izlažem, neka sa govornice pobija moja tvrđenja. (*Vojislav Lazić:* Znači, mi ne znamo ništa).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine Laziću, ja ću vas isključiti sa sednice.

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Ja sam rekao da se ovo odnosi na one ljude u narodu, koji raspravljaju ovo pitanje, a o njemu nemaju ni pojma. (*Jovan Nenadović:* Ne sme da nas vreda!) Ja sam daleko od svake pomisli da ma koga od kolega vredam, i ja imam masu kolega sa ove strane... (pokazuje na levicu)... koji su mi svedoci da to nikada nisam činio. (*Jovan Nenadović* ponovo dobacuje).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, priča koju je ispričao g. Dr. Nikitović nije mogla nikoga uvrediti, jer se odnosila na lica izvan Narodne Skupštine, koja zaista ne znaju šta je Konkordat, a u to se mešaju. (Velika graja na levlci). Gospodo, molim vas budite mirni. (*Dr. Srpko Vukanović:* Mantijaš, šta to znači?)

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Ja nisam kazao mantijaš nego mastiljaš. Ja imam najveće poštovanje za srpsku pravoslavnu crkvu i ne priznajem nikome da sam ikada tu reč kome kazao. (*Milan Petković* nešto dobacuje). Nikada tu reč nisam upotrebio, prečasnai gospodine proto. (*Jovan Nenadović* dobacuje).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine Nenadoviću, ja vas poslednji put opominjem. (Sekula Zečević prilazi govornici i dobacuje *dr. Časlavu Nikitoviću:* Ti si kazao da su ovo foto-automontaže! Sramota!).

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Nisam ja to rekao. (Opšta graja. Većina poslanika ustaje iz svojih klupa! Nastaju žučna objašnjenja).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, prekidam sednicu.

(POSLE PREKIDA)

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, molim vas da zauzmete mesta i da nastavimo

sédnicu. Vi vidite da Pretsedništvo primenjuje liberalno Zakon o poslovnom redu i da svako govori više možda nego što mu je i dopušteno, i to u tolikoj meri da, kada bi neko matematski sračunao upadice jednog jedinog poslanika, te upadice bi sigurno iznosile onoliko vremena, koliko ima pravo da govori sa govornice! Dakle, kada je Pretsedništvo toliko liberalno, onda mislim da gospoda narodni poslanici na to kavaljerstvo treba da odgovore kavaljerstvom.

Molim g. dr. Časlava Nikitovića da nastavi svoj govor.

Dr. Časlav Nikitović: Gospodo narodni poslanici, pre nego što nastavim svoja izlaganja dužan sam da sa ovoga mesta odgovorim na upadicu koja je malopre ovde pala. Rečeno je da sam ja kazao „man-tijaši“. Tu reč nisam izgovorio, niti sam imao pomisao da tu reč kažem! (Jedan glas sa levice: Ne bi ni smeo da kažeš!) Kako ste onda tvrdili da sam je rekao? Ja sam rekao mastiljaši! To su oni ljudi koji nemaju nikakvog zanimanja, piskarači po kafanama, i jedino se zanimaju proturanjem i prenošenjem lažnih i alarmantnih vesti! Ja, gospodo, nisam ništa rdavo mislio za pretstavnike ma koje crkve.

Gospodo, ovako veštački zaoštrena atmosfera, stvorena je, kao što sam i malopre kazao, od onih ljudi koji su hteli da iskoriste ovo pitanje u svoje lične interese ili partijske svrhe! Od ljudi koji su mislili da mogu da pretpostave svoje lične i partijske interese interesima države i nacije. (Glasovi sa levice: A koji su to?) Kad ovo kažem, ja govorim o onima koji nemaju sa verom nikakve veze, koji nemaju sa srpskom pravoslavnom crkvom ili rimokatoličkom crkvom, ili islamskom verskom zajednicom, nikakve veze! (Glasovi sa levice: A koji su to. — Dolazi do oštre prepirke između govornika i narodnog poslanika dr. Branka Kalembera.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine Kalemberu, opominjem Vas da zauzmete svoje mesto.

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, u ovo pitanje uplela su se dva momenta: jedan momenat verski i drugi momenat politički.

Ja ću sa ovoga mesta da kažem nekoliko reči o zaslugama Svete Srpske Svetosavske pravoslavne crkve u prošlosti i sadašnjosti. (Jedan glas sa levice: Sa kojim pravom ti govoriš o tome?!) Jer sam ispravan Srbin.

Gospodo, naša Sveta srpska svetosavska pravoslavna crkva ima velike zasluge za naš narod. Ona je, gospodo, stvorila jednu nacionalnu etiku našeg naroda. Ta je etika, gospodo naročni poslanici, stvarana kroz vekove, i ona je naš narod održala. Ona ga je podigla i pomogla da stvori svoju slobodnu nezavisnu nacionalnu državu. I ta etika pomogla je, gospodo narodni poslanici, da mi danas u velikoj jugoslovenskoj državi uživamo sve slobode, koje građani treba da imaju. (Pljeskanje na desnici.)

Gospodo, naša Sveta srpska svetosavska pravoslavna crkva i danas vrši svoju ulogu u našem narodu u verskom pogledu. I dok je ona, gospodo, na domenu verskom i kulturnom, ona radi onako, kako svi dobri pravoslavni hrišćani u ovoj zemlji žele. Ali, gospodo, ima izvesnih ličnosti, koje posmatraju pitanje, koje je pred Narodnom skupštinom na dnevnom redu, sa jednog uskog, čisto verskog gledišta. Jedno pitanje, koje je od prvoklasne državne, političke i nacionalne važnosti, posmara se čisto sa verskog gledišta, ne uzimajući u obzir ono, što je važno sa gledišta na-

cionalnog i sa gledišta državnog. Izvesne ličnosti pretstavljaju stvari onakve, kakve one nisu, i na taj način unose pometnju, unose zabunu u naš narod i dele ga na dva ili više frontova po jednom pitanju, gde svi Jugosloveni bez obzira da li su katolici, pravoslavni, muslimani ili mojsijejci, moraju da budu jednoglasni. (Pljeskanje kod većine).

Ne obzirujući se na politiku države, već čisto na verske momente, izvesni ljudi, gospodo, tvrde, da je Srpska pravoslavna vera ugrožena, a mi tvrdimo da srpska pravoslavna vera ne može biti ugrožena, jer tu je država da zaštiti punu ravnopravnost svih vera i svih veroispovesti. (Glasovi na levici: Ne izvesni ljudi, nego celokupno sveštenstvo!) Po vašem mišljenju.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, molim vas da ne upadate govorniku u reč, moja je stvar da kontrolišem, da li u čijem govoru ima uvrede.

Dr. Časlav Nikitović (nastavlja): Mi, gospodo, koji smo pozvani i dužni da vodimo u ovome trenutku računa o državnim i nacionalnim interesima, mi moramo ovaj problem posmatrati sa gledišta tih interesa, sa gledišta interesa države i nacije u kojim interesima su sadržani i obuhvaćeni interesi svih priznatih vera u ovoj zemlji.

Gospodo, rimokatolička crkva, pa i Sveta srpska pravoslavna crkva smatraju i tvrde da su večne. Mi pak svi verujemo, takođe, da su crkve večne. Gospodo, ono što moramo isto tako da verujemo i tvrdimo, to je, da je jugoslovenska nacija večna. Kad imamo tvrdnu veru da je jugoslovenska nacija večna, mi moramo da imamo tvrdnu veru i da se borimo da i jugoslovenska država bude večna i da joj ne može pretiti opasnost ni od koga i ni odakle sve dotle dokle smo mi svi složni za dobro, opstanak i budućnost države.

Sve vlade u našoj zemlji do danas stajale su na gledištu verske ravnopravnosti. I sve vlade su se trudile da se ta verska ravnopravnost potpuno održi. Kraljevska vlada g. dr. Stojadinovića, koju pomaže naša stranka, nepokolebivo je uverena, i sama stoji na tom gledištu, da je preko potrebno dobro rešenje svih verskih pitanja u našoj zemlji.

Gospodo, vrhovni je interes naše države, naše nacionalne države, da se usklade interesi vera i države, da dođe do njihove pune harmonije. (Dr. Srpkov Vučanović: A što ste onda zatvorili pravoslavne crkve da u njima narod ne može da se moli Bogu?) To nije tačno, gospodine! Harmonija interesa crkve i države idealna je želja, i svi treba da radimo na tome da se taj sklad postigne što pre, ako već ne postoji, i da taj sklad postane večan. Nema ništa bolje nego kad crkva i država idu u korak, kad su u pogledu državne i nacionalne politike iste težnje i iste ideje, i kad nema nikakvih trzavica, ni verskih ni političkih između crkve i države!

Odgovorni državnici, gospodo narodni poslanici, odgovorni politički ljudi, koji moraju da ponesu na svojim plećima odgovornost za svoj rad, o svemu moraju da vode računa i baš zato što znamo, da je to jedno ispravno gledište, mi u ovome pitanju nosimo odgovornost i znamo da državna politika mora ići za tim, da svima verama u zemlji bude dobro i da sve vere budu ravnopravne. (Živo odobravanje na desnici.)

Država je, gospodo narodni poslanici, dužna da obezbedi punu ravnopravnost svima verama, dužna je da obezbedi punu ravnopravnost, baš zbog toga

što sam malo pre rekao, da bi mogli da budu u skladu interesi vera i interesi države. Gospodo, sve vere u našoj zemlji su nacionalne. Niko ne sme da posumnja ni u našu braću katolike, ni u naš pravoslavne, ni u muslimane, da težimo nečem, što ne bi bilo u interesu države jugoslovenske i nacije jugoslovenske. Setimo se stihova: »Ne pita se ko se kako krsti, već čija mu krvca grije prsi«. (Burno odobravanje u centru i na desnici).

Da bi se, gospodo narodni poslanici, mogla da obezbedi potrebna skladnost, o kojoj sam govorio, skladnost odnosa između crkve i države, ima dva načina. Ili da se sve vere postave na isto otstojanje jednim interkonfesionalnim zakonom, koji bi regulisao njihove odnose prema državi, ili da se posebno pregovara sa svima od njih i da se regulišu njihovi odnosi prema državi posebnim sporazumima.

Sve naše ranije vlade, gospodo narodni poslanici, usvojile su poslednje gledište, t. j. da pregovaraju sa svakom verom o jednom sporazumu koji će regulisati njihove verske odnose prema državi. U ovome su se, gospodo, slagale sve vlade, slagali su se svi režimi i sve partije do danas. I sve važnije veroispovesti u našoj zemlji do sada su regulisale svoje odnose posebnim pismenim aktima sa državom, izuzev rimokatoličke crkve. Ti odnosi, gospodo narodni poslanici, koji su čekali tako dugo da budu regulisani, regulisaće se ovim Konkordatom, koji je iznet na rešavanje pred Narodnu skuštinu.

Gospodo narodni poslanici, prekuče je u ime Jugoslovenske nacionalne stranke govorio moj uvaženi stariji prijatelj gospodin dr. Vasa Jovanović. (Dr. Branko Kalember: Nije tvoj prijatelj!) Pitaj njega! On je juče u jednoj izjavi predložio da se odloži pitanje donošenja Konkordata za docnije i da se povedu novi pregovori sa Sv. Stolicom. Drugi jedan predlog pročitan je juče sa ovoga mesta od strane Predsednika Jugoslovenskog kluba narodnih poslanika, koji je isto to predložio. Treći predlog od strane Narodnog radnog kluba pročitao je bivši ministar g. Preka.

Iskustvo i zdarv razum uče nas da ovaj predlog o odlaganju ne prihvatimo, ne zato što ne bismo hteli da ga prihvatimo, ili što bismo imali neki razlog da ga namerno ne prihvatimo, nego zato što je taj predlog neumestan i što bi, ako bi se usvojio, doveo, možebiti, do situacije, iz koje bi se moglo teže izići.

Prvo je pitanje da li bi Sv. Stolica htela, posle 15 godina pregovaranja, posle jednog parafiranog sporazuma, ponovo da vodi pregovore; da li bi htela da vodi pregovore posle, pošto su do sada bile angažovane sve Kraljevske vlade Kraljevine Jugoslavije u ovom pitanju, pošto su na tim sporazumima bili potpisi, kako smo čuli iz ekspozee Gospodina Predsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova, predsednika svih dosadašnjih vlada; i kada bismo taj i takav sporazum, koji je čak i parafiran 25 jula 1935 godine, odbacili, pitanje je da li bi onda Sv. Stolica htela i mogla da vodi pregovore sa takvom vladom, koja i tako svečane državne obaveze neće da izvršuje?!

Drugo, gospodo narodni poslanici, baš zato što bi odlaganje ovog pitanja moglo da se shvati kao šikaniranje rimokatoličke crkve, baš zato bi ona mogla da ostane intrasingentnija u svojim zahtevima i mogla bi u takvoj situaciji, gde se ni parafirani sporazum ne poštuje, da postavi još teže uslove, da bi dobila i da bi postigla veće garancije, da obezbedi svoje postojanje u Kraljevini Jugoslaviji.

Gospodo, ovo se pitanje ne može odlagati. Ja sam rekao zašto, a evo još i drugih razloga. Bolje je regulisati odnose, gospodo narodni poslanici, jednim Konkordatom, nego ostaviti neugovorno stanje. Potrebno je, gospodo narodni poslanici, precizirati tačno šta može u ovoj zemlji da radi jedna crkva, a šta ne može; to je bolje nego ostaviti neugovorno stanje, kako smo do sada imali, u kome su stanju sve inicijative dozvoljene. Baš ono što je naveo gospodin profesor dr. Kumanudi pre dva dana, povodom odluke katoličkog episkopata, pre tri-četiri godine po pitanju Sokola, baš takav slučaj ne može se više desiti, kada imamo pisan zakon, šta se može, a šta se ne može, nego se to desilo u jednom neugovornom stanju, i zato sa tim slučajem ni Sv. Otac Papa u Rimu nije se saglasio.

Neko je jutros od govornika, gospodo narodni poslanici, govorio, da ovo pitanje treba odložiti zbog toga, što su se desili izvesni događaji poslednja dva dana u Beogradu i što je zbog toga u narodu veliko uzbuđenje, pa bi bilo potrebno ovo pitanje skinuti sa dnevnoga reda.

Jedino je država pozvana da donosi zakone i jedino je ona nadležna za donošenje zakona. Država ne sme ustuknuti ni pred kim, ni pred jednom crkvom, ni pred drugom crkvom, ni pred jednim staležom, ni pred jednom klasom. Država mora, u svome radu i na svome putu za dobro nacije, da ide napred onako, kako to zahtevaju državni interesi. A mi smatramo, i zato nosimo punu odgovornost, da danas zahtevaju državni interesi da mi ovo pitanje rešimo:

Onako isto, gospodo narodni poslanici, kako danas traži jedna crkva, ili jedan stalež, ili izvestan broj ljudi da se ovo pitanje skine sa dnevnog reda, tako isto mogu sutra da traže drugi da se drugi zakon skinu sa dnevnog reda. Da li će država da ustukne, ako bi sutra, bilo druga crkva, bilo drugi stalež, pokazali izvesne zahteve, kao što je danas slučaj. Gospodo, država neće da ustukne i ne sme da ustukne ni pred kim, jer isto tako može katolička crkva, prilikom donošenja građanskog zakona, da postavi uslov i da kaže: Ne može da se uspostavi građanski brak u ovoj zemlji. Da li država treba tu da ustukne? Država ne treba i ne sme da ustukne ni pred kim!

Jer ono što je državni interes mora da bude interes svih ustanova i svih staleža u toj državi. Ona mora da vrši svoje poslove i svoje funkcije bez obzira, da li to želi jedna ili druga vera, jedan ili drugi stalež. Kada bi država u ovom slučaju ustuknula nazad i pristala da učini onako kako to želi ulica... (Protesti i graja na levi) ... onda bi, gospodo, državni suverenitet bio doveden u pitanje, onda ne bi bio suveren šef izvršne vlasti i njegova odgovorna vlada, nego bi bila suverena ulica i pojedinci, koji harangiraju mase na ulici. (Žagor i protesti na levi.)

Gospodo, isto onako kako se neobjektivno napada vlada u ovome pitanju, tako isto napadana je i kritikovana Kraljevska vlada i u drugim pitanjima. Vi se svi dobro sećate, da to ne moram naročito da podvlačim, kolike su i kakve optužbe podizane protivu Kraljevske vlade i naše partije u vodenju spoljne politike. Vi se sećate, da se prvó tvrdilo, da smo zemlju prodali Englezima, pa se posle tvrdilo da smo je prodali Nemcima... (Dr. Srško Vukanović: Mi protestujemo što nam se ovako podmeće! — Graja i protesti na levi.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim vas, gospodo narodni poslanici, da se umirite, a ja ću videti iz stenografskih beležaka, šta je rečeno.

Dr. Ćaslav Nikitović (nastavlja): A sad se tvrdi, da smo zemlju prodali Vatikanu, pa je pokazivan ovaj znak (kao brojanje novca) za vreme moga govora.

Da li mogu da opstanu ovakva tvrđenja i ovakve insinuuacije? — Ne mogu zbog toga što je to sve nelogično. Mi upravo ratifikujemo Konkordat onda kad je Nemačka u najvećem sukobu sa Svetom Stolicom. To je dokaz, da nemamo sa Nemačkom u vođenju spoljne politike nikakve veze, već da mi vidimo našu spoljnu politiku onako kako to traže interesi naše nacije i države.

Dalje, gospodo, mi ratifikujemo Konkordat onda kad su Francuzi u najboljim odnosima sa Svetom Stolicom i kad je kardinal Pačeli dočekan sa najvećom pompom u Parizu i kad su komunistički i socijalistički listovi pisali najveće penegirike u njegovu čast. (Burno odobravanje na desnici.)

Gospodo narodni poslanici, od kolike je važnosti za našu zemlju zaključenje Konkordata, najbolji je dokaz ovaj doček kardinala Pačelija u Parizu. Zar to nije dokaz, gospodo poslanici, da kad velika francuska nacija, najveća kontinentalna vojna sila, jedna lajička zemlja, gde je odvojena crkva od države, i koje su odvajanje izveli pretstavnici ovih stranaka, koje su u vladi i čiji se članovi sahranjuju sa crvenim barjakom bez popa, da kad ta Francuska želi prijateljstvo i dobre odnose sa Svetom Stolicom kao i podršku Vatikana, da to čini iz svojih političkih interesa. A zašto bi smo mi bežali od dobrih odnosa sa Svetom Stolicom?!

Eto, gospodo, kako opozicija bez razloga napada naš rad kada želimo i radimo na tome da postignemo najbolje odnose sa katoličkom crkvom, u kakvim odnosima žive i drugi narodi sa njome.

Jutros je jedan od predgovornika govorio, da uskoro ističe, baš ovih dana, važnost našega ugovora sa Francuskom, aludirajući na to, da mi nikako ne mislimo, da nećemo da produžimo ugovor o Savezu sa Francuskom. (Čuje se sa leve: Nemojte krivo da interpretirate!)

Gospodo, to pitanje o kome se jutros govorilo, nema veze sa Konkordatom, ali je o njemu govoreno ovde s toga, da bi se unela pometnja. Mi svi, gospodo poslanici, volimo Francusku . . . (Pljeskanje i uzvici: Tako jel!) . . . mi svi znamo šta je Francuska učinila za naš narod, i mi ne možemo priznati da je iko drugi veći prijatelj Francuske no što smo mi, gospodo, i naša Kraljevska vlada to manifestuje svuda i na svakom mestu! Pitanje prijateljstva sa Francuskom nije za licitaciju, niti je to pitanje za to da se prave intrige i ovde i u Parizu. (Čuje se sa desnice: Tako jel!) Pitanje prijateljstva sa Francuskom ne može niko da patentira. To prijateljstvo pripada svima nama, to je osećanje celog naroda, i Kraljevska vlada ide za tim osećanjima da održava najbolje veze sa Francuskom. (*Dr. Janko Baričević:* Nisam ja govorio o prijateljstvu JRZ sa Francuskom, nego o prijateljstvu celoga naroda! To nije lepo što tako govorite, nije gospodski, to je čisto izvrđavanje!). Nije, nije, gospodine doktore!

Gospodo narodni poslanici, Jugoslovenska država je izraz želja svih Srba, Hrvata i Slovenaca. Ona ne može biti izraz želja samo Srba, ne može biti izraz želja samo Hrvata, ne može biti izraz želja samo Slovenaca, ona je izraz želja sva tri

plemena našega naroda. (Na desnici pljeskanje i uzvici: Tako jel!) Jugoslovenska država isto tako dobro mora da čuva katoličke sveštenike, kao i pravoslavne sveštenike, i niko ne sme da posumnja ni u jednog Jugoslavena da državu ne voli. (*Žagor:*) Teško je, gospodo, pretpostaviti ma kome, a Vladi i državnim merodavnim činocima naročito je teško pretpostaviti, da bi mogao katolički episkopat raditi protivu stremljenja i težnji Jugoslavije i jugoslovenskog naroda! To ne sme niko da kaže i ne sme niko da pretpostavi, jer i katolički klir pripada našem narodu i mora raditi onako, kakve su težnje jugoslovenskog naroda i države.

Moj uvaženi profesor g. dr. Kumanudi, uplašio se juče u svom govoru od Kanonskog prava, koje postoji, i kaže, upravo iz njegovog govora izlazi, da se plaši i od onoga Kanonskog prava, koje bi tek imala katolička crkva da kodifikuje. Gospodo, ja mislim da je neopravdan strah mog uvaženog profesora i mislim da član 37 Zakona o Konkordatu, moj uvaženi gospodin profesor nije dobro analizirao, a jutros je jedan od g. g. predgovornika isto tako taj član čitao, ali ga nije dobro pročitao. A nije ga dobro pročitao zbog toga, što bi, kad bi ga dobro i pažljivo pročitao, njegove reči onda imale sasvim drugo značenje od onoga značenja, koje je on hteo da mu prida. Gospodo, član 37 Zakona o Konkordatu, ne može se shvatiti onako, kako je analiziran od g. dr. Kumanudija. Taj član glasi ovako: »Sva ostala pitanja koja se odnose na crkvena — podvlačim crkvena — lica i stvari kao takve, a koja nisu raspravljena u prethodnim članovima, biće raspravljena prema Kanonskom pravu, koje je na snazi«. To znači, gospodo, da ova odredba daje mogućnost Kanonskom pravu, da važi u našoj državi samo u toliko, u koliko u Konkordatu ne bi bilo odredbe, koja se odnosi na crkvena lica i stvari kao takve, a Kanonsko pravo ne može imati nikako i nikakav uticaj na pitanja, koja interesuju državu kao takvu.

U drugom stavu čl. 37, koji je jutros ovde pročitao, reč je o tome, da vlada ima mogućnosti da sva eventualna sporna pitanja, koja bi iskrsla u primeni ovoga zakona o Konkordatu, može sporazumno sa Svetom Stolicom da raspravi.

Gospodo narodni poslanici, vama je svima poznato šta nastupa, ako se ne dođe do sporazuma. U svakom slučaju Kraljevska vlada ima u svojim rukama vlast i mogućnost da pregovara i da kaže uvek Svetoj Stolici, da se jedno pitanje ne može da raspravi na ovaj način, nego na drugi, koji konvenira interesima naše nacije i interesima naše države. (Pljeskanje na desnici — Protesti na lelici, — *Dr. Branko Kalember:* Oprosti mu Bože, jer ne zna šta govoril!) Misliš, valjda na sebe?

Gospodo, koji su bili motivi za izradu ovoga Konkordata i za njegovo podnošenje Narodnoj skupštini na ozakonjenje, mi smo čuli iz ekspozee g. Predsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova g. dr. Stojadinovića, kao i iz reči izveštioća većine gospodina dr. Mila Miškulina. Iz njihovih govora, gospodo, videlo se, kako je došlo do zaključenja Konkordata i koji su momenti u tome igrali glavnu ulogu.

Ako bi slučajno, gospodo, moglo da ima još nekih drugih momenata, koji nam nisu poznati i koje nismo mogli saznati, onda bi nam jedino mogao to reći i te momente pokazati onaj, koji je zaključivao ovaj Konkordat, koji je vodio pregovore za njega,

koji je držao govore po zemlji, da je Konkordat svršena stvar. (Pljeskanje na desnici. — *Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković: I koji je odlikovan!*)

Ja sam se, gospodo narodni poslanici, interesovao kod g. Pretsednika Narodne skupštine, da li se taj gospodin prijavio za reč, da nam eventualno razjasni i pokaže te momente da bi nas uverio, da je bilo potrebno voditi pregovore i zaključiti jedan Konkordat. (Protesti i graja na levlci). Gospodo, ja sam se uverio, da se on nije javio za reč, i smatram, a isto tako i vi možete da smatrate, da nikakvi drugi momenti, koji nisu pomenuti od g. Pretsednika Kraljevske vlade i Ministra inostranih dela, ne postoje. (Glasovi sa desnice: Ko je taj?) To je onaj, čije se ime ovde najviše spominje, a koji mudro čuti.

Gospodo narodni poslanici, moj uvaženi profesor g. dr. Kosta Kumanudi govorio je juče i prekjuče o ulozi Blaženopočivšeg Velikog Kralja Aleksandra Ujedinitelja.... (Svi poslanici ustaju i kliču: Slava Mu!)... u pitanju sklapanja ovog Konkordata. Vi se, gospodo narodni poslanici, sećate, šta je prošle godine u budžetskoj debati, dok smo još bili u staroj zgradi Narodne skupštine, po ovome pitanju rekao naš poslanički drug, bivši Ministar u vladi g. Bogoljuba Jevtića g. dr. Dragutin Janković. (*Jovan Zdravković: Po zlu poznati!*)

Gospodo narodni poslanici, šefovima grupa ovoga Doma i članovima Odbora za Konkordat, na jednoj poverljivoj sednici, g. Pretsednik Ministarskog saveta dao je izvesna obaveštenja, u koja ja, sasvim prirodno, sa ovoga mesta neću da ulazim. Ali g. dr. Kumanudi citirao je odavde, sa ove govornice, i jedan članak iz francuskog lista „L'Europe nouvelle” i govorio o tome, šta u tome članku piše o ulozi Velikog Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra Ujedinitelja u pitanju donošenja pravljenja Konkordata.

Ako hoćemo, gospodo narodni poslanici, da citiramo šta piše strana štampa o jednom pitanju koje interesuje naš narod, kao što je pitanje Konkordata, onda mi dopustite da i ja citiram svega jedan članak, od mase članaka koji su po ovom pitanju objavljeni u svetskoj javnosti, članak koji je objavio ugledan pariski list „Figaro” od 5 jula t. g.

Gospodo, taj članak glasi ovako:

„Prvi pregovori za zaključenje ovog Konkordata počeli su, stvarno, još 1922 godine. Godine 1925 verovalo se da će pregovori biti privedeni kraju; iz Beograda je šta više došao jedan specijalni punomoćnik, — to je bio naš poslanički drug g. Dr. Voja Janjić, pored postojećeg punomoćnog ministra redovno naimenovanog da pretstavlja Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca kod Svete Stolice. Ali se vrlo često naide na prepreke; odnosi između dveju strana prolazili su kroz periode oštine i nepoverenja. Najzad 1935 godine, moglo je doći do potpisa. To je bio rezultat lične intervencije Kralja Aleksandra, koji je pre svega nesrećnog ubistva bio posvetio veliki deo svoje poslednje delatnosti zaključenju ovog Konkordata. U tom cilju on je došao u lični kontakt sa Moskateom, kanonskim konsultatorom jugoslovenskog poslanstva pri Vatikanu, i sa njim je proučavao i kombinovao, član po član, tekst Konkordata, tako da je u trenutku potpisivanja jugoslovenski punomoćni ministar našao već sve pripremljeno i utvrđeno do najsitnijih pojedinosti.” To je, gospodo, članak iz uglednog francuskog lista „Figaro”.

Ali, gospodo, nije samo „Figaro”, koji je komentarisao ovo pitanje, već i drugi listovi u istom

smislu danas pišu. Nesumnjivo je, gospodo, da evropsko javno mnjenje veruje, da je Konkordat delo našeg pokojnog Velikog Kralja, koji je hteo da izmiri sve veroispovesti u našoj zemlji i dovrši delo potpunog ujedinjenja Jugoslavije u svima pravcima. (Burno pljeskanje kod većine). Ja mislim, gospodo, da je ta zamisao našeg Kralja Mučenika bila velika, mudra i državnička. Ali, gospodo, vi ste videli da Vlada g. dr. Stojadinovića duboko poštuje uspomenu na pokojnog Kralja i da nigde nije htela da uvuče Njegovo visoko ime u ovu diskusiju. (Jedan glas sa levice: A što ga ti uvlačiš?) Ja odgovaram samo na reči uvaženog profesora g. dr. Kumanudija. — Mi, gospodo, iz Jugoslovenske radikalne zajednice, kao uvereni i iskreni monarhisti, smatramo da Kruna mora stajati van diskusije dnevne politike. (Živo odobravanje kod većine). I zato ja o tome pitanju, o kome je govorio moj uvaženi profesor g. Dr. Kumanudi, neću i ne želim da govorim.

Gospodo, dopustite mi da u miru završim svoje izlaganje.

Prilikom diskusije, gospodo narodni poslanici, o ovako delikatnom i krupnom pitanju u Odboru za Konkordat mi smo čuli od izvesnih govornika da je diplomatija vatikanska, diplomatija Svete Stolice mnogo lukava, vešta i u svakom pogledu sposobna.

U diplomaciji, gospodo, potrebno je da ljudi imaju te kvalitete, da budu elastični, lukavi, to znači, da umeju da se čuvaju da ne budu prevareni; vešti znači da su dorasli da budu na visini sa onima sa kojima pregovaraju; sposobni, znači, gospodo narodni poslanici, da poznaju materiju o kojoj razgovaraju. Mi možemo da verujemo i da tvrdimo, da oni moraju da budu vešti, i prepedeni, i lukavi. Diplomacija, gospodo, mora da ima sve te kvalitete zbog toga, što se želi da bude na visini sa onim sa kim pregovara.

Ali, gospodo, da vidimo samo koliko je ta vatikanska diplomatija naivna, ma da se za nju zlonamereno kaže da je sa 20 masti premazana i sa 20 farbi prefarbana. Da vidite, gospodo, kako su se grdno prevarili vatikanski diplomati koji su verovali da su naši ljudi, i naše prilike i naravi, iste kao što su i na zapadu. U pariskom listu „Tanu”, pre nekoliko dana izašao je jedan dopis iz Vatikana o našem Konkordatu, u kome krugovi bliski Svetoj Stolici veruju da Konkordat u Narodnoj skupštini neće naići na opoziciju, pošto su Pretsednik Kraljevske vlade, koji ga je pravio, i Ministar pravde, koji ga je parafirao, sada ugledni članovi opozicije, pa ne mogu dopustiti svojoj grupi da bude protiv ovoga Konkordata. (Smeh na desnici.) Kako su se prevarili ovi vešti diplomati Svete Stolice, kad su naše ljude sravnjavali sa ljudima sa zapada!

Gospodo, ovako stoji stvar po pitanju Konkordata, kako sam ja ovde izložio. (*Dr. Janko Baričević dobacuje.*) Gospodo, ja moram da kažem nekoliko reči mome prijatelju dr. Janku Baričeviću i moram da mu odgovorim zbog toga, što, kad se gospodin doktor popne na ovu govornicu, on misli da se popeo na Olimp. (Smeh na desnici.) On, gospodo narodni poslanici, zahteva i od levice i od desnice da se svaka njegova reč pažljivo sasluša, a na gospodu koja mu protivreče i koja mu oponiraju on izdraži oči i čisto bi ih progutao kad bi mogao! Međutim, gospodo, jednog objektivnog govornika vladine većine ometa da objektivno može da iznese svoja izlaganja pred Narodnu skupštinu. On, gospodo, dobacuje narodnim poslanicima pravnicima da ne govore kao pravnici, kao juriste, kako on to kaže, nego kao

lajici i smatra sebe da je jedino pozvan da govori o svima pitanjima koja se u ovome Domu istaknu na dnevni red. (Pljeskanje na desnici.) I mi, gospodo, sa ove strane možemo da upotrebimo onaj stih iz narodne pesme i da doviknemo gospodinu doktoru: „Stani malo od Doboja Mujo, i mi konja za trku imamo”. (Pljeskanje i odobravanje na desnici.)

Gospodo, mi smatramo današnji Konkordat kao jedno veoma važno i veoma nužno pitanje za državu.

Mi, gospodo, znamo da država treba da ispuni svoju reč koju je svečano dala.

Mi smo, gospodo, duboko uvereni da je bolje imati jedno ugovorno stanje sa Svetom Stolicom, nego neugovorno stanje, gde su sve inicijative dozvoljene.

I, gospodo, kad znamo da je ovde čast naše države u pitanju, mi, gospodo sa leve, ne bežimo ni od toga da izvršimo čak i vaše obaveze. (Burno pljeskanje kod većine.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč narodni poslanik g. Mirko Komnenović da govori u ime grupe Jugoslovenskog radikalnog kluba.

Molim vas da g. Komnenovića pažljivo saslušate, tim pre što se on ne oseća dobro te da budete pažljiviji prema njemu da bi mogao lakše govoriti.

Mirko Komnenović: Gospodo narodni poslanici, nikad možda nije Narodno predstavništvo imalo pred sobom jedan krupniji i za našu državu i narod sudbonosniji predmet, nego što je ugovor potpisan između naše države i Svete Stolice 25. jula 1935. godine. Obzirom na veliki značaj predmeta koji se i u samom obrazloženju ugovora ističe, daleko sam od svake partijske zanešenosti, a najdalje od svakih vjerskih opreka, kad u ovom ozbiljnom času uzimljem riječ u ime Radikalnog kluba.

U obrazloženju ovoga ugovora stoji: „Nesređeni odnosi rimokatoličke crkve potiču uglavnom otuda, što su izjavom Nj. S. Pape Benedikta XII od 21. novembra 1921. godine bili stavljeni van snage svi ugovori, konkordati Svete Stolice sa državama kojima je do konferencije mira u Versalju pripadala teritorija naše Kraljevine, — znači samo Srbija i Crna Gora, jer, kao što je poznato, sa Austro-Ugarskom Vatikan ranije nije imao nikakvog konkordata, osim u Hrvatskoj, koji se po nekoj inerciji držao. Prema ovom obrazloženju, dakle, izgleda, da je spomenuta nesređenost ograničena na krajeve za koje je konkordat postojao i bio postavljen van snage, zato ću raspravljati razliku potrebe ugovora za krajeve za koje je postojao i bio ukinut, od onih za koje Konkordat ranije nije ni postojao.

Srbija i Crna Gora imale su svoje razloge za zaključak Konkordata, diktovane silom prilika, svakome patrioti jasne i znane, koje su hvala Bogu našom pobedom, našim oslobodenjem i ujedinjenjem iz korena izmijenjene. Dovoditi u vezu ove Konkordate sa ovim današnjim je apsurd.

Zašto je Nj. Sv. Benedikt XII stavio van snage, bez našeg udjela, postojeće ugovore, nejasno je, ako se ne opravda činjenicom, da je prije toga donešen Vidovdanski Ustav sa kojim je priznata sloboda vjeroispovjesti, ravnopravnost i državna pomoć svima priznatim vjerskim zajednicama, ergo i rimokatoličkoj, dakle i u pogledu Srbije i Crne Gore, gde je ranije srpsko pravoslavna crkva bila državna crkva. Donošenjem Vidovdanskog Ustava Konkordat je zblijao postao izlišan ne samo u krajevima predašnjih slobodnih srpskih država već i na teritoriji dijela naše ujedinjene domovine.

Inače ne bih znao kojim razlogom se može tražiti nešto više nego sloboda i ravnopravnost zagarantovane Ustavom. O nekoj nesređenosti u odnosima rimokatoličke crkve i ostalih vjeroispovjesti i države, ne može biti ni govora, jer Ustavom propisano uređenje postalo je materijom domaćeg zakonodavstva u duhu ustavnih propisa.

Zašto se nije pošlo ovim putem već putem pregovora sa Vatikanom više je nego zagonetno i utoliko više neshvatljivo, što su odnosi između države i rimokatoličke crkve u Austro-Ugarskoj, dakle u krajevima koji su joj ranije pripadali, a danas Jugoslaviji, također bili uređeni na osnovu državnih zakona.

Kako je poznato Austro-Ugarska nije imala ugovor sa Vatikanom već su se odnosi rimokatoličke crkve uređivali državnim zakonima. Jedino u vremenu od 1855. do 1870. godine postojao je Konkordat između Vatikana i ondašnjeg austrijskog carstva. Ovaj Konkordat, koji je bio manje monstruozan nego ovaj koji pred sobom imamo, zaključen je u doba zloglasnog Baha, koji je trebao da dokaže kako je od revolucionarnog Savla iz 1848. godine i vođe s barikada u Beču, prisilivši sa pištoljem u ruci Meterniha na ostavku, postao preko noći reakcionarni Pavle, koji prevazilazi samog Meterniha, a kome nikada nije ni na um palo, da zaulari Austriju sa jednim Konkordatom.

Taj Konkordat je otkazan 1870. godine poslije donesenog ustava. Ni prije 1855. ni poslije 1870. godine nije bio zaključen nikakav ugovor, već je primjenjivano načelo teritorijalnog suvereniteta kao u svemu ostalom, tako i u odnosima između crkve i države. Dakle uređenje odnosa — ovo se ne može dovoljno naglasiti — smatrano je materijom domaćeg zakonodavstva u duhu postojećeg Ustava. Na tome je ostalo. Vatikan nije ni pokušavao da to izmjeni. Ovo stanje je imalo svoj kontinuitet u krajevima koji su se godine 1918. ujedinili sa Srbijom i Crnom Gorom, a ne vidim razloga zašto se nije išlo istim putem i držalo se istog načela. Možda će se primjetiti da je u Austriji bio suveren rimokatolik sa titulom Apostolski, našta bih ja odgovorio, da Apostolski suveren nije priznavao Vatikanu pravo na uređivanje odnosa između crkve i države, i kad se Sveta Stolica time godine 1870. i pomirila, odakle se to traži od naše države?

Ali bilo kako bilo, mislim, da kad bi, ne znam s kakvih razloga, naša država imala da okrnji svoje suvereno pravo da uređuje odnos između države i vjerske zajednice državnim zakonom u korist nekog drugog faktora, to bi onda mogli da izvrše samo slobodnom voljom naroda izabrani predstavnici celog našeg naroda, i niko drugi mimo zakonodavnih faktora, dočim, gospodo narodni poslanici, kao što sami znate, stvar stoji inače, izgleda da nas zla sudbina prati, jer predstavnici groa rimokatoličkog dijela našeg naroda nedostaju u ovom Domu.

Zašto, i sa kojim pravom, da mi sami, koji smo u ugovoru još počašćeni sa nazivom „nekatolici”, riješavamo jedno istina krupno nacionalno i državno, ali istodobno i jedno krupno vjersko pitanje rimokatoličkog dijela našeg naroda, koga među nama nema, jer jedna ili dve laste ne čine proleće, a sva prisutna gospoda rimokatolici nijesu za ovakav Konkordat. Prisutnost predstavnika rimokatoličkog dijela naroda je imperativno nužna, što sam Predsednik Kraljevske vlade g. Stojadinović potvrđuje kad kaže, iako naravno nije tačno, da se ovaj Konkordat tiče samo rimokatolika a ne pravoslavnih. Ovaj predlog Konkordata zanima sve naše državljane. Konkordat se sklapa u ime države a ne u ime jednog djela. Mi

nemamo prava da katoličkom delu našeg naroda u njegovom odsustvu krojimo kapu. Zašto da sve više zaoštavamo odnose? To može da nam se sveti. Sjetimo se da pok. Radić, kao član vlade u kabinetu pok. Pašića, nije htio ni da čuje za jedan raniji nacrt Konkordata, na kome je radio kao Ministar vera g. dr. Voja Janjić, koga je tom prilikom pok. Radić apostrofirao sa rečima: Vi ste klerikalac, a taj Konkordat nije bio ni izdaleka toliko fatalan za spokojstvo i dostojanstvo naše zemlje, kao što je ovaj danas.

Zašto da se hita kad nam nije o glavi? Zašto da se ne sačeka, dok naš narod sunce ne obasja, dok se ne srede naše žalosne prilike i dok u ovim klupama ne vidimo slobodnom voljom naroda okupljene predstavnike cjelokupnog našeg naroda, pa što god uradimo, bićemo kovači svoje sreće a do tada rimokatolička crkva neće imati nikakve štete, jer je Ustavom garantovana njezina sloboda i ravnopravnost. Sjetimo se, gospodo narodni poslanici, riječi, izgovorene u Senatu od uglednog gospodina senatora don Frana Ivaniševića, da rimokatolička crkva nije nikada u bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji uživala toliko slobodu i potporu koliko danas u Jugoslaviji. Istinitost ovih riječi g. senatora Ivaniševića potvrđuje ogroman porast rimokatoličkih vjerskih ustanova, crkava i manastira na teritoriji predratne Srbije. Bacite samo, gospodo, jedan pogled na Beograd.

Gospodo narodni poslanici, iako ću se samo djelimično i u kratkim potezima pozabaviti sa pojedinoštim ovoga ugovora, jer mi to nije zadaća, to su uradili i uradiće još i drugi govornici, ja hoću samo da istaknem do čega se dolazi kad se država odriče svoga suvereniteta, da vjerske odnose uređuje domaćim zakonodavstvom i svoj suverenitet izručuje jednoj izvan naših granica tuđoj državi.

Prelazim na kritiku pojedinosti. Prvi prigovor već imam da učinim protiv upotrebe riječi: „katolici“ i „nekatolici“ u tekstu.

Simvol vjere Nikejsko Halkedonski ostao je simbolom koliko rimokatoličke tako i istočno-pravoslavne crkve, uz jednu razliku što je rimska crkva umetnula riječ „filioquae“. Prema tome, i grčki naziv „catholica ecclesia“ — očuvan je u rimokatoličkoj crkvi, kao i u srpskopravoslavnoj crkvi te riječi su prevedene na staroslovenskom: Saborna crkva. Dakle po ovom Simvolu i srpsko pravoslavna crkva je katoliké, znači saborna kao i rimska, i svaka se tako smatra. To je dogma. Dogmu jedne vjeroispovjesti ne mogu mijenjati zakonodavna tijela. Dovoljan bi bio jedino ovaj dogmatički razlog, da se ovaj projekt kao nemoguć odbaci.

Konkordat nije jednostrana izjava Vatikana, već je ugovor sa našom državom, koji bi uz to — Bože nas sačuvaj — mogao da postane zakonom. (Pljeskanje na levice). Zadržavajući izraze katolici i nekatolici, ispalo bi da naša država priznaje, da je samo rimska crkva saborna crkva, dakle katoliké, a time bi odrekla srpsko pravoslavnoj crkvi da je to ona, te bi je proglasila jeretičkom. (Pljeskanje na levice).

Kad rimokatolička crkva smatra samo sebe sabornom ili katoliké, to je njena stvar, svak se na svoj način posveti, ali naša država ne smije upotrebiti taj naziv samo za nju ni negaciju toga imena za srpskopravoslavnu crkvu, već mora izabrati naziv, koji ih razlikuje, a da niti priznaje jednome niti odriče drugome... (Povici na levice: Tako je!)... što je među njima sporno.

U Austriji prije Ustava od 1867 g. nalazili su se u zakonima izrazi: katolici i nekatolici, ali to je bilo

u vrijeme tolerancije drugih vjera, dakle kad su druge vjeroispovjesti osim rimokatoličke samo trpljene, a kad je Ustavom 1867 godine zamijenjeno načelo tolerancije sa načelom priznanja slobode, od onda uvijek u zakonima se nalazi „remiš-katoliš“ (rimokatolički) i andere Kristen (drugi hristijani) u koliko ih naročito ne pominje, dakle nikad katolici i nekatolici. Kako se vidi i Austrija je vodila računa o dogmana i vjerskim osjetljivostima pojedinih hristijanskih vjeroispovjesti.

Gospoda u Vatikanu su naravno za ovo vrlo dobro znala i iskoristila nehat i naivnost druge strane i slatko se nasmijali kako su naveli predstavnike naše države da se iz stonog Beograda, na domaku slavnog Vračara, proglasi jeretičkom, dakle nesabornom, narodna crkva Svetog Save... (Pljeskanje na levice)... iako u sred Beograda postoji Saborna crkva, na kojoj danas vise crne zastave, jer je prekjue bila poprište užasa, čija zvona u gluho doba noći govore narodu o izvršenom vandalizmu i nesrećnim danima koji nam idu u susret. (Pljeskanje na levice).

Prelazim, gospodo narodni poslanici, na zakletvu biskupa. U ugovoru koji je pred nama, da se vlasi ne sjete, stoji: zakletva se polaže kako to dolikuje biskupu. Naši delegati su valjda mislili, da je zakletva koju biskup polaže tvrđa od drugog čovjeka, dočim stvar stoji sasvim drugače.

Kao što je poznato, biskupi se zaklinju ne samo na dogme Simvola no i na sve propise rimokatoličkog kanonskog prava, pa sledstveno i na onaj propis po komé nikakva zakletva ne vezuje u koliko bi to bilo na odmet interesima rimokatoličke crkve, a samo se po sebi razumije da in merito odlučuje Vatikan kojoj odluci se biskup mora pokoriti, jer je suviše vezan zakletvom bezuslovne poslušnosti. Dakle, zakletva u ovom slučaju postaje ništavana u istom času kad je položena. I ovdje će se biti gospoda kardinali slatko nasmijali naivnosti i nehatu naših delegata, kao kod naziva „katolici“ i „nekatolici“.

Pri ovakvoj situaciji i samim kanonima utvrđenoj stvarnoj inkompatibilnosti obiju zakletva, jedini je lijek ako vladar postavlja biskupe kao što je to bilo pravilno u eminentno rimokatoličkoj Austriji i kao što u stvari postavlja danas Nj. V. naš Kralj, na predlog Ministra pravde pravoslavne episkope pa i samog Patrijarha.

Međutim, gospodo narodni poslanici, u ovome Konkordatu se pitanje postavljanje biskupa prepušta Nj. Sv. Papi. Sve ono u Konkordatu navedeno ništa stvarno ne mijenja, čak da će se pripitati da li se ima što primjetiti kandidatu sa političkog gledišta, i to bez sankcije. Sve da bi se i ugovorio veto, za vladu to ne bi ništa značilo, jer onaj, koji bi se postavio bio bi uvijek onaj koga bi Vatikan htio, a vlada bi samo imala odium da odbijanjem kandidata, da ga pravi još žešćim protivnikom.

To je tek nesredenost, u koju bi nas uvukao ovakav Konkordat. Takvi biskupi, bezuslovno pokorni Vatikanu... (Dr. Časlav Nikitović: Jest li to znali 6 jula 1935 godine, Gospodine Ministre? Tada je bio potpisan Konkordat!) Pardon, gospodo, mi to pre svega nismo potpisali. To je jedno. Evo ovde gospodina Ministra Auera, koji može to posvedočiti. Ali, gospodo, kad je gospodin kolega to dotaknuo, ja sam bio onda, kao što znate, član Vlade, i kazaću vam, kako je stvar tekla. (Pljeskanje na levice i uzvici: Živeo!... — Glasovi: Istinu na sredu, da znamo!)

Pretsednik Kraljevske vlade g. dr. Stojadinović doneo nam je taj projekat zakona o Konkordatu. Pročitao se sa jednom filmskom brzinom i dodao je go-

spodin Pretsednik ove reči: Ova je stvar svršena od ranije vlade, a mi nismo u stanju ovom Konkordatu niti jednu reč da dodamo, niti jednu reč da oduzme, nego on mora najpre automatski da se svrši. Ali se sećam vrlo dobro njegovih reči koje je rekao: Do Narodne skupštine je da li će ga ona ratifikovati ili ne. (Pljeskanje na levlci. — *Milan Petković*: To je istina! — *Dr. Časlav Nikitović*: Oni su dobili Konkordat i četiri dana imali između jedne i druge sednice da ga proučel) Pardon, gospodine kolega, to nije tačno.

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim vas, gospodo, da ne upadate u reč.

Mirko Komnenović (nastavlja): Molim vas, gospodo, ja vam dajem reč da je ovako, kao što sam kazao, jer mi je ova stvar poznata.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodin Komnenović prikazuje stvar kako zna. Za reč se javio gospodin Ministar Janković, i on će, posle govora gospodina Komnenovića, govoriti o tome.

Mirko Komnenović (nastavlja): I znam samo, da se gospodin general Živković bunio na ovaj pasus o postavljanju vojnog vikara. (Pljeskanje na levlci. — Zagor na desnici). Molim vas, gospodo, ovo je prvi put u ovoj sesiji, da vam ja dosadjem i pustite me da govorim.

To je tek nesredenost u koju bi nas uvukao ovakav Konkordat. Takvi biskupi, bezuslovno pokorni Vatikanu i u političkom pogledu, postavljaju sveštenike, i time je svršeno sa onim sveštenicima, koji bi pored vjerskog ostavili dovoljno mjesta osjećajima za naše narodno i državno jedinstvo. (Glasovi na levlci: Tako je!) Za vrijeme Austrije imali smo rimokatoličkih biskupa i sveštenika koji su narodno osjećali i u tamnicama i internaciji svršavali. Od onda su sve redi — drvo se poznaje po rodu. (Pljeskanje na levlci)

U Austro-Ugarskoj je vladar imenovao biskupe izuzev Salzburg i Olmic gde je kapitol kanonika birao biskupe i u gradovima: Gracu, Mariboru i Celovcu povremeno Knez u Salzburgu, koji je negda bio Landesfürst te mu je tako ostala prerogativa jednoga vladara. Ali i on je predlagao Caru koji bi biskupa postavio.

Zašto da se ne ostane na tome? Odkuda odjednom da se ustupa to Nj. Sv. Papi pravo koje nije nikada imao. Nije li dovoljno Vatikanu postupak predviđen kakonskim pravom po kome se isputuje da li biskup ima zakonske uslove: godine, spremu i ostalo što je propisano.

Zašto da se pravo postavljanja biskupa oduzme našem Kralju, članu jedne narodne Dinastije koja se nikada nije ispoljavala verskom nesnošljivošću, već u krvi nosila odliku svoje viteške rase: „Brat je mio koje vjere bio”. Ova je vrlina krasila naše stare vladare koji su darivali rimokatoličke crkve i manastire. I danas se može videti u Bariu, u Italiji, u crkvi Sv. Nikole jedan veliki srebrni masivni oltar, dar našega Kralja Uroša i u istoj crkvi njegova slika i Kraljice mu Jelene kao i u Dubrovniku, u manastiru Dominikanaca, veliki krst, dar istoga vladara.

Zašto da se pravo postavljanja biskupa oduzme ovim Konkordatom našem Kralju samo zato, što je pripadnik druge hristijanke crkve, kad je Papa to priznavao Ruskome Caru koji je bio i car katoličke Poljske a koji nije bio samo vladar pravoslavne Rusije, nego je u isto vreme bio glavari i zaštitnik rusko pravoslavne crkve.

Svak će priznati da sveštenici u našem narodu treba da budu rodoljubi u toliko pre što je prijeka

nužda, da država i narod ne trpe nikakva zla od vjerskih razlika jer ona ima i suviše nevolja i neprilika da ukloni. Prema tome i poglavice vjerskih zajednica treba da budu upravo primjerni rodoljubi, kako bi se ostali sveštenici i narod na njih ugledali, kao što je bio slučaj kod srpsko pravoslavni sveštenika u teškim časovima istorije srpskoga djela našega naroda. Vatikan kao i nikakva strana sila ne može biti sudija rodoljublja naših sveštenika rimokatoličke vjere (Burno pljeskanje na levlci).

Poslednji Papa koji nije bio Italijanac, bio je Hadrijan Flam, Holandanin, koji je umro godine 1523. Dakle od pre 400 godina Nj. Sv. Papa je uvek Talijan. Ako Papa postavlja u Italiji biskupe to ima svoje razloge. Prvo zato što je bio vladar čitave srednje Italije, i što mu je mlada Italija preputila postavljanje biskupa, da spor sa Papom i Rimom ublaži. Ali bilo kako bilo, Njegova Svetost Papa je Italijan, te u pojmovima o rodoljublju današnjih Talijana ne može biti bitne razlike između Pape i Dučea, ali u toliko manje baš zato ne može biti Papa nadležan da prosuduje rodoljublje sveštenika u našoj zemlji, i na žalost imamo dovoljno iskustva šta znači za interes države i naroda jedan biskup rodoljub i obratno. (Odobranje na levlci. — *Dragomir Stojadinović*: Pokajanje je došlo malo dockan!)

Nama ne može biti svejedno, da li nam je biskup a la Štrosmajer, Učelini, Milinović, Dobrečić i Sedej ili neko drugi. Za ovo imamo nažalost dosta primjera u zemlji od oslobođenja do danas, a neka posluži danas primjer sa kardinalom Mundelajnom i biskupom Sapjeha. Za prvoga Vatikan kaže: Da nema mogućnosti da preduzme mjere protiv kardinala Mundelajna, jer njegovi pogledi nisu u neskladu sa naukom crkve, i da Vatikan ne može da ograniči slobodu govora jednom biskupu. Ova dva najnovija slučaja treba, gospodo narodni poslanici, da nam posluže za memento i za pouku. (Burno odobranje na levlci. — Jedan glas na desnici: To važi za Vas!) Jeste, ako mislimo da je Konkordat dobar! (*Dragomir Stojadinović*: I Vi ste 1935 godine mislili, kada ste bili Ministar, da je bio dobar!) Pa, Gospodo, i da sam mislio, i da sam potpisao projekat zakona, ja mislim, kad čovjek vidi da je pogriješio da treba pogrešku da ispravi! (Odobranje na levlci.)

Između rodoljublja sveštenika srpsko pravoslavni, rimokatoličkih, muslimanskih i drugih ne smije biti razlike kada se tiče ogromnih žrtava i neopisivim stradanjima za stvaranje ove naše domovine, a to je moguće samo onda, kada se ppeđe pravim putem i zavede kult ljubavi prema Kralju i Otadžbini, a tome ne smije i ne može smetati razlika vjeroispovjesti, jer smo svi sinovi jednog i te istog naroda, jer ko neće brata za brata, taj će tudina za gospodara. (Odobranje na levlci).

Ovaj put, obeležila nam je prošlost i iskustvo. Treba u tom pravcu udesiti narodno vaspitanje da iz naših škola izlaze rodoljubi — zato nam nisu potrebne privatne konfesionalne škole, ni dvojne ni trojne već jedinstvene narodne gimnazije, koje će pohađati bez razlike vjere i svi oni koji su izabrali sveštenički poziv. (Burno odobranje na levlci.) Na takvom narodnom prosvjetnom ognjištu okupile bi se sve buduće vjerske poglavice i sveštenici. Usled dugogodišnjeg zajedničkog drugovanja nastupilo bi prijateljstvo, koje će kasnije donijeti blagotvorne plodove u korist našeg narodnog i državnog jedinstva, što bi nepobitno uplivalo na sredenje svih

prilika i neprilika na vjerskom i političkom polju u korist našeg sveukupnog naroda.

Srez Boko-Kotorski, kojega imam čast zastupati, može da posluži kao jedan eklatantni primjer. U Kotoru je postojala velika klasična gimnazija koju su pohađali i svi rimokatolici i pravoslavni, koji su se posvetili sveštenu činu, a koju je, nažalost, obuhvatila krajem 1925 godine sekira manije reformiranja, i pretvorena je u realnu gimnaziju, koju je uzalud branio i starao se da je očuva uvaženi poč. Ljuba Jovanović. Blagotvorni plodovi ove jedinstvene narodne gimnazije nisu mogli da izostanu, niti vjerske razlike da pomrače um i pamet našim ljudima.

Blagodareći pravilnom vaspitanju i školi možemo se u Boki Kotorskoj ponositi, da nema kraja u državi gdje rimokatolički i pravoslavni živalj složnije živi. U Boki su srpsko-pravoslavni manastiri ustupali besplatno zemljište za izgradnju rimokatoličkih crkava. U Boki je rimokatolički sveštenik po pravoslavnom obredu krstio djecu u odsutnosti pravoslavna sveštenika i obratno. (Burno i dugotrajno odobravanje u celoj dvorani. — Uzvici na desnici: Pa to i mi hoćemo!) A i danas biva da rimokatolički sveštenik, u pomanjkanju pravoslavnog, prekađuje prilikom krsne slave pravoslavnim građanima, a ja držim da nema kraja u našoj državi i nigde u svetu, da kao u Boki postoje zajedničke crkve sa dva oltara, jedan prema istoku, drugi prema zapadu, u kojima naporedo, pod jednim istim hristijanskim krovom, rimokatolički i pravoslavni sveštenik služe službu Božiju. Tih crkava je nekoliko, a ja ću Vam spomenuti crkvu Svete Tekle u Spiču. Možda je ova svijest, ova sloga i ljubav danas nekome nepoželjna. I Austrija je ovo mrkim okom gledala, ali narod i država su iznad svega. (Pljeskanje.)

U ovakvoj sredini uspostavljen je 12 avgusta 1894, na radost i sreću naroda, veliki hristijanin, poznati veliki rodoljub, danas, nažalost, blagopočivši biskup Učelini, kome neka je slava... (Usklici: Slava mu!)... kojemu su pravoslavni isto kao i rimokatolički sveštenici ljubili desnicu, i nazad malo dana pri sahrani u njegovom rodnom mjestu Lopudu odali svoje poštovanje i priznanje koliko rimokatolički, toliko i pravoslavni svijet. I u predratnoj Kraljevini Srbiji, pa i na današnjoj njezinoj teritoriji, ima divnih primjera vjerskog slobodoumlja. Kada je u Srbiji bilo samo deset hiljada katolika, Ministar vjera bio je pok. Jovan Đaja, rimokatolik, a učitelji rimokatolici predavali su pravoslavna katihizis. (Jedan glas na desnici: To je sve u prilog Konkordata!) Pošto je pala jedna upadica, da ovo sve ide u prilog Konkordata, dozvolite da izjavim da ja ovo navodim za dokaz da ovakav monstruozi Konkordat, koji bi sve ovo uništio, ne vrijedi donijeti. (Burno i dugotrajno odobravanje na levisi.)

Učitelj Kralja Milana bio je pok. Medo Pucić, rimokatolik, a komandant cjelokupne srpske vojske pok. deneral Horvatić i divizijski deneral Franasović, bili su obojica rimokatolici. Zar ova divna odlika naše rase, da se ovim Konkordatom uništi i neminovno narod baci u vrtlog vjerskog rata, koji bi narod upropastio. (Pljeskanje na levisi.)

Dozvolite mi, gospodo narodni poslanici, da vas pozabavim sa još jednim primerom iz mog kraja, da nas vjerske razlike ne mogu i ne smiju spriječiti da budemo i idealni rodoljubi.

God. 1862, u onda skroz katoličkoj opštini Dobrota, osnovana je nazad 75 godina »Slavjanska čitaonica«. Prvi izabrani pretsjednik kap. Vido

Kamenarović bio je rimokatolik. Pošto je predložio za počasnog pretsjednika mladog susjednog suverena Knjaza Nikolu I, i Velikog Štrosmajera, u pozdravnom govoru, između ostaloga, je kazao: »Osnivamo ovu čitaonicu prije svega radi našega jezika, ovaj vez bratske ljubavi i pravog napretka, ovaj stub budućnosti, jer bez temelja kuća se neogradi, a temelj narodnosti je naš jezik i temelj nauke naše materinsko vaspitanje. Sastajmo se u ovoj čitaonici, neka se umovi izoštravaju i razna mišljenja izadu na jedno hladnokrvno bojište; tada će se naša otadžbina podići među svojim sestrama i ispoljiti vrline sinova svojih«. A kad je pukla nevesinjska puška šalje čitaonica, u kojoj nema pravoslavnih, Knjazu Nikoli ovu depešu: »Dobročani, susjedi zaslužnoj Crnoj Gori, ushićenim srcem vapi: U dobar čas Kneže zasjao mač u tvojoj viteškoj desnici. Neka se već skrše lanci sužne naše braće i ponovi silna srpska slava.« (Burno pljeskanje u celoj dvorani.)

Gospodo narodni poslanici, držim da je sve ovo što navedoh u vezi sa mojim izlaganjem o potrebi pravilnog narodnog vaspitavanja i širenju kulta ljubavi prema Kralju i Otadžbini i time sređivanju naših vjerskih odnosa — tim više što navedeni primjeri mogu nam poslužiti za utjehu i pouku kako da se poslije 19 godina našeg ujedinjenja maknemo sa mrtve tačke i izvučemo iz nesnosne sadašnjice.

Istina, nijedna se pjesma odjednom ne ispjeva, ali mi savremenici ne smijemo mjeriti svojim životom već životom naroda, koji je vječan i kome treba da pripremimo uslove za opstanak i razvitak za veliku budućnost. (Pljeskanje na levisi.)

Zaulariti sveštenike, što bi se dogodilo po ovom Konkordatu i odstraniti ih od saradnje za Kralja i Otadžbinu, bila bi velika grješka i neoprostivi grijeh, jer ih se time otuđuje ako ne sasvim od države, a ono od brige za državnu i narodnu zajednicu. Naprotiv, poglavice vjerskih zajednica treba da saraduju u korist državne zajednice i u sređivanju odnosa između crkve i države, zato im je mjesto i u zakonodavnom tijelu, a to je danas u Senatu, što bi doprinijelo, da kao rodoljubi i sveštenici porade na poboljšanju prilika i razvitka narodnog jedinstva u zemlji, jer samo saradnja održava i razvija zdravu svijest zajednice i odgovornosti.

Na osnovu svega dosada istaknutog, moje je mišljenje da je našoj zemlji uopšte Konkordat nepotrebit, jer je po državnom Ustavu zagarantovana vjerskim zajednicama potpuna vjerska sloboda, potpora i ravnopravnost, a ukoliko su potrebna neka specijalna uređenja, odnosa države i crkve, tu je naše domaće zakonodavstvo da se odnosi srede i urede. Sam nadbiskup-koadjutor preuzvišeni g. dr. Stepinec u svojoj izjavi, koju je dao „Jutarnjem listu“ od 24 januara 1937 g. kaže: „da Konkordat baš nije potrebit, — molim vas uzmite taj list pa pročitajte, — već jedino da Konkordat može utišavati mnoge nesuglasice i sporove, — a ja, gospodo narodni poslanici, dodajem: za ublažavanje nesuglasica i sporova sigurno nije ovaj Konkordat, nego je tu naše domaće zakonodavstvo, koje će sređivati odnose, kao što je to bilo i u samoj Austro-Ugarskoj monarhiji. U svijetu ima preko 60 država, a samo njih 9 imaju Konkordat, a dvije trećine čitavog rimokatoličkog svijeta nemaju nikakvog Konkordata. (Pljeskanje na levisi.)

Ako bi se ipak htjelo da se zaključi jedan Konkordat između naše države i Svete Stolice, to ne smije nikako biti ovaj. (Vojko Čvrkić: Koji ste Vi potpisali!) Ja nisam potpisao.

A evo zašto, gospodo. Ovaj Konkordat za kojega učeni biskup od Glostera kaže: da je čudan, da je nečuven za jednu modernu državu i da se po čl. 13 ovoga Konkordata vraćamo u srednji vijek (Pljeskanje na levič), a koji je nesumnjivo gori od austrijskoga iz 1855 godine, — ako ne vjerujete savnite pa ćete se uvjeriti, — djelo zloglasnoga Baha, otkazan je poslije donošenja Ustava 1870 godine, — treba u interesu dostojanstva naroda i države apsolutno odbaciti. (Pljeskanje na levič).

Ovim Konkordatom ukida se našim državnim Ustavom zagarantovana ravnopravnost vjerskih zajednica, što logično dokazuje posljednji amandman Kraljevske vlade, jer da je bilo u ovom Konkordatu ravnopravnosti, onda bi amandman bio apsolutno izlišan (Pljeskanje na levič) da tobože nivelise ravnopravnost ostalih vjerskih zajednica, a srpsko-pravoslavna crkva, koja je u našim predratnim slobodnim Kraljevinama bila državna, a koja je u prošlosti bila kamen temeljac države i očuvala u časovima našeg ropstva, patnje i stradanja srpski dio našeg naroda, proglašena je, po naredbi iz Rima, nesabornom, jeretičkom i postavljena je u podređeni stav, i nametnuta joj je teška borba samoodbrane, koja se već počela voditi.

Ovim Konkordatom dozvoljava se osnivanje privatnih škola pod nadzorom crkvenih vlasti. Program odobrava crkva; država je isključena. Nastavnike plaća i imenuje država, ali na predlog biskupa.

Ovim Konkordatom je dozvoljeno laičko društvo Katolička akcija. I ako naš Ustav zabranjuje organizacije na vjerskoj i religioznoj bazi.

Vi ste čuli od uvaženog druga g. Baričevića, šta znači Katolička akcija, i ja neću da ponavljam (Dr. Časlav Nikić: Mi smo to znali i pre Baričevića!).

Ovim Konkordatom biskupi imaju pravo da imenuju župnike i podjeljuju župe i to u skladu sa kanonskim pravom. U Italiji nemaju tu koncesiju, jer se italijanska vlada može protiviti, a naša ne može (čl. 10 Konkordata), a Sveta Stolica osim biskupa i nadbiskupa koje predlaže državi, postavljaajući joj, kao svome podređenom, što nema ni u talijanskom Konkordatu, rok od 30 dana za odgovor, ima pravo dakle da postavlja apostolske administratore i vikarije po volji, bez odobrenja države, a koji imaju stvarno ista prava kao i biskupi.

Ovim Konkordatom, u smislu kanonskog prava i rimokatoličkih nauka, smatra se sav teritorij koji još nije rimokatolički za t. zv. terae missionis, dakle za teritoriju otpadništva, tako da se i u našoj zemlji može vršljati kao u Abisiniji, Kongu itd.

Ovim Konkordatom u pogledu imovinske i finansijske naravi odobrene su takve koncesije, kakve ni jedan Konkordat ne sadržava, opterećuje se državna blagajna silnim nametima, koji se ne daju ni predvidjeti, jer ostaje još neizvjesno što će se na osnovi ovoga Konkordata od naše države sve zahtjevati i kolika će biti vojska koja će ovu našu zemlju; kao skakavci, u cilju propagande preplaviti (Odobranje na levič). Država se odriče svoje vlasnosti verskog fonda i dozvoljava slobodu rukovanja, što nije učinio ni Car Josip II i ako se je papa Pio VI i do Beča bezuspješno potrudio da od cara izmoli povratak vjerskog fonda. Naša država se odriče i svojih patronatskih prava na štetu državne blagajne.

Ovim Konkordatom, gospodo, naimenovanje vojnog ordinarija ne vrši Nj. V. naš Kralj, Vrhovni Ko-

mandant naše vojske već Sv. Stolica, tobož u sporazumu sa vladom, na osnovu jedne od biskupa podnesene kandidatske liste, koja — čujte — nije obavezna za Svetu Stolicu. Ovako naimenovani vojni ordinarij — naimenovaće vojne sveštenike u sporazumu sa Ministrom vojske i mornarice.

Jasno je ko će izvući u ovom slučaju deblji kraj, i da ovim članom XXXI Konkordata neće ostati nepovrijeđena i bez teških posledica naša uzdanica, naša slavna i hrabra vojska.

Ovim Konkordatom, kao što iz svega jasno proističe, krnji se državni suverenitet, brišu se odredbe Ustava koje nisu u skladu sa ugovorom, a u nepredviđenim slučajevima, što nijesu smjeli da potpišu i prime god. 1855 ni Franjo Josif ni Bah, važi samo rimokatoličko kanonsko pravo; dakle zbilja, gospodo, kao u srednjem vijeku, ma da nijesmo izgubili rat, naprotiv, posle naše slavne nacionalne pobjede, u našoj zemlji imalo bi da važi tuđe pravo, iako suverena država ne može dijeliti vlast, niti može imati dva gospodara, jednog u Beogradu a drugog u Rimu. (Pljeskanje na levič). Gospodo narodni poslanici, naša država mora svoj suverenitet ljubomorno braniti po primjeru Kraljevine Srbije 1914 godine, ne žacajući se u odbrani svoga suvereniteta i dostojanstva, posle dva krvava rata, ugaziti u treći, grozni Svjetski rat — hvatajući se u koštac sa silnim Golijatom. (Pljeskanje na levič).

Iz svih teških razloga koje sam od početka moga govora naveo, ovaj fatalni Konkordat, koji se nalazi pred ovom Narodnom skupštinom, koja obzirom na Izborni zakon, koji je važio za petomajske izbore i činjenicu, da u ovom Domu nikako nije zastupljen cjelokupan naš narod, ne pretstavlja glas čitavog naroda, treba odbaciti, kako bi se očuvali suverenitet i dostojanstvo slobodne države, a time i interes države i naroda i njegove budućnosti, kako bi se, gospodo, spriječio vjerski rat u zemlji, koji je inače neminovan, a kojega osobito predratna Srbija i Crna Gora nisu poznavale i ne poznaju ni do danas. Bude li, gospodo, ovaj Konkordat danas prihvaćen, u našoj državi vladaće silno nezadovoljstvo i rastrojstvo, jer je narod u ranijoj Srbiji izgubio teškim stradanjem izvojevanu slobodu, a u novo pripojenim i oslobođenim krajevima ne uživa se danas politička i građanska sloboda za koju se toliko pod tuđinom čežnulo. Istina, uživala se samo u prvim godinama našeg oslobođenja i ujedinjenja, kad u prostorijama ovog visokog Doma nije bilo kipa šampiona slobode i demokratije, neumrlog pok. Nikole Pašića, ali je zato, bilo slobode. Kad sam već spomenuo neumrlog Nikolu Pašića dozvolite mi, gospodo narodni poslanici, da učinim sledeću izjavu: Ja mislim, gospodo, da ovaj kip neumrlog vođe narodne radikalne stranke nikako danas ne harmonizuje u ovom Domu, sve dotle dok se našem narodu ne povrate oduzete, a od današnje vlade svečano obećane političke i građanske slobode, za koje se on borio i koje je izvojevao. (Odobranje na levič). Kad sam već spomenuo neumrlog Nikolu Pašića dozvolite mi, gospodo narodni poslanici, da učinim sledeću izjavu:

Predsednik Vlade g. dr. Stojadinović u svom ekspezu dotakao se Konkordata Kraljevine Srbije, Niške Skupštine, Nikole Pašića i njegovih saradnika kao: prote Đurića, Andre Nikolića, Ljube Jovanovića, Milenka Vesnića, Milovanovića i drugih kako bi ova velika i sjajna imena pomogla da se isplati menica koju oni ne bi nikad bili ispustili i potpisali da

je Konkordat bio ovaj današnji (Burno pljeskanje na levlci. — *Vojko Čvrkić*: A koji ste i Vi potpisali!) Kažem Vam po deseti put da nisam.

Ovlašćen sam od vodstva Narodne radikalne stranke, na čelu koje stoji čestita starina g. Aca Stanojević, najbolji i najintimniji drug neumrlog Nikole Pašića i legalni njegov nasljednik, da izjavim, da se ona, dakle Narodna radikalna stranka, kategorički i najenergičnije ograđuje od dovodenja u vezu Konkordata iz 1914 godine sa današnjim fatalnim projektom... (Povici na levlci Tako je!)... inače bi se po dosadašnjem uzusu moglo prikazati narodu, da bi se neumrli Pašić i pravoslavni prota Đurić sa drugovima, da su slučajno živi, složili sa prekjučerašnjim jurisima žandarima na litiji pred Sabornom crkvom... (Burno pljeskanje na levlci)... bacanjem evangelija i lomljenjem ripida, krstova, hapšenjem srpsko-pravoslavnih sveštenika i premlaćivanjem srpsko-pravoslavni arhijereja, što pretstavlja jedinstven slučaj u istoriji Golgote mučeničkog srpskog naroda i pravoslavne crkve.

Gospodo, ovo što se ovih dana pred Sabornom crkvom dogodilo, nije se dogodilo nikada i nigde u bivšoj Austriji (Glas sa levlci: Nikada se Sloveni nisu među sobom tukli u Austriji! Nikada!) Ja poznajem lično jedan primjer, jednog sveštenika koji je došao u konflikt sa vlašću. Došla je žandarmerija oružana od glave do pete i htjela je da ga uhapsi. On je kazao, molim pričekajte malo, ušao je u crkvu, metnuo je brzo na sebe odeždu i uzeo krst i izišavši pred žandare rekao im je: natrag, ovo je crkva i žandarmi su se povukli. Eto, to se, gospodo, desilo u Austriji.

Gospodo narodni poslanici, u ime Radikalnog kluba narodnih poslanika, u ovome za narod i državu presudnom času izjavljujem, da će ovaj fatalni Konkordat, bude li ratifikovan, biti velika nesreća za našu državu i narod i zato će ceo naš Klub po svojoj sve-toj dužnosti glasati protiv, kao što bismo glasali i onda kad bi se slične očajne koncesije za narod i državu davale srpskoj pravoslavnoj crkvi.

Gospodo narodni poslanici, dvanaesti čas još nije kucnuo, spasavajte narod i zemlju! (Na levlci burno pljeskanje i uzvici: Živeo!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč Ministar šuma i rudnika g. Đura Janković.

Ministar šuma i rudnika Đura Janković: Gospodo narodni poslanici, ja nisam došao na govornicu da branim Konkordat, jer su njega tako briljantno odbranili g. Predsednik Vlade i Ministar spoljnih poslova dr. Milan Stojadinović, Ministar pravde g. dr. Subotić i drugi govornici iz kluba Jugoslovenske radikalne zajednice i kluba skupštinske većine. Došao sam, gospodo, na govornicu samo zato što je g. Komnenović moj stari i uvaženi prijatelj... (Glasovi: Bivši prijatelj!) Moj prijatelj i sada, jer ja u političkom životu nikad ne prekidam veze sa ličnostima ako se politički razidem sa njima, — došao sam na govornicu zato što je g. Komnenović, govoreći o sednici Vlade na kojoj se diskutovalo o Konkordatu, kazao izvesne netačnosti. Ja odmah tvrdim da, po moralu g. Komnenovića, ne mogu nikako verovati da je on to kazao namerno nego stoga što je to mogao zaboraviti.

Dužnost je, gospodo, naša da u ovome Domu govorimo samo istinu. Jer, gospodo, ako diskutujemo o stvarima u ovome Domu, koje obvezuju državu i narod, onda je naša sveta dužnost da sa istinom operišemo. I ja ću vam, gospodo, reći samo istinu, koja

se sastoji u ovome: u Vladi g. dr. Stojadinovića, koja je obrazovana 24 juna 1935 godine, bio je Ministar za fizičko vaspitanje naroda g. Mirko Komnenović, Ministar vojske i mornarice g. general Petar Živković, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja g. Nikola Preka, Ministar građevina g. Miloš Bobić, Ministar šuma i rudnika g. Ignjat Stefanović i Ministar pravde g. dr. Ljudevit Auer. Gospodo, svi su ti ministri prisustvovali dvema sednicama Vlade na kojima se raspravljalo o Konkordatu. (*Mirko Komnenović*: Nije bio g. Preka!) Dozvolite mi da kažem i to, da sam ja vodio zapisnik sednice i ja sada, na osnovu zapisnika sednice i govorim, te ovo mora biti tačno. Prva je sednica održana 3 jula 1935 godine i na toj sednici nije podneo referat o Konkordatu Predsednik vlade, nego ga je podneo Ministar pravde g. dr. Auer. Ali, gospodo, pošto po uobičajenoj praksi, svaki ministar pre referata na sednici vlade treba svaki predmet, o kome će na sednici referisati, da dostavi resornim ministrima, a g. Ljudevit Auer slučajno to nije bio učinio, zaključeno je na toj sednici, da se pitanje Konkordata ima diskutovati na narednoj sednici Kraljevske vlade, kad se bude dostavio tekst Konkordata svima članovima Vlade da ga prouče i da na njega stave svoje primedbe. (Pljeskanje kod većine).

Mi smo, gospodo, dobili tekst Konkordata 4 jula, a 6 jula držana je sednica Vlade na kojoj je isključivo tretirano pitanje Konkordata. I na toj sednici g. Ministar vojske i mornarice general Živković stavio je pitanje na Ministra pravde u pogledu vojnog biskupa. Ministar pravde dao je autentično objašnjenje sa kojim se Ministar vojske i mornarice saglasio i Vlada je jednoglasno primila Konkordat. (Odobranje kod većine). Donela je zaključak da Ministar pravde g. dr. Auer otpuče u Vatikan i potpiše Konkordat. Na tome rešenju nalazi se ime i g. Ministra Komnenovića kao i sve ove gospode ovde pomenute.

Ja, gospodo, nisam imao namere nikakve druge nego da se samo konstatuje istina. Možda, gospodo, nije potrebno toliko detalja iznositi sa rada sednice vlada. Ja ne bih to nikako činio da g. Komnenović nije ustvrdio nešto što ne odgovara tačnosti. Gospodo, zemlja treba da zna istinu i treba jedared da postavimo mi politički ljudi pravilo, da kad smo ministri i kad nismo ministri branimo naša dela. (Živo odobranje na desnici).

Gospodo, naša zemlja je bolovala od krize poljoprivredne, od opšte privredne krize, od socijalne krize, bolovala je, gospodo, i od moralne krize. Na nama je svima, gospodo, da lečimo sve krize. I, gospodo, lečiti se moralna kriza može samo tako ako politički čovek, i kad je na vladi i kad je u opoziciji, brani ono što je radio. (Živo odobranje na desnici. — *Mirko Urošević* i *Jovan Nenadović* upadaju u reč.)

Ja, gospodo poslanici, ne mogu da razumem da šest tadašnjih ministara koji su svoju saglasnost dali — a gospodin Komnenović zna vrlo dobo da postoji jedan princip rada u Vladi dr. Stojadinovića, koji se sastoji u ovome: da se nikada ni jedan predmet ne može primiti od Ministarskog saveta ako nije jednoglasan, a ako bi i jedan član bio protiv predloženog rešenja, rešenje se ne prima, i prema tome ja ne mogu da shvatim da danas mogu šest tadašnjih ministara da napadaju Konkordat i ako je on i njihovo delo! (Odobranje kod većine).

Gospodo, ja bih bio zadovoljniji da je moj poštovani prijatelj g. Komnenović tada na sednici Ministarskog saveta učinio ovaj ekspozije koji je dao ovde. Ali taj njegov današnji govor svakako gubi

svoj efekat, pošto je g. Komnenović zajedno sa nama u svemu bio solidaran. (Burno odobravanje i pljeskanje kod većine).

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč radi ličnog objašnjenja narodni poslanik g. Mirko Komnenović.

Mirko Komnenović: Gospodo narodni poslanici, ja ne bih stvarno imao ništa nego da ponovim ono što sam kazao, ali ću samo nešto nadopuniti. Kada je Konkordat predan Narodnoj skupštini ja sam se malo zamislio — ja vam kažem iskreno kako je bilo — i pomislio sam i možda sam nekome od mojih drugova i kazao, sigurno sam im i kazao: »Znate šta, ovaj Konkordat ne valja, ali ja bar neću uzeti reč protivu njega jer sam bio član vlade i čini mi se da se nešto potpisivalo. (Glasovi sa desnice: Aha, tako!) Čekajte malo, nisam završio, nemojte suditi ranije.

Gospodo, ako sam rekao, čini mi se, to još ne znači da sam ga i potpisao, ali sam ja radi moje sigurnosti zapitao g. Ministra Auera, jer, recimo, ja sam mogao i zaboraviti, kao što i sam Ministar g. Janković priznaje. G. Auer mi je rekao: »Pa mi nismo potpisali«.

Ja se sećam, gospodo, a verujte da nikada u mome životu nisam lagao, da je bilo pročitano i logično bi bilo da ga ne potpisujemo, jer je Predsednik referisao o stvari Ministra Auera, ali sjećam se da je Predsednik Vlade rekao: »Mi ovome ne možemo ništa ni dodati ni oduzeti, prema tome je donekle bilo izlišno da čitamo. To je sasvim jasno.

Gospodo, Ministar g. Janković kaže da je to naše delo. Nije, gospodo, nego je delo prošle vlade, jer je Predsednik rekao: »Ovo je delo prošle vlade, mi smo ovo nasledili i moramo radi međunarodnih uzusa ovu stvar urediti.« Konkordat je posle postao delo ove Vlade, jer ga je Vlada predala Skupštini i, što je glavno, ona ga forsira da ga Skupština progura.

Ali, gospodo, pretpostavimo da sam ga zbilja potpisao. Ja ću prvi put kada vidim g. Auera opet s njim govoriti. I ako sam ga, recimo potpisao, to je bilo pročitano jednom filmskom brzinom, da niko nije mogao ništa shvatiti, a danas posle toliko vremena, taj Konkordat, koji se je čuvao pod ključem, da sam ga onda i potpisao, ja lojalno priznajem da sam pogrešio. (Pljeskanje u celoj dvorani).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, sada ćemo prekinuti sednicu. Lista govornika razdeljena je po svima klubovima, pa molim gospodu govornike da vode o tome računa, kada je njihovo vreme, a sednicu nastavljamo tačno u 4 časa posle podne.

(Sednica je prekinuta u 13,20 časova).

(Nastavak sednice u 16,25 časova)

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, nastavljamo jutros započetu sednicu. Reč ima narodni poslanik g. Miloje Sokić.

Miloje Sokić: Poštovana gospodo, ja izlazim na ovu govornicu sa čistom savešću, i meni ne treba da se poslužim ni sofizmom, ni kakvim pričama, u kojima bih ja tražio kakvog leka za utehu svojoj savesti, i zato moja izlaganja biće potpuno objektivna, onako kako sam ja ovaj tako delikatan i osetljiv problem proučio i rasmotrio. Jer, gospodo, u ovom času, kada smo kao narodni predstavnici u ovom Domu okupljeni da rešavamo po jednom dvostrukom osetljivom pitanju, ceo naš narod, a neposredno cela naša slavna prestonica, njeno uznemireno građanstvo napregnu-

tih nerava i sa strahom očekuje rešenje po pitanju Konkordata! (Pljeskanje na levlci).

Razvoj političkih prilika u našoj zemlji od oslobođenja i ujedinjenja do danas nije možda bio stvorio mogućnost da se o njemu rešava onda kada je ovaj naš Parlament bio potpun, kada je čitava naša javnost mogla učestvovati u rasmatranju ovog krupnog državnog problema i kad su se lako mogla naći srećnija i bolja rešenja za pitanja ovakve osetljivosti i važnosti, kao što je pitanje Konkordata; nego se za rešenje ovakvog pitanja poduhvatamo danas, u vremenu kad nam smisao svih događaja govori rečito da pitanje Konkordata nije trebalo sada uzimati u rešavanje, i kada iz ove Narodne skupštine apstinira preko 50 narodnih poslanika braće Hrvata... (Odobravanje i pljeskanje na levlci)... koji su baš one verispovesti, čiju versku službu i dužnosti rešava ovaj zakonski projekat o Konkordatu. Mi se, gospodo poslanici, još uvek sećamo izborne borbe iz 1935 godine, i znamo vrlo dobro da su svi narodni poslanici birani od naroda po preporuci i živom agitacijom najviših predstavnika rimokatoličke vere, koji su, mešajući se u partisko političke prilike, išli tako daleko, da su pisali i političke memorandume, koje je objavio katolički list „La Kroa“ od 22 juna 1935 godine, a koji su na procesu u Eksu ubicama Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra služili kao glavni dokaz o teškim političkim prilikama u našoj zemlji! (Pljeskanje na levlci i povici: Tako je!)

I šta više, šef stranke ovih narodnih poslanika poručuje svojim izjavama preko strane štampe beogradskoj vladi i Narodnoj skupštini, da za braću Hrvate ne važi, niti ima obaveze ne samo Konkordat, već i nikakvi međunarodni ugovori, koje je beogradska vlada sklopila. (Pljeskanje na levlci).

Ovo je, gospodo, jedan razlog više zbog koga mi moramo najpažljivije ulaziti u posao po ovoj stvari. Baš mi, narodni poslanici pravoslavne verispovesti, koji svojom većinom treba da rešavamo i odlučujemo po ovom pitanju odnosa katoličke crkve prema državi, mi moramo dobro razmisliti. Danas su ovo istorijski dani, jer će u mnogome od naših današnjih držanja zavisiti, kako će se i naši budući politički odnosi u državi razvijati i da li ćemo, davanjem povlastica jednoj veroispovesti, povrediti prava i osećaj drugih, iz čega mogu da nastupe nedogledne posledice po državu i njen verski mir.

Ja sam, gospodo, za to, da se stanje katoličke crkve i njene službe u našoj državi mora regulisati, kao što je to učinjeno i prema ostalim veroispovestima. Ali, gospodo, regulišući prava katoličke crkve, ne sme se ići na to, da se naša država potčinjava Poglavaru katoličke crkve, niti da se vredaju prava drugih priznatih veroispovesti u našoj državi.

Gospodo, dobri odnosi sa katoličkom crkvom, moraju biti cilj naše državne politike i zbog univerzalanog značaja Vatikana i zbog same činjenice da su naša braća i Hrvati i Slovenci katoličke vere.

Zbog toga bi čitava naša javnost bila gotova, da primi regulisanje odnosa između države i rimokatoličke crkve jednim Konkordatom ali ne ovakvim, koji bi katoličkoj veroispovesti osigurao položaj na koji ona ima prava, ali koji ne sme dirati ni u načelo prvenstva državne vlasti, ni u načelo ravnopravnosti Ustavom priznatih veroispovesti. (Pljeskanje na levlci).

Mi se, gospodo, ulazeći u rešavanje ovog tako osetljivog pitanja, moramo vratiti malo u istoriju i setiti se, da je još od samog početka širenja hrišćan-

stva u IV veku, kada je državni poglavar bio isto- vremno i poglavar crkve, i kada je crkva bila podre- dena državi, postojala težnja crkvenih velikodostoj- nika, da se otresu tutorstva države. Akcija za crkve- nom samostalnošću počela je po pitanju prvenstva rimskog biskupa pred ostalim biskupima. Zatim se pojavilo pitanje i upliva nad slovenskim narodima.

Rezultat te borbe bio je razlaz između istočne i zapadne crkve t. j. između Carigrada i Rima u jedana- estome veku. Tako su nastale pravoslavne crkve koje su se naslanjale na slovensku Rusiju. Pravoslavne cr- kve težile su uvek zatim da svoju versku akciju ograniče na državnu teritoriju. Otuda mi, istočni hrišćani, sačinjavamo sa svojom državom jednu celinu. Među- tim rimska crkva se nije ograničavala na jednoj dr- žavnoj teritoriji već svoju akciju razvija po celome svetu i tako je ona postala univerzalna, ne poznavaju- jući nikakve državne teritorijalne granice. Zbog toga je rimska katolička crkva naišla na otpor kod pojedi- nih nacija i država koje su branile svoj suverenitet, što u istoriji prestavlja većitu borbu tih država sa ka- toličkom crkvom. Suverenitet države isključuje svaki drugi pravni poredak pred državnim, — ali, radi ver- skog mira i čuvanja tradicija svojih građana, svaka moderna država išla je za tim da putem kompromisa ostvari jednakost vera i slobodu veroispovesti. Zbog toga je između suverenih država i katoličke crkve, od- nosno Pape, dolazilo do sklapanja „Konkordata“ koji znače međunarodni ugovor između šefa katoličke cr- kve odnosno Pape, i šefa saugovorne države po ver- skim pitanjima.

A kako su pojedini Konkordati sklapani zavisilo je uvek od snage i jačine dotične države koja je sa Papom sklapala ugovor, odnosno Konkordat.

U suverenoj državi postoji jedna vlada sa jedin- stvenim zakonima za sve njene građane. Suverenitet države je najveće dostojanstvo jednog naroda. Ustav naš koji je osnovica celokupnoga našega života, u pog- ledu ravnopravnosti propisao je sve što treba da se učini. U čl. 11 koji kaže: „ujemčava se sloboda vere i savesti, usvojeno je da je veroispovedanje ravnop- pravno pred zakonom. Uživanje građanskih i politič- kih prava nezavisno je od ispovedanja vere. Niko se ne može osloboditi svojih građanskih i vojnih dužno- sti pozivajući se na propise svoje vere. Vere mogu biti priznate samo zakonom. Na osnovu ovoga člana Ustava sve su vere jednake pred zakonom i mogu svoju veroispovest javno i slobodno ispoljavati. Pri- znate vere imaju da uređuju svoje unutrašnje odnose i upravljaju svojom imovinom i fondovima u grani- cama zakona. Isto tako vere mogu održavati veze sa svojim vrhovnim verskim poglavarima i van granica državnih, ali samo u toliko u koliko to traže i propi- suju duhovni propisi pojedinih veroispovesti. Kako će se te veze održavati, regulisaće se zakonom.

Iz ovoga vidimo da današnji Ustav jasno odre- đuje kako se regulisavaju statusi veroispovesti u na- šoj državi. Isto tako se vidi sa koliko više pažnje i opreznosti moramo prilaziti jednome ovako kardi- nalnom pitanju; jer, gospodo, pravni položaj verois- povesti u našoj državi, nije samo rešen jednim unu- trašnjim zakonom, već čitavim nizom unutrašnjih za- kona. Mi imamo Zakon o srpsko pravoslavnoj crkvi od 9 novembra 1929 godine, Zakon o verskoj zajed- nici Jevreja od 14 decembra 1929 godine, Zakon o islamskoj verskoj zajednici od 5 februara 1930 godine, i Zakon o evangelističko hrišćanskim crkvama od 16 aprila 1930 godine.

Procentualni odnos veroispovesti u našoj državi prema popisu od 1931 godine izgleda ovako:

Pravoslavnih	6,785.501 ili 48.70 %
Rimokatolika	5,217.847 ili 37.45 %
Muslimana	1,561.166 ili 11.20 %
Mojsijevaca	68.405 ili 0.49 %

Jedina još veroispovest u našoj državi, kojoj nije zakonom regulisan položaj, to je rimokatolička.

Kakav je ovaj Konkordat pred nama?

Vi znate, gospodo, da je 11 februara 1929 go- dine Papa Pije IX. potpisao sa Italijom ugovor o re- gulisanju takozvanog »Rimskog pitanja«. Na ovaj način Italija je povratila Vatikanu državni suvereni- tet, koji je ovaj bio izgubio još 1870 godine i Papa Pije XI postao je od tada Suveren vaticanske dr- žave, pored toga što je poglavar univerzalne rimo- katoličke crkve.

U svečanoj izjavi koju je g. Musolini dao povod- om rešenja ovog pitanja, rečeno je i ovo: — »Po- trebno je radi osiguranja apsolutne i očigledne neza- visnosti Svete Stolice garantovati joj jedan neospo- ran suverenitet u međunarodnom (domenu) delo- krugu. . . .« A u članu 1 ovoga takozvanog »Lateran- skog ugovora«, Italija je potvrdila i priznala rimo- katoličku veroispovest kao jedinu državnu veru. Pa i pored ovoga ugovora, Italija je sa Svetom Stolicom potpisala i Konkordat, koji kroz 45 paragrafa regu- liše odnos rimokatoličke Crkve prema Italiji kao dr- žavi. Član 1 ovog Konkordata kaže: — »Italija, prema članu 1 ugovora, osigurava slobodno ispovedanje ka- toličke vere prema odredbama ovog Konkordata. . . .«

Vidite, gospodo, naša je država potpisala ovaj Konkordat sa duhovnim Poglavarom rimokatoličke Crkve, koji je i Suveren jedne države. I to Suveren, koji je bez sumnje, od svih Suverena ovog modernog sveta najapsolutniji. Vlada bez parlamenta, bez kon- trole i ne polaže nikome računa. Ali Sveta Stolica može svoju crkvenu vlast vršiti nad delovima kato- ličke crkve u našoj državi samo u toliko, u koliko joj to država dozvoli. Papa treba da je prema našoj državi zastupnik i poglavica jedne ravnopravne kor- poracije, a ne kao Suveren katolika u njezinom području.

Zato, gospodo, naš Ustav kaže: — »Vere mogu biti priznate samo zakonom« i »ravnopravne su pred zakonom«.

Iz ovoga se može tvrditi da bi jednim unutra- šnjim zakonom trebalo regulisati i odnose rimokato- ličke crkve prema državi, t. j. da to nije bilo po- trebno učiniti putem Konkordata, koji sam po sebi već znači jednu koncesiju katoličkoj crkvi, što druge, Ustavom priznate veroispovesti, nemaju i samim tim čine ih neravnopravnim. Jer, gospodo, samim aktom sklapanja Konkordata država priznaje katoličkoj Cr- kvi izuzetan i u izvesnom pravcu privilegovan polo- žaj u svom teritorijalnom području kakav ona po op- štem državnom pravu ne bi imala.

Konkordat je sada pred nama. Mi smo ga morali brižljivo proučiti i danas reći što mislimo o njemu.

Konkordat se, ipak, smatra međunarodnim ugo- vorom koga mi ne možemo rešavati kao ostale za- konske projekte, koji dolaze pred Narodnu skup- štinu. Zato, gospodo, ni ona objašnjenja i tumačenja pojedinih paragrafa koje nam je Gospodin Pretsed- nik Kraljevske vlade pročitao kao diplomatske note Papskog nuncija, ne mogu biti i nisu sastavni deo predloženog Konkordata, te, prema tome, izlišno je o njima govoriti. Ali, i pored toga, gospodo narodni poslanici, ovaj Konkordat nije i ne može biti ništa

drugo u našoj suverenoj državi nego običan politički zakon koji reguliše odnose rimokatoličke crkve prema našoj državi. Pa zato ni ovaj zakon, kao ni jedan drugi, ne sme biti u protivnosti sa pravnim redom, a još manje u suprotnosti sa Ustavom.

Uzmite, gospodo, član VII ovog projekta Konkordata koji sprečava da se od crkvenih lica mogu zahtevati obaveštenja o licima ili stvarima koje su sveštena lica mogla saznati prilikom vršenja duhovničke službe. O tome postoje propisi u našem Krivičnom (§ 168) i Gradanskom postupku (§ 416 tač. 2.) Zar se iz ovoga primera ne vidi da je rimokatolička Crkva smatrala da joj Konkordat pruža više beneficije nego unutrašnje zakonodavstvo ove zemlje. Zar, gospodo, ovakav način nije stvaranje razlike između crkava u našoj državi, u korist rimokatoličke crkve, i zar onda nije jasno da se Konkordatom, ovakvim kakav je pred nama, ne stvara jednakost i ravnopravnost crkava, koju propisuje član 11 našeg Ustava. Kolike su još privilegije date katoličkoj crkvi ovim Konkordatom, videćete dalje. U članu 1 predloženog Konkordata uneta je jedna novina, koju nisu imali ni Konkordat sa Srbijom od 24 jula 1914 godine, ni Konkordat sa Crnom Gorom od 18 avgusta 1886 godine. U crnogorskom Konkordatu, u čl. 1 stoji: — »Vjeroispovijed katolička apostolska rimska vršiče se slobodno i javno u Crnoj Gori«. A u srpskom, u članu 1 stoji: — »Rimokatolička veroispovest vršiče se slobodno i javno u Kraljevini Srbiji.«

Međutim, gospodo, u članu prvom predloženog Konkordata kaže se: — »Katoličkoj crkvi priznaje se u svakom od njenih obreda, puno pravo da slobodno i javno vrši svoju misiju u Kraljevini Jugoslaviji«. (Anton Videc: A sad citirajte Ustav srpske pravoslavne crkve!) Gospodine Videc, ja ću biti objektivn i vi ćete čuti od mene, šta je to misija i kako to izgleda.

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodine govorniče, molim Vas nastavite sa svojim izlaganjem.

Miloje Sokić (nastavlja): Na ovaj način utvrđuje se da su pregovarači odustali od jedne već uobičajene formule i prihvatili ovu, za koju ne može da se nade nikakav razlog zbog koga je trebalo napustiti staru formulu, onu formulu koja je postojala i bila u srpskom i crnogorskom Konkordatu, a koju je čak i sto procentno katolička Italija u svoj Konkordat unela. Usvajanje uobičajene formule i upotreba izraza »misije« upućuju nas na ozbiljno razmišljanje i ispitivanje. Treba znati da katolička crkva, prema svojoj današnjoj organizaciji, deli svet na dva dela: na deo sa državama sa opštim pravom, i na deo sa državama misionarskim, gde katolička crkva vrši misiju. Države iz prvoga dela imaju organizovane biskupije, dok države iz drugog dela sveta potpadaju pod vlast kongregacije, čija je jurisdikcija ekspeditivna, ali zato i besplatna. Prema ovakvom stanju stvari mi možemo konstatovati, da je naša država imala vrlo »krasne« eksperte kod pregovora za sklapanje ovoga Konkordata, koji su dozvolili da naša država bude podvrgnuta i tretirana u onaj red država, gde katolička crkva vrši misiju i šalje misionare, a to znamo da su kolonije. Neki su pokušali, pa čak i anonimni izdavač knjige »Konkordat i kritika Konkordata« da protumače reč »misija«. Mi znamo da reč »misija« ne znači ništa drugo, nego šiljanje delegata sa punomoćijem da obave izvestan posao, a to su funkcije privremene i određene. Zbog toga nalazim da su naši pregovarači trebali da ostanu pri formuli iz člana 1

srbijskog i crnogorskog Konkordata. Gospodo, oni su to propustili i pristali na ovakvu stilizaciju, i vi možete imati kako hoćete mišljenje po tome, ali ja smatram da ona apsolutno vredi našu državu i narod, jer je tretira kao neprosvećenu. Ovako stilizovana odredba člana 1 je u suprotnosti sa Ustavom, koji nigde u svojim paragrafima ne daje ni jednoj veroispovesti pravo misionarstva. Kad ovo govorim, moram vas upozoriti na ono što će dovesti državu u sukob sa katoličkom crkvom i što će stvarati versko trvenje i nemire u našoj zemlji. Ja neću da ulazim u rad i agitaciju katoličkog sveštenstva, ali pitam anonimnog pisca knjige »Konkordat i kritika Konkordata«, kako naziva rad katoličkog sveštenstva u vezi sa ovom misijom, recimo u Južnoj Srbiji, kad katolički sveštenik priča braći muslimanske vere kako u Jugoslaviji može biti samo jedna hrišćanska veroispovest, a da sve druge imaju da propadnu, da uginu. Kad ga je jedan musliman upitao: pa dobro, ali ima dve hrišćanske veroispovesti i kojoj ja treba da pridem? — ovaj mu je odgovorio: jest, imaš pravo, jedna je veroispovest srpska i druga rimokatolička. Ali ova srpska veroispovest oduzima vam zemlju i devojačke darove za porez, a ova druga, katolička veroispovest štiti svoje vernike i njima zemlja nije oduzeta. (Pljeskanje na levici). Eto, gospodo, to je ta misija. (Ačim Popović upada u reč). Dragi kolega Ačime, ti to dobro znaš i isto patiš kao i ja u Južnoj Srbiji.

Iz ovoga se jasno zaključuje da rimokatolička crkva tek po izglasavanju ovoga Konkordata ima da pristupi svojoj organizaciji i propagandi.

I tako, ja se plašim i ne bih voleo da doživim zajedno s vama, ako budete vi za ovaj Konkordat glasali, da pored manastira Visokih Dečana i slavne Gračanice na Kosovu Polju doživimo tamo gde nema ni jednog katolika da nam se ispreče katoličke crkve, kao što smo doživeli u Peći da na 20 kuća iznikne katedrala katolička kakve nema ni u prestonici. (Pljeskanje na levici). To je, dakle, to misionarstvo. (Dr. Jure Koce nešto dobacuje) Ja znam šta govorim, g. Koce! Vidite, gospodo, iz ovih primera, kakva je ta misija koja se daje katoličkoj crkvi po čl. 1.

Da bi vam bilo jasnije kakva je i dokle ide katolička propaganda i kakvim se sretstvima ona služi ja ću vam ovde izneti mišljenje jednog francuskog univerzitetskog profesora g. Morisa Perno koji u svojoj knjizi »Katolička crkva i svetska politika«, knjizi koju je nagradio Papa, kaže na strani 52: »Rimokatolička crkva prihvatila je kao jednu prolaznu potrebu da njeni misionari rade u isto vreme za nju i za njihovu državu«. Gospodo, vidite koliko je opasan čl. 1. Dakle, njeni misionari mogu a ne moraju da rade za državu, a glavno je da rade za Sv. Stolicu.

Dalje, na strani 53 se kaže: »O verskoj situaciji, političkoj i ekonomskoj iz država sa misijom, Sveta Stolica je redovno obaveštena preko (raporta) izveštaja ordinarija biskupija i t.d. Zatim Sveta Stolica može, kada joj se učini da prilike to iziskuju, da pošalje i jednog »vizitera« (posetioca) ili naročito »posmatrača«.

Zatim kaže, da Papa poziva ordinarije biskupije kada mu se učini potrebno, kao i šefove biskupija na referisanje. Inače oni su dužni svake dve godine najmanje jedanput sami da dođu u Rim.

Ako, gospodo, uzmemo projekat Konkordata i pročitamo čl. 6 onda ćemo videti da su ovi članovi ordinarija potpali po ovom projektu neposredno i

isključivo pod Svetu Stolicu sa kojom će imati punu slobodu neposrednog opštenja.

Dalje, u samom članu 7 vidi se da uz sudelovanje naših vlasti rad ovih ordinarija mora biti zaštićen isto onako kao i svih državnih službenika u našoj državi. Evo, gospodo, šta o tome pitanju i o tim referatima ordinarija kaže ovaj francuski profesor g. Moris Perno: „Korespondencija i episkopske posete pružaju još uvek Svetoj Stolici jednu bogatu i raznovrsnu dokumentaciju o verskim i političkim prilikama svih država na kugli zemaljskoj.”

Prema tome, gospodo, mi se moramo pitati šta znači onda po čl. 31 naimenovanje jednog vojnog ordinarija, pod koga će potpadati svi vojni sveštenici, kad je ovaj ordinarij, po knjizi g. Perno, jedan izveštač Svete Stolice iz one zemlje u kojoj funkcionise. (Pljeskanje na levlci).

I kad je on, gospodo, po ovom Konkordatu, po formaciji da bude šef celokupnog katoličkog sveštenstva koje je na službi u vojsci, onda se postavlja jedno vrlo delikatno pitanje zbog toga, što je organizacija naše vojske u potpunoj suprotnosti sa tim. To bi u Ministarstvu vojske značilo osnivanje jednog novog đeneralštaba koji će, u smislu člana 6, svoje izveštaje da šalje Vatikanu, pošto će oni kao organi, koji neposredno potpadaju pod Svetu Stolicu, kao takvi slati izveštaje o onome što se radi u vojsci (Burno pljeskanje na levlci i uzvici: Tako je! — *Jure Koce*: Takav isti član ima i u nemačkom Konkordatu). Ja Vas molim, g. Koce, da ne upotrebljavate ovde rdave primere za rešavanje naših stvari pošto mi imamo svoje mišljenje, u ostalom, izidite ovde na govornicu pa kažite šta imate.

Gospodo, ja ne znam da li se g. Ministar vojske i mornarice izjasnio po ovom Konkordatu. Ja ekartiram stvar i ne pitam onoga Ministra vojnog koji je onda bio kad je Konkordat parafiran, mi smo čuli ovde, da je on to potpisao, ali ja bih želeo da znam šta po ovoj stvari misli današnji Ministar vojske, jer ja, gospodo, ono što znam, znam da naša vojska ne može i ne sme pristati na ovakvu organizaciju kakvu ovaj Konkordat predlaže. (Pljeskanje i uzvici: Tako je! Živela vojska! — *Dr. Branko Miljuš*: Što vojsku uplićete u ove stvari).

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodine poslanice, ne upadajte govorniku u reč. Molim gospodina Sokića, da nastavi svoje izlaganje.

Miloje Sokić: (nastavlja): Mi gospodo, ne smemo nikako ovo dopustiti jer treba znati još i to, da katolička crkva ne daje ovo zvanje ordinarija svakome, nego samo onome koji vremenom kroz službu pokaže sposobnost i spretnost za ovakve misije. Zato ja, gospodo, postavljam pitanje g. Ministru vojske, a meni je žao što on nije ovde prisutan, ali svakako će on iz stenografskih beležaka pročitati ovo i reći nam, da li je on saglasan sa ovakvim Konkordatom, jer ja, gospodo, postavljam ovo pitanje zbog toga da bi svaki od nas otvoreno izišao i primio odgovornost za ovakav Konkordat.

Isto tako, gospodo narodni poslanici, ja pitam, jesu li sa ovakvim projektom Konkordata upoznati naši vrhovni vojni faktori, Vrhovni vojni savet, Glavni đeneralštab i da li su oni pristali na ovakav Konkordat? (Jedan glas iz većine: To nije njihova stvar!)

Kao što sam kazao, da Ministar vojske nije u Beogradu, to ja tražim, da se ovo pitanje, gospodo,

odgodi toliko, dok nam ovde gospodin Ministar vojske ne kaže, je li on s time saglasan, (Burno odobravanje na levlci i uzvici: Bravo, Miloje! — *Ministar prosvete Dobrovoje Stošović*: Treba da znate, gospodine Sokiću, kad Vlada podnosi jedan zakonski predlog, da je celokupna Vlada sporazumna! — Protesti na levlci).

Ali isto tako, Gospodine Ministre, ja znam, da kad se rešava ovako kardinalno pitanje u našoj zemlji, u ovoj Narodnoj skupštini, da odgovorna gospoda Ministri treba da sede ovde i da čuju, šta se u Narodnoj skupštini o Konkordatu govori. (Burno odobravanje i pljeskanje na levlci).

Isto tako, gospodo, kroz sve paragrafe projekta ovog Konkordata utvrđeno je, da će njegovu primenu izvršiti g. Ministar pravde. I to je jedini Ministar, koji se pominje i koji ima da primenjuje ovaj Konkordat i koji je prekjuče kao i danas izašao na govornicu da nam da izvesna obaveštenja.

Prekjuče je u vidu ekspozee g. Ministar govorio tako, da mu je cenzura tri četvrtine njegova govora izbacila... (Uzvici na levlci: Oho! — *Ministar pravde dr. Nikola Subotić*: Nije!) ...I na završetku svoga govora učinio je samo apel na Narodnu skupštinu, da bitni interesi države nalažu, da se glasa za Konkordat.

Kad se kaže, da je bitni državni interes, da se nešto učini za državu, onda od ove Narodne skupštine ne vidim razloga da treba kriti razloge, koje treba ovde izneti i reći nam, zbog čega treba mi to da glasamo. (*Vojislav Lazić*: Treba zato da ne bi Vlada pala! — Žagor na strani većine).

Kakva je to nevidljiva sila, koja goni Kraljevsku vladu na jedan ovakav posao, koji će biti koban po srediyanje naših unutrašnjih prilika?

Ja hoću, gospodo, da ovde svak slobodno i po svojoj savesti izjasni se, kako bi znali, ko i koliko prima odgovornosti za ovakav Konkordat.

Pa ni g. Ministar finansija nije se još izjasnio i nije nam ni u jednom ekspozeu, koji smo čuli ovde a ni u govorima, nije nam rečeno, niti ova Narodna skupština zna, koliki je finansijski efekat, koji se po ovome Konkordatu ima u vidu oštete isplatiti rimokatoličkoj crkvi. (Burno pljeskanje na levlci).

Mi kao narodni poslanici, ova Narodna skupština, ne treba i ne sme da sluša, šta priča ulica. (Glasovi na levlci: Tako je!) I zato mi sa puno prava tražimo da znamo, koliki je taj finansijski efekat, jer, gospodo, baš g. Ministar finansija treba da se izjasni po toj stvari kuražno i isto onako, kao što smelo izlazi pred nas poslanike, koji intervišemo, da se jedanput invalidsko pitanje reši kod nas i da se ne dozvoli više, da oni, koji su stvarali ovu državu, sa saktim nogama obigravaju oko ove Narodne skupštine! (Burno odobravanje na levlci. — *Kosta Aleskić*: Ima tu sedam do osam milijardi!)

Vrhunac uspeha rimokatoličke crkve u ovome Konkordatu jeste i član 13, prema kome mi dajemo priznanje jednoj zakonskoj odredbi, koja se ranije održala u čisto katoličkim državama u tradiciji srednjega veka, a to je tako zvani „privilegium fori”, kao propis člana 120 kanonskog crkvenog zakonika, a što znači oslobodenje sveštenstva od svetovne jurisdikcije.

Znači, da je u slučaju povrede jednog državnog zakona od strane jednog sveštenika i u slučaju da crkvena vlast učini prigovor, predviđeno obrazovanje jedne mešovite komisije, koja se ima obrazovati od prestavnika Ministarstva pravde i episkopata.

Znači, gospodo, da se ovim Konkordatom daje katoličkim sveštenicima veći imunitet no što ga imamo mi narodni poslanici. Da bi bila očiglednija i punija kapitulacija našeg zakonodavstva i pravnoga poretka u našoj državi, u čl. 29 ovoga Konkordata predviđeno je pravo katoličkog sveštenstva da, u cilju staranja i verskog pomaganja može činiti i takve pomoći i osuđenima po kaznenim i drugim sličnim zavodima. Koja to, gospodo, veroispovest još ima u našoj državi? Čl. 32 ovoga Konkordata govori o braku. I drugi konkordati, gospodo, imaju takvih odredaba ali ni jedan od njih nema odredbe u kojima se govori o mešovitim brakovima, sem ovoga našeg Konkordata. Kako je, gospodo, ovo pitanje moglo biti predmet Konkordata kad uvek pitanje mešovitog braka interesuje dve crkve? Da vam bude jasno zašto je katolička crkva tražila da ova odredba uđe u Konkordat, treba da pročitate poslednji stav koji propisuje: da će svi sinovi i kćeri iz ovakvih brakova, bez izuzetka, biti odgojeni u katoličkoj veri. Da li dobro razumete ovu odredbu? Ova odredba direktno vređa interese drugih priznatih veroispovesti i time najbolje pokazuje da se ovim Konkordatom nikad neće postići ravnopravnost verska, već da će iz njega proizlaziti večiti nemiri i sudari. I dok, gospodo, naš Ustav kaže: Niko se ne može osloboditi svojih građanskih i vojnih dužnosti i obaveza pozivajući se na propise svoje vere, dotle imamo ovde jedno čudo u čl. 30 ovoga Konkordata. Tu se određuje rok službe od 6 meseci, pa se dalje kaže i to da će biti dodeljeni sanitetu. Dalje se tu izričito kaže i to da će sveštena lica i zavetovani redovnici biti oslobođeni svake vojne službe, sem slučaja vojne mobilizacije.

Zar, gospodo, to nije najobičnija povreda odredaba Ustava? I zar ovo nije očigledno da je ovaj projekat Konkordata u apsolutnoj suprotnosti sa našim zemaljskim Ustavom?

Čl. 33 priznaje katoličkoj crkvi punu slobodu da osniva udruženja katoličke akcije i da njima upravlja a kao zadatak im stavlja: unapređenje verskog i moralnog života pod neposrednom odgovornošću katoličke jerarhije. Prema ovoj stilizaciji, zadatak katoličke akcije izjednačuje se sa zadatkom same crkve, pa se stoga postavlja pitanje: zašto je, pored crkve, potrebna i jedna katolička akcija. Pored toga, ovaj član Konkordata je u suprotnosti i sa čl. 13 Ustava, jer ovu punu slobodu osnivanja udruženja prema postojećim zakonskim propisima ne uživaju i ostali građani ove zemlje, ma da prema čl. 4 Ustava treba da smo svi građani pred zakonom jednaki. Inače, gospodo, držim da vam je svima jasno koliko moćnu privilegiju pretstavlja ovaj paragraf za rimsku crkvu, jer se na ovaj način dozvoljava potpuna i neograničena sloboda misijama, što nijedna druga veroispovest nema.

Ono što pretstavlja vrhovnu privilegiju katoličke crkve i, u isto vreme, kapitulaciju našeg zakonodavstva i pravnog poretka, to je čl. 37 ovoga Konkordata. Po ovome članu, čim on stupi na snagu, pored državnoga prava, postojaće još jedno pravo i to kao tuđinsko, a to je kanonsko pravo. Na ovaj način najordinarnije se krši načelo suverenosti koje traži jedinstveni državno-pravni red koji ima biti obavezan za sve građane.

Ovaj nam slučaj, gospodo, i bez naše volje još jedared prikazuje one ljude koji su u ime naše države bili delegirani za sklapanje ovoga Konkordata, da nisu znali ili su zatvarali oči pred činjenicom, šta znači uvođenje dvostrukog prava u državnu upravu. Suverenitet države, gospodo, je ne samo najveće do-

stojanstvo jedne države i naroda nego i njen najbitniji interes i on je zbog toga nedeljiv. Zbog toga stupanje na snagu kanonskog prava u našoj državi znači deobu državnog suvereniteta sa katoličkom crkvom. To je protivno Ustavu i to je uvreda za naš narod. Ubeden sam da ni reči ne treba da vam kažem šta znači ovo kad se ruši državni suverenitet. Ja ću vam samo reći da je Srbija primila rat kad joj je crno-žuta Hapsburška monarhija pokušala da naruši suverenitet zahtevajući da njeni činovnici vode istragu u slobodnoj i demokratskoj Srbiji hrabrog srpskog naroda. Mi znamo dobro, gospodo, da jedna zemlja a dva gospodara ne može nikada da bude. (Živo odobravanje na levice).

Nije, gospodo narodni poslanici, naša država ni prva niti će biti poslednja koja sklapa Konkordat sa Vatikanom. Ima, gospodo, konkordata koji su sa svojim dobrim odredbama mogli da posluže kao primer za izradu našeg, kako pred nas ne bi došao jedan ovakav Konkordat, koji vređa suverenitet i dostojanstvo naše države i našeg naroda, i koji pretstavlja pravu kapitulaciju našeg pravnog poretka i naše državne misli.

Ja, gospodo narodni poslanici, hoću da idem još jedan korak dalje i da kažem, da su slučajno pregovarači u ime naše države skrenuli pažnju Svetoj Stolici na teške odredbe ovog Konkordata i da su izjavili da će one izazvati revolt našeg naroda, ja sam uveren da bi Sveta Stolica odustala od mnogih ovih teških odredaba.

Isto tako, gospodo, zbog toga što se za ovaj Konkordat vezuje ime Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra, hoću najsvečanije sa ovoga mesta da kažem, prema svojim autentičnim saznanjima, da ime Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra nije nikada bilo vezano za ovaj i ovakav Konkordat. Mrtva usta ne govore, ali, gospodo, još ima živih članova Kabineta g. Nikole Uzunovića. To su g. Jevtić, ministar spoljnih poslova i g. Božidar Maksimović, ministar pravde. Bila je, gospodo, na jednoj sednici vlade oštra prepirka zbog Konkordata na kojoj su se oni razišli. Stvar je došla pred pokojnog Kralja Aleksandra i g. Božidar Maksimović dobio je pravo, a projekat Konkordata otišao je u arhivu da bi došao na dnevni red tek onda kad je Kralj bio mrtav. (Čuje se: Koga branite?) Imate pravo što mi to pitanje postavljate, jer g. Jevtić je tu i trebao bi da kaže kako je stvar tekla, i zbog čega je posle smrti pok. Kralja izneo ovakav Konkordat na dnevni red.

Čuvajmo se, gospodo, pozivanja na mrtve. Ako se na njih pozivamo, ja ću vam ovde citirati izjavu pok. Ljube Jovanovića kao Ministra prosvete i vera, koju je dao u „Eho de Pari“ od 2 januara 1913 g. tj. u doba pregovora za Konkordat koji je potpisan 24 juna 1914 godine. Pok. Jovanović je rekao: „Versko pitanje ne može nikada biti odvojeno u našoj državi od nacionalnog pitanja“. Nije li ovde, gospodo, sve rečeno i nije li ovo mogla biti pouka za one koji su na ovom Konkordatu radili.

U Ustavnom pravu — strana 437 — uvaženi profesor g. Slobodan Jovanović ističe da postoje dva mišljenja o tome kako treba tumačiti ravnopravnost veroispovesti koju je Ustav proglasio članom 11. „Po jednom mišljenju iz načela ravnopravnosti sleduje, da ni jedna veroispovest ne sme biti podvrgnuta državnom nadzoru u većoj meri nego ostale veroispovesti i da ni jedna veroispovest ne sme biti povlašćena od države na štetu drugih veroispovesti. Po drugom mišljenju, iz načela ravnopravnosti sleduje da odnos pojedinih veroispovesti i države valja, koliko je više moguće, ure-

điti po istom obrascu tako, da ni jedna veroispovest nema prema državi nikakvih posebnih prava i dužnosti". I po jednom i po drugom mišljenju dolazimo do zaključka, gospodo poslanici, da se ovim Konkordatom vreda ravnopravnost veroispovesti u korist rimokatoličke crkve.

Vidite, gospodo, mi smo čuli da se ovim Konkordatom daje rimokatoličkoj crkvi samo ono što pravoslavna crkva već ima. A zatim je rečeno, što je Kraljevska vlada već podnela kao predlog zakonsku normu, po kojoj Kraljevska vlada putem uredbe može dati i drugim veroispovestima ono što daje ovim Konkordatom rimokatoličkoj crkvi. Postavlja se onda pitanje, gospodo, ako već katolička crkva dobija ovim Konkordatom ono što već ima pravoslavna, zašto se onda čini ovaj Zakonski predlog za izjednačenje pravoslavne crkve sa rimokatoličkom?! (Odobranje na levisi).

Ima, gospodo, nešto što je još žalosnije, a to je da naša država, ne samo što nije uspela ovim Konkordatom da rimokatoličku crkvu stavi u isti položaj s ostalim crkvama, nego iz mnogih odredaba ovog Konkordata jasno se utvrđuje da naša država nije uspela ni sebe da izjednači sa rimokatoličkom crkvom, kao što nije uspela ni da stane u red onih država koje su kao suverene države sklapale konkordate sa Vatikanom.

Ovakvom Konkordatu kakav je naš nema preseđana na svetu.

Gospodo, konkordati se sklapaju u cilju da se obezbedi verski mir. Međutim, ovaj, koji je danas pred nama, postigao je suprotne rezultate već onda kada je bio samo parafiran. Zato ja smatram, i vršeći svoju dužnost upozoravam Narodnu skupštinu, da će ovaj Konkordat dovesti do borbe među crkvama i između crkava i države. (Odobranje na levisi).

Ako se hoće, a ja mislim da se mora sačuvati narodno jedinstvo, onda se ne smeju u ovoj zemlji donositi nikakvi zakoni koji povlašćuju verska grupisanja naroda. Ovaj Konkordat ide jasno za tim da našu braću Jugoslovane katoličke veroispovesti prikupi, ne radi toga da bi se stvorila hrvatska autonomija ili rešilo hrvatsko pitanje, nego radi postizavanja onog cilja na Balkanu, koji rimokatolička crkva nije postigla pre rata preko Beča, a to je versko osvajanje Balkana.

Pored toga treba dobro paziti i na mišljenje naše braće katoličke veroispovesti u Hrvatskoj, koja se preko javnosti ograđuju od ovakvog Konkordata i kažu kako Beograd ovim Konkordatom čini katoličkoj crkvi koncesije, da bi preko nje postigao politički uticaj u Hrvatskoj.

Dr. Lanović, brat Hrvat katoličke vere, napisao je u „Obzoru“, u martu mesecu 1929 godine, niz članaka i on kaže ovo: „Mi ne smemo uopšte sklapati Konkordat sa Vatikanom, ali kada bismo i smeli ne bismo imali računa da ga sklopimo, jer tada moramo grdno mnogo dati, a dobili bismo malo ili ništa“.

Poznato je da je Vatikan i ranije koristio naš bratski nesporazum sa Hrvatima, a isto tako znamo i kakvu je situaciju imao pok. Stjepan Radić sa katoličkom crkvom, koji je otvoreno i javno na konferenciji u Ministarstvu inostranih poslova 12 novembra 1925 godine, kao Ministar prosvete, veoma oštro kritikovao tadanji projekt Konkordata, za koji se kaže da je mnogo povoljniji bio od ovoga pred nama. Pokojni Radić je tada rekao da Hrvati nikada

neće pristati na takav Konkordat. A šta bi, gospodo, da je nekom srećom Radić živ, sada rekao? Svakako ovo što je dr. Maček već učinio preko inostrane štampe. (*Anton Videc* nešto dobacuje) Kada vama, gospodine Videcu, nije važno mišljenje Stjepana Radića i dr. Mačeka, onda uzmite u obzir ono što ste juče kao i ja čuli, dve deklaracije u ime dva kluba, u kojima, po mome saznanju, ima više katolika nego u ma kojem drugom klubu ove Narodne skupštine i predstavnici tih klubova predlagali su kao katolici i molili, da se ovaj Konkordat bez ostalih narodnih poslanika katoličke veroispovesti, odnosno braće Hrvata, ne rešava, te, prema tome, kada mi uzmemo u obzir da smo danas dobili i rastureno mišljenje udružene opozicije, i kada znamo mišljenje opozicije u Narodnoj skupštini, onda se postavlja pitanje, ko, izuzev nas pravoslavanih, ima da izglasa ovaj Konkordat?

Pa, gospodo, zar da vas ne upitam, za koga onda mi pravoslavni Srbi donosimo ovaj Konkordat i primamo toliku moralnu i političku odgovornost pred istorijom, kada braća Hrvati, koji nisu ovde prisutni svojom većinom, neće i ne priznaju ovaj Konkordat? (*Anton Videc*: Dr. Maček nije izjavio da ne prima, to nije istina!) Čitajte, gospodine Videcu, stranu štampe, koju dr. Maček nije demantovao.

Zato se uzmimo u pamet i ne prepuštajmo svoju braću Hrvate na silu pod uticaj inostranstva, jer to može da odvede u nedogledne posledice i ne rešavamo naša unutrašnja politička pitanja Konkordatom.

Jer, gospodo, znate svi, da ogromna većina naroda u zemlji oseća da ovako kako se hoće sa ovim Konkordatom ne valja i da se ovaj Konkordat radi mira u zemlji ne sme usvojiti. Ova i sa mukom i slavom stvorena država mora da živi. Ona će živeti ali ne u groznici i strahu, već u miru i spokojstvu, a ne u propasti Srpstva i pravoslavlja. (Odobranje na levisi). Zar se mogu smatrati pravoslavne litije za provokaciju, a katoličke u Dubrovniku i Kranju za nacionalne? (Burno pljeskanje na levisi).

Pa, gospodo, pitam vas, koji je to naš pravoslavni ministar imao kuraži, da prisustvuje svima Svetosavskim pravoslavnim proslavama, dok g. Ministar dr. Korošec svima redom katoličkim prisustvuje? Nije nikada, gospodo, i to je njihova krivica i neka čuju šta narod kaže povodom poslednjih događaja: — da su znali da će se prebijati sveštenici i vladike i zato nisu došli. (Pljeskanje na levisi).

A, gospodo, u tim posledicama i povodom tih događaja žalosno je što je utvrđeno, da je se vredala i srpska majka. Žalosno, gospodo, jer ja mislim, da nije bilo tih srpskih majki, ne bi ni bilo ove države. (Pljeskanje na levisi).

I ja se pitam, gospodo, ovoga momenta otvoreno i čistom savešću, svestan svega što govorim, kakva je to kobna igra sudbine, da se u Beogradu proliva krv pod istim Ministrom i istim šefom policije kao 1928 godine, kada je Radić poginuo. (Protesti na levisi).

Zar nije to pomračenje savesti i pomračenje uma kad se oružanim žandarnima, s bajonetima na puškama vrši napad na mirne građane, žene, decu u crkvenoj litiji, kada se gumenom palicom zverski tuku usred Beograda mirni građani, sveštenici i kada se proliva krv jednog srpskog episkopa? (Pljeskanje na levisi.) Pa takav skandal ne beleži inače krvava naša nacionalna istorija.

I onda ja pitam g. Korošca, da li bi smeo u Ljubljani i Zagrebu ikada zabraniti katoličku litiju? I još jedna stvar, postavljam kao pitanje pravoslavnim Ministrima, da li je njima i g. Korošcu stalo do popularnosti i ugleda u srpskim masama?

Mi smo, gospodo, onomad u ovome Domu svi bez obzira na levicu i desnicu odali dužnu poštu jednoj pocepanoj jugoslovenskoj zastavi kao simbolu Jugoslovenstva, a prekjuče smo doživeli, da je pred Sabornom crkvom pocepana zastava Srpske pravoslavne crkve; pocepana je trobojka koja je kroz teška iskušenja i Golgotu vodila srpski narod i srpsku vojsku da bi do ove države došlo. (Odobranje na levici. — *Petar Bogavac*: Vi je cepate! — Prigovori i protesti sa levice.)

Teško je, gospodo, rdavu stvar braniti. Ali ono što je istina, istina je. Kakva je posledica toga? Da će se postaviti pitanje za nas Srbe: koji bi bili ideali viteškog srpskog naroda posle ovih tragičnih događaja i posle ovog okrvavljenog Konkordata.

Gde će biti ti ideali? Ko mislite u buduću da čuva ovu državu, kad se srpska majka vreda, i kad se srpski barjak ruši, i kad se sveštenstvo tuče? Zar se sme, gospodo, zaboraviti da je sveta srpska pravoslavna crkva očuvala u petstogodišnjem ropstvu ovaj narod i stvorila slobodnu državu? I zar sme državna vlast onako zverski na nju nasrtati sa bajonetima na puškama? Zar je takvu bruku, i takav sram zaslužio srpski narod?! Poslednji je čas, gospodo, da se napusti taj pogrešan put! Ne zaboravite, da je kroz stoleća svekoli srpski narod vodila i održavala sveta srpska Svetosavska pravoslavna crkva, i da se srpski narod i srpsko pravoslavlje nikada od nje neće odreći, ma da ima ljudi koji je klevetaju! (*Anton Videc*: Zašto ste onda stvarali Jugoslaviju?!) Ne, g. Videc, nego ćete se i Vi kao brat katolik da zapitate: šta znači ovo podjarmljivanje Srpske pravoslavne crkve? Vi ste pošten čovek i morate se zapitati!

Nije lako, gospodo, kada mi prekjuče i juče pa i noćas slušamo zvona sa pravoslavnih crkava, nije lako kad mi vidimo na onim svetinjama crne zastave! Je li to naša sloboda?! (Burno pljeskanje na levici. — *Petar Bogavac*: Slušajte pažljivo govornika!) Ne brinite se Vi ništa, g. Bogavac! Vi ste stariji čovek, utišajte se, umirite malo vašu krv, čista je meni savest! (*Stamenko Stošić* — obraćajući se desnici: — Prazne su vam klupe, nezgodno vam je da sedite i slušate govornika.)

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodine Stošiću, umirite se! Ako hoćete da date svoju reč, onda izvolite na govornicu!

Miloje Sokić (nastavlja): I vidite, gospodo, zašto sam ja u početku svoga govora rekao koliko mi je čista savest, i koliko ne treba da lutam po sofizmu i pričama i da tražim kao drugi kakav lek za moju savest! (*Milan Lazarević*: Tebi čista savest?) Čistija nego tebi!

Potpredsednik Franjo Markić: G. Lazareviću, molim Vas da se umirite!

Miloje Sokić (nastavlja): I znajte, gospodo, da već ovi događaji ovoliko koliko su se odigrali jesu znak i poziv da se srpstvo budi! A znajte i to da srpstvo nikada neće po drugi put doživeti ropstvo! (Jedan glas sa desnice: Protiv koga!) To ćete vi videti, gospodine.

I zbog svega toga ne samo da ću glasati protiv ovakvog Konkordata, protivu koga se izjasnila većina bratskog hrvatskog i slovenačkog naroda (Burno

pljeskanje na levici) i protiv koga se listom digao ceo naš narod, i koji znači zvono na uzburu i verski rat, a to ste vi svi videli ali ste kukavice i ne smete da odete na lice mesta da vidite, nego ja molim svu braću katoličke veroispovesti da zajednički odbijemo ovaj Konkordat i na taj način mi ovde sprečimo dalje prolivanje krvi naše braće Srba! (Burno pljeskanje na levici.) I ja mislim, gospodo, da nikad Narodna skupština nije imala svetiju dužnost, nego da ovakav Konkordat, ovakav kakav je, odbije. (Burno pljeskanje na levici sa uzvicima: Živeo!)

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, pre no što dam reč sledećem govorniku, dozvolite mi da učinim jednu napomenu, koja mi je diktirana sa položaja, koji ovoga momenta zauzimam, a isto tako diktirana i mojom građanskom savešću.

U vreme diskusije po ovom predmetu, i s jedne i s druge strane, često puta, pominjata je ličnost Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra I Ujedinitelja. (Složni usklici: Slava mu!) Ali, vi znate, gospodo narodni poslanici, da pozitivni zakoni ove zemlje zabranjuju unositi ličnost Vladaoca u diskusiju. (Glasovi sa levice: To je istorija!) Međutim, i naša građanska savest i ozbiljno shvaćeni položaj, u kome se nalazimo, ja mislim, da ne može dozvoliti, da se unosi u diskusiju Visoka Ličnost Blaženopočivšeg Kralja.

Veliki pokojnik je simbol i amblem velike i ujedinjene jugoslovenske nacije i naše državne samostalnosti.

Gospodo narodni poslanici, ma koliko da vidim da i jedna i druga strana unose objektivnost u ovu diskusiju, ma koliko da vidim, da i jedna i druga strana, ozbiljno shvatajući svoj položaj, govori i kritikuje za ili protiv, prema svojoj savesti, — ali ipak ne zaboravite da, pored objektivnosti, koja postoji, možda ima izvesnih strančarskih, partijskih surevnjivosti klubova s jedne i s druge strane, pa je nezgodno u takvoj atmosferi Veliku Ličnost, koja je simbol naše državne samostalnosti, unositi u diskusiju. (Pljeskanje na desnici).

Gospodo narodni poslanici, molim vas, da ovo shvatite kao apel građanske savesti, i molim i jednu i drugu stranu da u buduću u diskusiju ne unose Ličnost Njegovog Veličanstva Blaženopočivšeg Kralja. (Jedan glas: To spada u istoriju!) Zato sam i rekao da, pored pozitivnih propisa ove zemlje, imamo i svoju građansku savest, koja nalaže da to ne radimo. (Glasovi sa levice: To čini desna strana!) To sam, gospodo, kazao i za jednu i za drugu stranu.

Reč ima narodni poslanik g. Dušan Ivančević.

Dušan Ivančević: Gospodo narodni poslanici. Gospodin Predsednik Ministarskog saveta u svome ekspozu 8 jula pozvao je sve nas narodne poslanike da glasamo za ovaj Konkordat, na kom polazemo državni ispit da li smo sposobni da upravljamo velikom Jugoslavijom. Ja, gospodo, podvlačim te reči gospodina Predsednika Vlade da je Konkordat doista važno državno pitanje. I baš zbog toga što je Konkordat važno državno pitanje, zbog toga treba svaki narodni poslanik da to pitanje pretresa u prvom redu sa stanovišta državnih interesa, a sve ostale interese treba podrediti tima, koji su nam najviši i najvažniji. O nekom partijskom ili lokalnom interesu ne sme ovde biti nikakvog govora.

Što se tiče crkava, koje su van svake sumnje važan faktor našega državnoga i narodnoga života, Narodna skupština mora da i o njihovim interesima vodi najozbiljniju brigu, nastojeći da interese njihove

doveđe u saglasnost sa interesima države i naroda, koji su poslanicima na prvome mestu.

Gospodin Pretsednik Vlade, koji je učinio strahovitu grešku kada je rekao da se Konkordat pravoslavni Srba ništa ne tiče, dao je za pravo jedino katolicima da izriču svoj kritički sud o Konkordatu. O toj njegovoj greški je dosta raspravljano, a ja ću da podvučem samo jednu stvar.

Gospodin Pretsednik smatra da katolici imaju u prvome redu pravo da kažu svoj kritički sud o Konkordatu. Kada je g. Pretsednik već stao na to stanište, i kad je on toga mišljenja da i o trima političkim zakonima koji treba da se donesu treba da se čuje reč i vanparlamentarnih faktora, onda je on na ovome pitanju, koje je mnogo veće i važnije nego sva tri ona politička zakona, trebao da traži mišljenje barem g. dr. Mačeka, koji je danas predstavnik skoro celokupnoga dela naroda hrvatskoga imena i to njegovu mišljenje bilo bi od interesa za sve nas ovde.

Ali gospodin Pretsednik Vlade, iako je smatrao da treba da čuje mišljenje tih vanparlamentarnih faktora o donošenju političkih zakona, nije smatrao za potrebno da čuje to mišljenje o ovome Konkordatu.

Kad sam se dotakao tih narodnih poslanika, koji su izvan Narodne skupštine, dozvolite mi da kažem jednu reč o zadatku koji je Vlada sebi postavila i koji je ona proklamovala širom cele zemlje, kad je došla na upravu. Ona je tada rekla da je njen glavni zadatak stišavanje i smirivanje političkih strasti i nastojavanje da se Hrvati, koji su se otudili od Beograda, opet pridobiju za Beograd i državnu politiku.

Posle događaja koji su se dogodili sinoć i prekuć, pitam ja vas, da li će ti događaji približiti ili još više udaljiti Hrvate od nas. Ja mislim da će ono strahovito divljaštvo koje se desilo preksinoć i kome nema primera ni iz turskih vremena, ja mislim da će ti događaji Hrvate od nas još više udaljiti. Ja smatram da su se Srbija i Beograd tim događajima bezprimerno osramotili. Ono što se dogodilo takva je sramota za Srbe i Srbiju, da se vrlo teško možemo nadati da će Hrvati posle svega toga doći u Beograd i u Narodnu skupštinu.

Oni Hrvati koji su 1927 godine došli sa najozbiljnijom namerom da rade i saraduju na državnim poslovima, doživeli su strašnu tragediju 1928 godine, a kad sada vide i čuju kako u prestonici Jugoslavije policija bjeđe pendrecima pravoslavne episkope i rasteruje crkvene litije, onda nema Hrvata iz grupe g. Mačeka koji će imati smelosti da dođe u Beograd.

Ne samo što ti Hrvati neće imati smelosti da dođu u Beograd u kom policija bjeđe episkope, u punom ornatu u crkvenoj litiji, nego neće biti nacionaliste Srbina i Hrvata, koji će imati moralne snage da kaže Hrvatima oko g. Mačka: Hajdete u Beograd! (Odobrovanje na levici).

To je vidite ono što strašno slabi jugoslovensku nacionalnu i državnu misao.

Ona gospoda koja su ovde dolazila da brane Konkordat, branila su ga sa kojekakvim sofizmima. Gospodo, sasvim je suvišno bilo da nam g. Pretsednik Vlade priča Bokačijevu priču o tri prstena, od kojih je samo jedan pravi, a druga dva su lažna. Jer niko, gospodo, ne traži od države to da ona ocenjuje koja je vera prava, a koja nije prava. Niko od države ne traži da ona ocenjuje koja je vera najbolja, pa da ondatu najbolju veru pomaže na račun osta-

lih. Niko od Vlade ne traži ni to da ona ma iz koga drugog razloga neku crkvu pomaže jače, nego ostale.

G. Pretsednik Vlade, koji se pravi neki veliki pravoslavac i potomak pravoslavni episkopa, nije trebao da čita lekcije ni pravoslavnoj crkvi, ni pravoslavnim poslanicima ovde, kako treba da priznamo versku ravnopravnost. On to nije trebao da čini zbog toga što je pravoslavni deo našega naroda taj princip već odavno usvojio. Jer, velika većina pravoslavnog naroda živela je u takvim prilikama, da nije imala verske slobode ni verske ravnopravnosti i jednakosti, pa se nije ni navikla da njihova vera bude državna vera. Ali, za sve ozbiljne političke ljude, bez obzira koje su vere, nije suština spora u tome koja će crkva uživati privilegisan položaj, već je suština spora u tome da li država, s obzirom na svoje vlastite interese, može i sme da bilo kojoj crkvi prizna one privilegije, koje je ovim Konkordatom priznala katoličkoj crkvi. U tom je težište spora oko Konkordata.

Kada je Kraljevska vlada onim svojim amandmanom obećala da će te privilegije proširiti i na sve ostale crkve, onda se za sve nas, bez obzira na versku pripadnost, postavlja pitanje: da li te velike i neobične povlastice, koje Konkordat sadrži, treba proširiti na sve crkve, ili da se te privilegije brišu svima crkvama, pa da se odnosi države prema crkvama urede na jednoj sasvim novoj osnovi, prema kojoj će biti sačuvan princip verske ravnopravnosti i jednakosti, ali pri čemu će i državni interesi biti potpuno sačuvani.

I kada se, gospodo, stvar postavi na tu osnovu, koja je jedino ispravna, onda o Konkordatu, kao važnom državnom, a ne više ni verskom ni crkvenom pitanju, imaju ne samo pravo nego i dužnost da rešavaju narodni poslanici svih vera, a naročito pravoslavni. Ja podvlačim „naročito pravoslavni” zbog toga što je još uvek takav sticaj prilika u našoj zemlji da pravoslavni deo naroda u ovoj državi vodi još uvek prvu i glavnu reč, pa zbog toga pravoslavni nose i najveću odgovornost za sve državne poslove.

Gospodo, osnovni princip dobrog državnog života sastoji se u tome da svi građani budu jednaki i ravnopravni u svemu, pa i u veri. Svima građanima mora biti priznata puna verska jednakost i ravnopravnost. Država, koja tu jednakost i ravnopravnost priznaje svima građanima, ne samo da od toga nema štete, nego ima punu korist. Ali je sasvim drugo pitanje: da li se jednoj crkvi univerzalnog karaktera, prema tome internacionalnoj, mogu dati sve one povlastice, koje bi se mogle dati jednoj crkvi koja je nacionalna.

To je jedno čisto teoretsko pitanje, koje ćemo sada sa nekoliko reči da raspravimo. Srpska pravoslavna crkva, na koju se danas juriša kundacima i pendrecima, ne zaslužuje takvo postupanje, kako ova Vlada prema njoj postupa. (Živo odobrovanje na levici). Pravoslavna crkva od svoga postanka uvek je stajala u službi najviših naših nacionalnih ideala. Svoju službu Bogu ona je tesno spojila sa službom narodu i nacionalnoj državi. Srpska pravoslavna crkva u dobru naroda i države uvek je gledala i svoje vlastito dobro i u borbi naroda za slobodu i ujedinjenje ona je učestvovala svim svojim bićem, podnoseći zajedno sa narodom sve teške borbe i prinoseći i sa svoje strane mnoge i teške žrtve. Meni je milo da se našao jedan poslanik sa desnice — katolik, koji je te teške žrtve srpske crkve jedini ovde sa učtivošću podvukao. (Odobrovanje).

Gospodo moja, sve što je srpski deo našega naroda dao dobroga i lepoga u svojoj vekovnoj borbi,

sve je to izvojevano uz najveću saradnju srpske pravoslavne crkve. (Burno odobravanje) Pa i radost zbog konačne pobeđe naših nacionalnih ideala delila je srpska pravoslavna crkva zajedno sa svima onim Jugoslovenima, koji su oslobođenje i ujedinjenje primili isto tako sa radošću i veseljem. (Odobranje i usklici: Tako je!)

Gospodo, da nije došla ova Vlada sa svojom zlom politikom, koja pogađa srpsku pravoslavnu crkvu, ova crkva, koja je tako lepo znala da pomaže narod u borbi za visoke ideale srpstva, bila bi isto tako sposobna i voljna da služi i najvišim idealima jugoslovenstva. (Burno odobravanje i pljeskanje na levici).

Razume se da u ovom momentu, kada opet policija napada na pravoslavni narod koji ide da se moli Bogu u svojoj crkvi, teško se slušaju ovakve reči, ali ja se nadam da će naša zemlja biti sposobna da se oslobodi od rdavih ljudi koji je danas vode i da će druga, bolja vlada umeti da povрати državnu politiku na pravu liniju.

Kakvu je politiku pomagao Vatikan u svoj našoj prošlosti, kakvu politiku vodi sada i kakvu će voditi ubuduće s obzirom na Jugoslaviju i jugoslovensku nacionalnu misao, ja se u to neću da upuštam, ali jedno mogu da kažem: Ako bi se pri uređenju odnosa između države i crkve ma i najmanje pazilo na zasluge crkve u radu na ostvarenju naših najviših nacionalnih težnji i na pomoć koju će i u buduću imati država od crkava, onda bi pravoslavna srpska crkva imala pravo da bude naročito tretirana od strane jugoslovenske države. (Živo odobravanje na levici).

Ali kao što se srpski deo našeg naroda u ujedinjenoj otadžbini morao da odredi mnogih svojih prava i svetinja za ljubav nove zajednice u velikoj državi, tako je tim istim putem morala da pođe i srpska pravoslavna crkva. Ona se odrekla i ona će se morati da odriče još nekih prava i povlastica, koje joj je država dala ili bi joj trebala da da s obzirom na njezine zasluge. Ona je usvojila i usvaja princip potpune ravnopravnosti bez obzira na svoje zasluge u prošlosti, kao i na pomoć koju državi daje danas i koju će davati i ubuduće.

Internacionalnoj crkvi ne može država dati prava koja bi mogla dati nacionalnoj crkvi ni zbog ogromne razlike u samoj njihovoj organizaciji. Nacionalna crkva je sva u granicama nacionalne države. Crkveni poglavari jesu sinovi našeg naroda, dani svom narodu srcem i dušom, nezavisni od bilo kakvih uticaja sa strane, a sedište vrhovnog poglavara nacionalne crkve nalazi se u prestonici državnoj. Kod internacionalne crkve je sve obratno: za nju ne postoji nikakva nacionalna, pa čak ni državna granica, nikakva nacionalna politika, ili neki nacionalni interesi. Ona je u principu protiv pomaganja bilo koje nacionalne politike, ukoliko ta nacionalna politika slučajno ili dogovorno ne služi u isti mah i političkim ciljevima Vatikana.

Niže katoličko sveštenstvo još i može da stoji sa narodom u bliskim vezama, pa prema tome da pomaže i njegovu političku borbu, pa ako je ta borba nacionalna, da pomaže i njegovu nacionalnu borbu.

Ali što je koji crkveni poglavari na višem stepenu, naročito oni crkveni poglavari u Rimu, to su dalje od svakog nacionalnog saosećanja bilo sa kojom nacijom, izuzev talijanske, pošto je Sveti Otac Papa većinom talijanske narodnosti, okružen danas sa 55 kardinala koji su Italijani, a svega 11 kardinala jesu druge narodnosti. Ali za nas je jedno van svake

sumnje: nikada Vatikan nije bio prijatelj jugoslovenske nacionalne politike niti verujem da će to ikada biti. (Pljeskanje na levici).

Pri uređivanju odnosa između države i crkve ne može se, dakle, početi sa toga stanovišta da se svima crkvama, pa i rimokatoličkoj, da sve ono što se je dalo i što bi se moglo dati nacionalnoj crkvi, u ovom slučaju, srpskoj pravoslavnoj crkvi, jer bi to bilo na štetu države i njezinih interesa. Pa kad je uređivanje odnosa na toj osnovi nemoguće, a radi viših državnih interesa mora da se poštuje princip verske jednakosti, onda je iz takve situacije izlaz jedino taj: da se ni nacionalnoj crkvi ne dadu ona prava i povlastice, koje se ne mogu dati i svima ostalim crkvama. (Odobranje na levici.) Jer, gospodo, mnogo je manja opasnost po državu ako ona i nacionalnoj crkvi uskrati nešto što ne može dati i svima ostalim crkvama, nego da i drugim crkvama da ono što nije od koristi po državne interese. To nije uvek pravedno, ja to priznajem, to nije ni moralno, ali država pazi u prvom redu na ono što je za nju korisno.

Prema tome, gospodo, i kad bi bilo tačno, da je srpska pravoslavna crkva svojim Ustavom porušila princip jednakosti i ravnopravnosti, kao što je to tvrdio g. Predsednik Vlade braneći Konkordat, da je porušila time što je ona tobož dobila nekakva prava i povlastice koje nije dobila ni jedna druga crkva u državi, a već je dokazano da je to netačno, ali i kad bi to bilo tačno, ni u tom slučaju nije se smelo i ne sme se pri sklapanju ugovora sa Vatikanom početi od Ustava srpske pravoslavne crkve, nego se je moralo i mora se ići sasvim drugim putem: država je morala da najpre sklopi ugovor sa Vatikanom, dajući Vatikanu sve ono što može i sme da mu da bez ikakve opasnosti po svoje interese, a onda prema tome ugovoru bi mogla da ispravno uređuje svoje odnose sa svima drugim crkvama, pa i sa srpskom pravoslavnom crkvom, koja će tom prilikom morati da se odredi mnogih prava i povlastica, koje je mogla da uživa u negdašnjoj Kraljevini Srbiji ili koje bi i u današnjoj državi mogla da ima, da je sav narod pravoslavne vere.

Kao što se od Srba iz Srbije, tako će se i od srpske pravoslavne crkve tražiti da doprinese još neka odricanja i žrtve, a ja verujem, da će ih ona i prineti za ljubav reda, mira i napretka naše zemlje i naroda.

Predsednik Vlade obećao je u amandmanu, koji je dodao uz Konkordat, da će Vlada izjednačiti sve crkve po principu verske jednakosti i ravnopravnosti.

Što se toga amandmana tiče imam da izjavim, da je jako neobičan slučaj, da se uz jedan ugovor međunarodnog karaktera dodaje jedan amandman, kojim se uređuju odnosi države sa organizacijama koje su u granicama same te države i koje nemaju i neće da imaju savršeno nikakve veze sa onom drugom stranom, s kojom država sklapa ugovor. Ovakav način u velikoj meri vredi osjetljivost ostalih crkava.

G. Predsednik Vlade je u svom ekspozeu izjavio nadu, da će Sveti arhijerejski sabor promeniti svoj stav prema Konkordatu kad čuje za ovaj amandman. Ja sam još tada upao u reč i izrazio svoje mišljenje, da se to neće dogoditi i vidim, da sam bio u pravu kad sam to kazao.

Otpor Srpske pravoslavne crkve protiv Konkordata krivo je shvaćen i pretstavljen u velikom delu naše javnosti, a krivo je shvaćen i pretstavljen i od strane Vlade i onih koji brane vladinu politiku. Veliki deo naše javnosti dobio je takav utisak kao da je pravoslavnoj crkvi krivo samo to, što i ona nema

sve one povlastice, koje je dobila katolička crkva Konkordatom, i onda je Predsednik Vlade, koji je takođe tako stvar shvatio, mislio, ako te privilegije obeća i pravoslavnoj crkvi, da će stvar biti u redu. Međutim, takvo shvatanje borbe pravoslavne crkve protiv Konkordata mislim da je iz osnova pogrešno. Ja lično shvatam taj otpor pravoslavne crkve tako, da je ona uopšte protiv nekoliko vrlo teških povlastica, koje je katolička crkva dobila. I kad je ona u svojim „Primedbama“ upozorila na te izuzetne povlastice, koje nema pravoslavna crkva, ona je, kritikujući privilegije, na nekim mestima — i ako skriveno — kazala, da te privilegije ne treba dati nikome, ni pravoslavnoj, ni katoličkoj crkvi. Ona, dakle, nije tražila da se te povlastice prošire i na nju i na sve druge verske zajednice u Jugoslaviji, jer te povlastice ne samo da su na štetu državnih interesa, nego su i na štetu mudro shvaćenih interesa i same crkve, kako pravoslavne tako i katoličke. I baš zato što pravoslavna crkva smatra da nije dobro da se takve velike i teške povlastice u današnje doba daju bilo kojoj crkvi, Sv. arhijerejski sabor odbio je da menja svoj stav i posle amandmana, koji i pravoslavnoj crkvi obećava sve one povlastice, koje je dobila katolička crkva. Ja u ovakom stavu Svetog Arhijerejskog Sabora vidim veliku mudrost i brigu, koja vodi više računa o dalekoj budućnosti i rđavim posledicama Konkordata i ovoga amandmana, nego o momentanoj i prividnoj koristi koju bi crkva dobila prihvatanjem amandmana uz Konkordat. Opasnost od reakcije društva protiv svih onih materijalnih tereta, koje donosi Konkordat i amandman, i protiv nekih vrlo teških povlastica, mnogo je veća od koristi, kojoj se katolička crkva nada. I zato smo mi protiv ovakvog Konkordata ne samo zbog ispravno shvaćenih državnih interesa, no i zbog ispravno shvaćenih interesa cele hrišćanske crkve, kako pravoslavne, tako i katoličke.

Naše bojazni zbog Konkordata nije g. Predsednik Vlade ni najmanje ublažio objašnjenjima, koja je naknadno dobio od Svete Stolice, za koja on drži da su vrlo važna, i sa kojima se ponosi kao da je postigao neki veliki uspeh. Ali baš ova naknadna objašnjenja su još više oslabila položaj Vlade, a evo zbog čega. Ta četiri člana Konkordata, za koja je g. Predsednik Vlade uspeo da dobije objašnjenja, tako su sporedne važnosti u sravnjenju sa ostalom materijom Konkordata, da na primer Klub JNS, kome imam čast da pripadam, nije u svojim diskusijama o Konkordatu ta četiri člana nikad ni jednom reči pomenuo, toliko ih je smatrao nevažnima i pre dobijenih objašnjenja. I kad bi samo ta četiri člana bila ono, što u Konkordatu nije dobro, mi bismo svi mirne duše mogli da glasamo za Konkordat i bez ovih objašnjenja. Ali baš taj fakat, da je g. Predsednik Vlade uspeo da dobije objašnjenja samo za ova četiri nevažna člana, to je dokaz da Vlada nije uspela da dobije objašnjenje o onim drugim teškim članovima, oko kojih se zapravo i vodi borba. To je težak poraz za Vladu, jer je potpuno jasno da Vlada nije tražila objašnjenja samo za ova četiri malo važna člana, nego da je tražila objašnjenja i za druge mnogo važnije članove, ali ta objašnjenja ona nije dobila. Ali i dobivena objašnjenja teška su i neprijatna za Vladu, naročito objašnjenje o VIII članu Konkordata, gde se govori o zabrani sveštenstvu da se bavi politikom. Pokazalo se to, da je Vlada bila ta, koja je tražila zabranu političkog delovanja katoličkoga sveštenstva, obavezujući se da će tu zabranu provesti i kod ostalih crkava. A sad, međutim, Vlada priznaje da ona ne samo

ne misli da to učini, nego da nije nikad ozbiljno ni mislila da tako šta učini, i da upravo ni sama ne zna zašto je uopšte i tražila tu zabranu!

Kad, gospodo, prelazimo na kritiku Konkordata, onda imamo pred sobom dve stvari, imamo da kritikujemo Konkordat i onaj amandman, koji se nalazi uz Konkordat i kojim se privilegije, koje su dane katoličkoj crkvi, proširuju i na sve ostale crkve. I baš zato, gospodo, što se te privilegije i povlastice proširuju i na sve ostale crkve, svaki narodni poslanik ima pravo, ma koje vere bio, da kaže svoje mišljenje ne samo o Konkordatu, nego i o tome amandmanu, da li je taj amandman od koristi po crkvenu zajednicu kojoj on pripada.

Mi smo, gospodo, u glavnom protiv ovoga Konkordata zato, što on nije ni malo od koristi za interese države i naroda. On ne samo da neće dovesti do verskog reda i mira u našoj zemlji, zaradi kojega se nekada Konkordat i pripremao, nego će baš naprotiv izazvati, i kako vidite svojim vlastitim očima, Konkordat je već sada postao izvor žestokih verskih nereda i nemira, kakve ova država od svoga postanka nije imala.

Najveća opasnost po verski mir preti od člana I Konkordata, u kome se govori o misiji katoličke crkve. To pravo misije izaziva najveće uznemirenje iz ovih razloga:

1) Što katolička crkva ni u jednom Konkordatu na svetu nije dobila ovo pravo, već samo u jugoslovenskom Konkordatu za Kraljevinu Jugoslaviju. A nemoguće je, gospodo, verovati da je to tako slučajno ispalo, a još manje je verovatno da okretna i vešta diplomacija Vatikana nije umela da nađe neki drugi, pogodniji izraz, kojim bi izrazila pravi zadatak crkve, koji joj niko ne osporava.

2) Što katolička crkva ne smatra pravoslavnu crkvu sebi jednakom i ravnom, nego je smatra raskolničkom i svuda ispoveda svoju misao, da se pravoslavna crkva ima da vrati u krilo katoličke crkve i pod vlast Sv. Oca Pape.

3) Što se ova zvanična knjiga, koja brani Konkordat, poziva na Ustav pravoslavne crkve i kaže, da i tamo stoji pravo misije za pravoslavnu crkvu. Pa već iz toga pozivanja na pravo misije za pravoslavnu crkvu, vidi se verska surevnjivost.

4) Što Vlada nije uspela, da za ovaj izraz »misija« dobije objašnjenje, koje bi nas umirilo, kao što je uspela za ona četiri manje važna člana.

I stoga je zabadava što branitelji Konkordata tumače, kako je ta reč misija sasvim naivna i bezazlena, jer da je tako, onda bi g. Stojadinović vrlo lako mogao da dobije takvo objašnjenje kako to gospoda prikazuju.

Kad hoću da citiram tuda mišljenja o tome izrazu misija, ja ću se pozvati na jednog dobrog katolika, poznatog političara i bivšeg predsednika Ustavotvorne skupštine g. dr. Ivana Ribara, koji je u stručnom pravničkom listu »Braniču« o misiji kazao ovo: »U zemlji verski obeleženoj kao što je naša, gde većina državljana nisu katolici, može ovaka misija ne samo da poremeti mir, već i da izazove teške sukobe političke na osnovu verske podeljenosti. Slobodna misija katoličke crkve je slobodno vođenje i širenje rimske papinske politike. Stvaranje, odnosno jačanje opasnog rimskog klerikalizma, donáša u prvom redu ova slobodna misija.«

Tako kaže dr. Ivan Ribar.

Ali, gospodo narodni poslanici, kad se katolička crkva zbog prava misije poziva na Ustav srpske pra-

voslavne crkve, i kad taj izraz u Ustavu srpske pravoslavne crkve možda i katolike buni, šta je onda dužnost države? Onda je dužnost države, da nastoji i kod jedne i kod druge crkve da se taj izraz briše i u Konkordatu i u Ustavu srpske pravoslavne crkve, da se tako ukloni sumnja katolika na pravoslavne, i pravoslavnih na katolike. (Odobranje i pljeskanje na levici).

Obraćanje vernih u drugu veru nedopuštenim načinom i metodama mora se suzbiti energično svim snagama.

Ja, gospodo, nemam toliko vremena da bih mogao da predem neke stvari u Konkordatu, koje je vrlo teško primiti, ne samo za katoličku crkvu, nego i za ostale crkve, jer kako sam rekao, amandmanom se te privilegije protežu i na ostale crkve, i kad govorim protiv amandmana, govorim ovde u prvom redu u interesu pravoslavne crkve.

One privilegije, koje je sveštenstvo dobilo u 13 članu, kojima se narušava princip jednakosti građana pred sudom i vlastima, to su, gospodo, privilegije koje idu na štetu samog sveštenstva, jer građanstvo neće trpeti da se ma koji društveni red pred sudom i pred vlastima izvlači od odredaba sudskih i zakonskih i da ima neke izuzetne povlastice.

Gospodo, pravoslavno sveštenstvo zasad još ne treba zaštitu od progona zbog krivica protiv javnog poretka, ali kako se situacija u našoj zemlji razvija svakog dana sve gore i gore, ako se i pravoslavno sveštenstvo bude moralo koristiti povlasticama koje mu daje čl. 13 Konkordata, onda će to značiti da je u našoj zemlji politička situacija jako rdava.

Ja ću, gospodo, od ovih velikih i teških materijalnih tereta koje Konkordat sobom donosi, pomenuti samo ono što je najmanje, a to je čl. 10, koji dozvoljava crkvenim vlastima, dakle biskupima, »da ustanovljavaju, da menjaju, da dele župe, kao i da imenuju i premeštaju župnike.« To, gospodo, pravo koje je katolička crkva dobila Konkordatom, razume se, da imaju i ostale crkve, ili će to pravo steći vladinim amandmanom. Ali sad šta nastaje? Nastaje deoba župa i parohija, a time sve veći teret za državu i narod i sve veće siromaštvo sveštenstva, a time, gospodo, i sve veća zavisnost sveštenstva od crkvenih poglavara. Međutim, gospodo, ta zavisnost nije dobra ni u nacionalnoj, a kamo li u internacionalnoj i univerzalnoj crkvi. I u svemu tome država nema nikakvog udela. Država, koja ima da sve to plaća, ima samo da primi na znanje one promene koje je crkvena vlast izvršila.

Od svih ovih pitanja, gospodo, ja ću se najviše zadržati na odredbama o veronaučnoj nastavi u školama. Konkordatom se određuje broj časova, Konkordatom se određuje sastavljanje nastavnog programa, Konkordatom se katihetama kao i sveštenicima u čl. 13 daje ista zaštita pred školskim vlastima, ali sve je to na štetu samih katiheta, zato što ostali nastavnici neće trpeti da jedan deo njihovih drugova bude privilegisan, pa će to izazvati neraspoloženje i prema crkvi i prema katihetama.

Gospodo, ovde je bilo govora i o odredbi Konkordata da u školama treba da bude broj učitelja u srazmeri prema broju učenika podeljenih po veri. To je gospodo, takode rdava stvar, koja nas odvodi od jugoslovenstva i vodi sve više u versku i plemensku podeljenost.

Ali, gospodo, najteža odredba Konkordata je u čl. 27, po kojoj »Školski udžbenici neće sadržavati ništa što bi bilo protivno verskim načelima i osećanjima učenika katolika.« Posle onog amandmana mi

možemo tu odredbu stilizovati ovako: »Školski udžbenici neće sadržavati ništa što bi bilo protivno verskim načelima i osećanjima učenika bilo koje priznate vere.« Kako je ovo za sve nastavnike istorije, prirodni nauka, pa i drugih mnogih nauka, težak i nepodnošljiv okov, ja to ne treba da dokazujem ni jednom narodnom poslaniku koji je prošao samo kroz srednju školu. Kada bi se ova odredba strogo primenjivala u praksi, onda bi crkve izazvale protiv sebe pravu buru ogorčenja gotovo celokupnog nastavničkog reda i svih naučnih radnika, a o tome nema sumnje, gospodo, da će se ove odredbe u nekim delovima naše države, gde je jak klerikalizam, odista i sprovoditi, a pod reakcionarnim vladama to će se pokušati da izvodi u celoj zemlji.

Gospodo narodni poslanici, ovakovo ograničenje slobodnog propovedanja naučnih istina došlo je u XX veku, posle Svetskog rata i svih onih dubokih prevrata u svetu ne samo političkih i socijalnih, nego i duhovnih i verskih. A u XIX veku živeo je jedan veliki katolički biskup, koji je o tom imao sasvim drugo shvatanje.

Biskup Štrosmajer nastojao je oko 1880 godine, po želji srpske vlade, da dode do Konkordata između tadašnje Kneževine Srbije i Vatikana. U jednom svom pismu Stojanu Novakoviću izneo je on osnovne odredbe koje bi trebale da uđu u Konkordat. Između ostalog, biskup Štrosmajer bio je mišljenja da bi uz biskupiju u Beogradu trebalo osnovati katoličku školu barem sa 3 do 4 razreda, a u tim katoličkim školama, po mišljenju biskupa Štrosmajera, jezik i istorija i nauka moraju se predavati tako »kako istina zahtijeva i kako to interes i budućnost Srbije išće.«

Dakle, gospodo, skoro pre šest decenija jedan mudri biskup sam je upućivao na to da se čak i u katoličkoj školi treba jezik i istorija i nauka da predaje kako istina zahteva i kako interesi i budućnost Srbije traže, a skoro šest decenija posle toga, posle Svetskoga rata i propasti dveju velikih hrišćanskih carevina, imaju se u jugoslovenskim narodnim školama da predaju i književnost i istorija i ostale nauke, ne kako to istina zahteva i kako interes i budućnost Jugoslavije traži, nego tako kako to odrede sveštenici pravoslavni, katolički, muslimanski i jevrejski.

Gospodo, svaka crkva koja vodi razumnu politiku, može danas biti zadovoljna s tim da se u svim osnovnim i srednjim školama potpuno slobodno predaje veronauka. Pored te slobode, koju uživa nastavnik veronauke, treba da postoji i sloboda predavanja naučno dokazanih istina u svima ostalim predmetima, svakako u jednom obliku koji ne vredi ničije verske osećaje, ali naučne istine treba da se predaju kao naučne istine bez obzira na načela bilo koje verske nauke.

Gospodo, ni u jednom Konkordatu na svetu nije Vatikan u pitanjima nastave izvojevao sebi tako golem uticaj na prosvetnu politiku jedne države kao što je to postigao u Jugoslaviji putem ovoga Konkordata. Kad se sravne odredbe o nastavi u nemačkom Konkordatu sa isto takvim odredbama u jugoslovenskom Konkordatu, nalazimo razliku koja nas za prepašćuje.

Nemački Konkordat ima o verskoj nastavi ove odredbe: »Katolička veronauka u osnovnim, stručnim, srednjim i višim školama obavezan je predmet i predavaće se u smislu osnovnih načela katoličke crkve«. Dok je Vatikan u pregovorima sa Nemačkom bio srećan što je i toliko postigao, da se barem veronauka u Nemačkoj predaje »u smislu osnovnih načela katoličke crkve«, dotle je on u jugoslovenskom

Konkordatu postigao taj neverovatan uspeh, da se školski udžbenici svih svetovnih nauka moraju podešavati prema verskim načelima i osećajima učenika katolika. U Nemačkoj se katolička crkva zadovoljava s tim da osigura slobodu predavanja veronauke, ali u Jugoslaviji katolička crkva nije zadovoljna s tim što je postigla u Nemačkoj, nego svom crkvenom učenju podređuje celokupno naučno obrazovanje sve naše omladine bez obzira na veru, jer mi pretpostavljamo da se udžbenici istorije i drugih važnijih nauka neće pisati za svaku veru i svaku pokrajinu zasebno, nego da će biti jedan udžbenik za celu zemlju iz svih glavnih predmeta.

Amandmanom uz ovaj Konkordat sada ovo pravo kontrole stižu i sve ostale crkve i sad za sve nastavnike i sve naučne radnike nastaje ovakva nemoguća situacija: pre nego bi naučni radnik seo da piše ma koji školski udžbenik, izuzevši jedino udžbenik za matematiku, on će morati najpre da prostudira versku nauku svih priznatih vera, kako u svoj udžbenik ne bi uneo nešto što je u protivnosti sa verskim načelima i osećajima bilo koje priznate vere. Ja se nadam, gospodo, da se pravoslavna crkva neće koristiti amandmanom ovog Konkordata i da u svom vlastitom interesu neće sprečavati slobodu naučnog rada u školama.

Ali, gospodo, u Nemačkoj ne samo da crkva ne propisuje državi kako će se omladini predavati ostale nauke, nego je tamo u toj stvari sasvim obratan slučaj: tamo država propisuje crkvi kako ona ima da predaje veronauku, tamo država veronaučnu nastavu podređuje interesima nemačke države i nemačkog naroda, baš kao što je nekada biskup Štrosmajer predlagao za vaspitanje omladine u Srbiji. Evo šta u tom pogledu stoji u nemačkom konkordatu: „I u nauci o veri prvenstveno će se polagati važnost na vaspitanje u patriotskom, građanskom i društvenom duhu, u smislu hrišćanske vere i morala, kao što se radi i kod ostalog vaspitanja.” Tamo se dakle ne podešava naučno vaspitanje prema zahtevima katoličke crkve, nego se i versko i moralno vaspitanje ima da podesi prema ostalom vaspitanju, u interesu nemačke države i naroda.

Eto, gospodo, to su razlozi što ni ostale crkve ne bi trebale da se koriste amandmanom, jer će, ako to učine, imati od toga mnogo više štete nego li koristiti.

Za jugoslovensku nacionalnu misao najopasniji je čl. 33 koji katoličkoj crkvi priznaje punu slobodu da na verskoj osnovi, bez ikakvog nadzora od strane države, okuplja u najraznovrsnija udruženja katoličke akcije dece, učenike svih javnih škola, studente i građane, jednom reči sav narod katoličke vere. Ta se udruženja neće baviti partijskom politikom, ali će zato služiti klerikalnoj politici, a pored ostaloga baviće se i zabavnim igrama, drugim rečima, sportom i gimnastikom, što je sve skupa u najoštrijoj protivnosti i sa odredbama Ustava i sa osnovnim mislima jugoslovenske nacionalne politike, kakvu nam je u amanet ostavio Veliki Kralj Ujedinitelj.

U isti mah kad se država odrekla svakog svog prava da nadzire rad katoličke akcije koja u svoja udruženja okuplja građane katoličke vere, katolička je akcija izvojevala sebi pravo nadzora nad radom Sokola, jedinog državnog udruženja za fizičko vaspitanje, protiv koga je katolički episkopat već davno stupio u rat i protiv koga i danas ratuje g. Korošec i njegovi klerikalci, ljuti neprijatelji sokolstva.

Iz zvanične odbrane Konkordata saznajemo za još jednu tešku optužbu protiv naše Vlade. Saznajemo da je Vlada ne samo dozvolila da školska omladina može da stupi u udruženja katoličke akcije, nego da je na naročito traženje same Vlade uneseno u Konkordat to da ta udruženja nikako ne budu u školskoj zgradi, nego izvan nje. Na taj način država se dragovaljno odriče i onog minimalnog nadzora koji bi mogla da ima nad radom katoličke akcije i njezinim uticajem na omladinu da su ta društva u školskoj zgradi. Prema tome dolazimo na ovu grešnu misao: Pa možda jugoslovenskoj ideji ni sam Rim nije gori prijatelj od zvaničnog Beograda!

Jugoslovenska nacionalna misao traži da se Srbi, Hrvati i Slovenci što više udružuju i zbližavaju u svima granama društvenog života i rada, pa da se po mogućnosti ne razdvajaju ni na jednom javnom poslu i ni u jednom udruženju opšteg karaktera. Samo na taj način može se kod nas razviti jugoslovenska nacionalna svest, a nikako vraćanjem natrag u plemensku i versku podvojenost, kao što to traže otvoreni neprijatelji jugoslovenske nacionalne misli i njeni lažni prijatelji, koji su za jugoslovenstvo opasniji od onih prvih.

Da se dode do jugoslovenske nacionalne svesti, pre svega potrebno je da se političko i društveno grupisanje ne vrši na bazi plemenskoj, pokrajinskoj i verskoj, jer svako separiranje plemensko i versko neminovno slabi jugoslovensku nacionalnu svest. Mi znamo, gospodo, da će pet valjanih Hrvata u nekoj klubu, u kome inače ogromnu većinu čine Srbi, vršiti na ceo klub takav blagotvorni uticaj da on ni u jednom krupnom pitanju neće zauzeti jednostran stav na štetu narodne celine. Zato je Veliki Kralj Aleksandar i nastojao da iz našeg života ukloni sve ono što nas suviše vidno razdvaja, što je na štetu jugoslovenske nacionalne misli, a od čega nikakve koristi nema ne samo narod kao celina nego ni ono pleme, koje zbog tradicije hoće da i danas zadrži nešto što mu je nekada bilo potrebno, a danas mu je sasvim suvišno.

Mi, gospodo, u verskom i crkvenom životu ne možemo doći do takvog jedinstva pogleda i do takvog stapanja kao u političkom životu i radu, ali zato možemo i moramo učiniti sve što do nas stoji da u našoj zemlji zbilja zavлада načelo „brat je mio koje vere bio”, a to će biti samo onda ako sva naša plemena budu i u budućnosti onako verski širokogrudna i snošljiva kao što je dosada bio narod u Srbiji, koji je u pogledu verske snošljivosti mogao da posluži za ugled i primer svima narodima Evrope. Ali se ne može tražiti da samo Srbija bude verski krajnje tolerantna i da samo Srbija i srpska pravoslavna crkva propovedaju „brat je mio koje vere bio”, nego je potrebno da tako postupaju poglavari svih crkava u Jugoslaviji i svi politički prvaci, a naročito bi bilo potrebno da i g. dr. Korošec u Sloveniji taj princip proglasi i propoveda. (Odobranje i živ žagor na levici).

Gospodo, težak izvor crkvenih sukoba i teških neprilika za jugoslovenske građane nanosilo je i dosadašnje zakonodavstvo o mešovitim brakovima. To pitanje mešovitih brakova ne samo da Konkordatom nije rešeno, nego je ono njime još više zapleteno. Šta više, Konkordat otežava da se ovo pitanje pravredno i nepristrasno barem u budućnosti reši državnim međuveriskim zakonom, jer se Konkordatom naša država obavezala da će silom naterati drugu stranu na vaspitanje dece u katoličkoj veri, ako su

supruzi tako ugovorili pre venčanja i ako tu silu traži katolička strana. Potrebno je, gospodo, da se čuje i prizna istina: Katolička je crkva prva počela da ništi mešovite brakove, a na to je pravoslavna crkva počela da sličnim merama reagira tek od 1930 godine. Otada je nastala u mešovitim bračnim odnosima prava anarhija sa upravo sablažnjivim pojavama koje nastaju ništenjem dugogodišnjih brakova. Tu anarhiju Konkordat još više raspiruje i tako će pitanje mešovitih brakova da stvara još veća nezadovoljstva i neprilike nego dosada. Država je već odavno trebala da pitanje mešovitih brakova reši međuveriskim zakonom, gledajući u prvom redu na to da sačuva verski red i mir i da što bolje zaštititi državne interese. A državni interesi traže da se zajemči slobodno ispovedanje vere ne samo crkvama nego i svima građanima. Država je dužna da svojim građanima pri sklapanju mešovitih brakova zajemči punu slobodu, verskog opredeljivanja i za njih i za decu njihovu. I tu moramo ponoviti da država treba da se drži onoga principa koji je još 1881 biskup Štrosmajer predlagao vladi Kneževine Srbije, da državna vlast nema prava da u mešovitim brakovima sili građane ni na što, već da ona samim roditeljima treba da prepusti potpuno na volju neka se venčavaju u kojoj crkvi hoće i neka svoju decu krste u veri u kojoj oni sami to hoće.

To pitanje mešovitih brakova može se posmatrati i sa gledišta jugoslovenske nacionalne politike i mi u tim brakovima nalazimo odlično sredstvo za jačanje jugoslovenske nacionalne svesti i za zbliženje Jugoslovena raznih plemena i vera, naročito Srba i Hrvata. Putem ženidbenih veza počeli su Srbi Beograđani da se srođuju sa Hrvatima Zagrepčanima, Zagorci sa Šumadincima, a Slovenci sa jednim i sa drugim, i svi oni, nekada posve nepoznati i posve razrodeni, polako su stali da se mešaju, srođuju, prijateljuju i da jedni druge neposredno upoznaju, ulazeći u intimne porodične krugove koji su im nekada bili vrlo daleki i tuđi. U svima takvim slučajevima nesumnjivo se jačalo jugoslovenstvo na račun ranijeg srpskog, hrvatskog i slovenačkog plemenskog separiranja, često puta vrlo uskogrudog i nerazumnog zbog kojekakvih predrasuda i zabluda. Država je dužna, gospodo, da svom snagom pomogne ovaj proces obrazovanja jugoslovenske nacije putem mešovitih brakova. Stoga ovakva krupna socijalna i nacionalna pitanja, kao što je i pitanje mešovitih brakova, koje i posle Konkordata i njegova amandmana ostaje nerešeno i koje ni jedna crkva ne može da reši na zadovoljstvo celog jugoslovenskog naroda, jer svaka od njih, sasvim prirodno, gleda u prvom redu svoj interes, — ovakva pitanja treba jugoslovenska država da reši jednim slobodoumnim međuveriskim zakonom po načelu Majke Jevrosime: „Ni po babu ni po stričevima već po pravdi Boga istinoga”.

Gospoda, koja brane ovaj Konkordat, kažu kada se ovaj Konkordat primi da će time država skinuti sa dnevnoga reda i konačno rešiti pitanje odnosa države prema crkvama. Ništa nije veća obmana od toga. Konkordat ne samo da pitanje tih odnosa nije rešio, nego naprotiv, ovo je pitanje sada istom otvoreno u svom najoštrijem obliku. Ako se ovaj Konkordat i primi, on neće pasti u zaborav kao lanjski sneg, kako to reče g. Predsednik Ministarskog saveta, jer će on biti stalan izvor sukoba u tolikoj meri, da će se u najskorijoj budućnosti morati povesti ozbiljna akcija za izmenu njegovu i za reviziju celokupnog crkvenog zakonodavstva. Novo crkveno zakonodav-

stvo, gospodo, ima da donose istinsku jednakost i ravnopravnost svih crkava, ali ono ima i da briše sve privilegije koje su na štetu državnih interesa. A što se tiče srpske pravoslavne crkve, kolikogod je njoj ovaj Konkordat neugodan i nameće joj tešku borbu, njegovo eventualno donošenje biće za nju od te koristi, što će ona sada uvideti da za nju nije od koristi suviše veliko naslanjanje na državu i njezinu pomoć i da se ona od sada treba što više da osloni na narod, na se i na svoju vlastitu snagu.

Gospodo, postavlja se pitanje šta je bolje, da li ono što predlaže manjina, to jest da se odloži donošenje ovoga Konkordata i traži izmena najtežih odredaba, ili da se proguta ovaj rdavi Konkordat, uzdajući se u Vuka Mandušića, da će on u primeni sačuvati državu od nemilih posledica, šta više da će on uspeti da vremenom izradi izmenu Konkordata u korist naše države.

Gospodo, iskustvo i našeg i drugih naroda pokazuje da je mnogo bolje za državu ne imati nikakav Konkordat, nego primiti Konkordat koji je rdav i onda na tom rdavom Konkordatu voditi borbu i tražiti izmenu i bolje odredbe. U prirodi je svakoga čoveka da lakše podnosi kada mu se nešto uopšte ne prizna, nego da mu se prizna pa mu se kasnije to oduzima.

Jer, gospodo, kada bi mi Konkordat primili i posle toga otkazivali, to bi značilo stupanje u otvorenu borbu sa Vatikanom i sa katoličkom crkvom, a ako odložimo donošenje Konkordata, kao što to opozicija predlaže, mi tu borbu izbegavamo. Svaka država mora nastojati da ima što manje takvih borbi, a borba sa crkvom nikada nije ugodna ni laka, bila ona pravoslavna ili katolička.

Ja, gospodo, priznajem da je g. Predsednik Vlade u teškom položaju i lično i kao Predsednik Vlade. Ali, gospodo, ako Predsednik Vlade posmatra Konkordat kao neku menicu koju on ima da isplati, Narodna skupština nema nikakvih obaveza, koje on ima. Ona ne poznaje nikakvu menicu, ona nije saradivala na donošenju Konkordata i ona prema Vatikanu nema nikakvih obaveza.

Ali, gospodo, ona gospoda narodni poslanici, koja, rešavajući o Konkordatu, paze, pored državnih interesa, i na to, da možda ne bi pala Vlada, mogu biti umireni sa predlogom koji podnosi opozicija, jer taj predlog ne odbija Konkordat, nego ga samo odlaže dajući Vladi naredenje da izvrši promenu najtežih odredaba. Primajući predlog opozicije, zemlja se spasa od teške borbe, a Vladi se pruža častan izlaz iz teške situacije.

Predsednik Vlade poziva sve nas da se pouzdamo u njega da ćemo biti primenom Konkordata zadovoljni, kao što smo zadovoljni i primenom političkih zakona. Ja neću pitati gospodu sa levice, nego ću pitati desnicu, da li ima iko od njih ko je na primer zadovoljan primenom Zakona o štampi. Ja mislim da nije zadovoljan niko, ko je imalo pismen i ko bar čita novine. Ovakva primena Zakona o štampi može zadovoljiti samo analfabete i političke slabice, koji ne žele da se o njima išta slobodno piše, kao ni o Vladi koju oni pomažu.

Ako ovako zadovoljstvo bude i sa primenom Konkordata, onda možemo jasno oceniti kakve će izgledati prilike u našoj zemlji.

Gospodin Predsednik Vlade, pozivajući nas da se pouzdamo u njega, upoređuje sebe sa Vukom Mandušićem, ali, gospodo, u ovom slučaju ništa ne koristi ni hrabro srce, ni sigurna ruka za pucanje, jer ovde nemamo posla sa jurišem na turske robove,

nego imamo posla sa velikom duhovnom silom, kojoj puščano zrno savršeno ništa ne smeta.

G. Stojadinović traži da mi imamo poverenja u njega i njegova druga g. Korošca, i u njihovu primenu Konkordata. Koliko je lakomislenosti u tome pozivanju da imamo poverenja u ovu gospodu! Gospodo, država ne sklapa ovako krupne međunarodne ugovore, niti donosi ovako važne zakone na neke kratke rokove, na pet meseci, za godinu dve dana, već na duge decenije. I sada nastaje interesantno pitanje: da li ova gospoda misle decenijama da sede na vlasti i na čelu ove zemlje i da primenjuju ovaj Konkordat ili oni drže da je našoj zemlji dosta da živi još toliko koliko oni budu sedeli na vlasti. Kada bi cela zemlja bila duboko uverena da je za nju spas Vlada g. Stojadinovića i g. Korošca, ni onda se ne bi ovako krupni zakoni smeli donositi s obzirom na smrtnost ova dva čoveka, koji danas jesu, a sutra ih više nije. Jer svaki ozbiljan državnik, kad radi na donošenju nekih zakona, treba da donosi te zakone prema zemlji i njenim interesima i prema snazi naroda, jer ljudi odlaze i dolaze, a narod je taj koji ostaje i samo onaj zakon može biti koristan, za kojim stoji snaga naroda, i koji je prema njegovoj snazi donesen.

Gospodo, Vlada, skidajući odgovornost sa sebe, nastojala je da svoju odgovornost raspodeli na što više lica. Potezalo se čak i ime pok. Pašića, i g. Pretsednik je sve bivše radikale pozivao da glasaju za Konkordat iz poštovanja prema pok. Pašiću čiji se, veli, potpis nalazi na ovoj menici. Međutim, gospodo, ova menica o kojoj se sada radi, nije ona koju je pok. Pašić izgrađivao i na čemu je on saradivao. Isto tako, gospodo, Pretsednik Vlade je nastojao da odgovornost za ovu menicu podeli i sa g. Petrom Živkovićem, pa je kazao da se i njegov potpis na toj menici nalazi. Međutim, gospodo, mi smo čuli od ministara koji su bili u vladi, da se nikakvi potpisi nisu davali, i prema tome da na ovoj menici nema potpisa ni g. Petra Živkovića. A pre podne čuli smo od g. Komnenovića da je g. Petar Živković, kad se je Konkordat na sednici Ministarskog saveta čitao filmskom brzinom, da je on stavio prigovor na onaj član Konkordata koji se odnosi na vojnog biskupa. I prema tome ono što je spadalo u resor Ministra vojske i mornarice, on je na to učinio primedbu, a ostalo njega se ništa ne tiče! Prigovarati danas jednom generalu za ovako suptilnu materiju kao što je materija Konkordata, to je daleko smešnije, nego kad bi danas sutra neko prigovarao g. generalu Mariću za njegov potpis na Zakonu o istupima, iako je materija ovoga Zakona mnogo lakša nego ona u Konkordatu.

Gospodo, Pretsednik Vlade koji priznaje da je Konkordat rdav, da je to jedna stvar jako neugodna, koja treba da se proguta, teši nas svojom primenom Konkordata. Ja, gospodo, naglašujem i podvlačim svojom primenom! To donekle znači ovo: neka u Konkordatu piše šta god hoće, ali u praksi izvodiće se onoliko i onako kako ja budem hteo! A to je, gospodo, naročito vi, gospodo sa desnice, jedna velika obmana kojom vas g. Pretsednik Vlade obmanjuje, i od te teške obmane treba da se sačuvate! (*Petar Bogavac: To nije obmana! To je obmana što vi govorite!*) Jer onda kad se Konkordat izglasa onda će on biti puška ubojita u rukama Mandušića Vuka, koji sedi u Rimu a ne ovoga u Beogradu. Vatikan će putem Konkordata uvek moći da izvodi sve ono što mu je Konkordatom priznato, a Pretsednik Vlade, ako bude na svom mestu, moći će da pazi samo na to, da Vatikan ne prelazi granice Konkordata. Ugovor, go-

spodo, sa Vatikanom nije nipošto zgodan objekat za podvaljivanje kao što je bio pakt radikala sa radićevcima ili radićevaca sa demokratima itd., premda su se, gospodo, i te partiske podvale uvek osvećivale na našim opštim državnim i narodnim interesima. Kad država preuzima neke međunarodne obaveze prema nekoj stranoj sili, onda se od nje zahteva da primljene obaveze lojalno ispunjava.

A, kad se radi o Vatikanu, kao velikoj duhovnoj i moralnoj sili, onda bih ja preporučio našoj Vladi, da u odnosu prema Vatikanu nastoji da bude naročito lojalna i iskrena. A ta lojalnost i iskrenost, gospodo, apsolutno je nemoguća na osnovu Konkordata koji je pred nama. I zato ova Narodna skupština treba da u interesu napretka ove zemlje i naroda, i radi verskog mira i reda, usvoji predlog opozicije, da odloži primanje Konkordata sa nalogom Vladi, da izradi nov Konkordat, koji će biti bolji od ovoga. I taj novi bolji Konkordat, primi ćemo svi, i kad ga primimo, onda ćemo svoje obaveze po tako izmenjenom Konkordatu moći da ispunjavamo lojalno i pošteno.

Na ovaj način Narodna skupština izvući će i samu Vladu iz neugodne situacije, a zemlju će spasiti od velikih i teških potresa.

Gospodo narodni poslanici, spasavajte dušu svoju! (Pljeskanje na levici i uzvici: Živeo!)

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, reč ima narodni poslanik g. Vojislav Nenadić.

Vojislav Nenadić: Gospodo narodni poslanici, Pretsednik Kraljevske vlade i Ministar spoljnih poslova g. dr. Milan Stojadinović otpočeo je svoj govor u Odboru sa jednom pričom. Dozvolite i meni da i ja otpočnem, takode, svoj govor sa jednom pričom, samo je razlika između njegove i moje priče ta, što je moja priča narodna, iz naroda, a to znači da sve ono što narod donese, donese na osnovu dubokog iskustva i dubokog poznavanja. Priča se u narodu zove »Pola prijatelja« i kaže ovako: Bio jedan dobar domaćin, koji je dočekao duboku starost. Imao je dobro imanje i uživao je odličan glas u svome kraju. (Glas sa leve: Recimo kao Bogavac!) Imao je tri sina, takode u dobrim godinama, od 40 do 50 godina starosti. Osećajući da mu se smrt približuje, pozva jedne večeri sinove i predajući im imanje predavao im je i svoje prijatelje, i poučavao ih, kako će u životu da postupaju sa ljudima, sa vlastima, sa društvom, sa okolinom, da bi ne samo sačuvali i očuvali svoje imanje, nego da bi ga i umnožili i da bi sebi dobar glas očuvali. I tom prilikom pomene jedinoga toga svoga pola prijatelja, koji je imao jednog sina. Sinovi se nasmeju pa kažu: Oče, to tvoje pola prijatelja ne vredi ništa, a njegov sin još manje. Imamo mi vrlo mnogo prijatelja, stekli smo mi jednu masu prijatelja. Otac se začudi pa reče: Deco moja, ja u celom svom veku jedva sam stekao pola prijatelja, a vi da steknete tako mnogo prijatelja, to me čudi. Ja mislim, deco, da se vi varate. Deca mu odgovore: Ne, oče! — I onda otac počne da ispituje sinove, koji su im to prijatelji. Jedan kaže trojicu, četvoricu, drugi kaže trojicu, četvoricu i treći isto tako. Vrlo dobro, moji sinovi, da biste videli jesu li vam prijatelji ili nisu, učinićemo jednu probu.

Večeras ćemo zaklati ovna, pa ćemo ga staviti u ovaj džak, i ponećete ga tim velikim vašim prijateljima, jednome po jednome. Kad dodete kod prijatelja reći ćete mu ovako: „Mi nismo bili kod svoje kuće, a neko nam je napao na oca, oduzeo mu novac, vezao ga i počeo kuću paliti, kako bi svaki trag po-

ništio. Nas tri sina došli smo baš u tom trenutku, stupili smo u borbu, i jednog od zlikovaca ubio sam, a ostala dvojica pobjegli su. Zamolio je toga prijatelja, da sakrije ovoga čoveka do sutra, dok im se otac pribere, pa će sutra videti šta će da rade. Sinovi su tako otišli svojim prijateljima. Svaki od tih prijatelja odbio je da primi da sakrije džak i pretio da će sutra doći policija da će sve otkriti i saznati i da će njima sutra teško biti. Sinovi su se vratili ocu i sve mu ispričali. Otac im je rekao, e sad odnesite to isto onome mome pola prijatelju, i nemojte da kažete, da sam ja zločin učinio, nego vi.

Sinovi su kazali pa mi ne stojimo dobro sa njim, rdavo smo i sa njim i sa njegovim sinovima.

Otac je odgovorio: ali ja sam dobro. I sinovi stvarno odu tome pola prijatelju, on ih lepó primi, sasluša i odgovori: „Ne brinite ništa! Hvala Bogu kad vam je samo otac ostao živ!” Komentar će doći malo docnije.

A sad jednu priču iz života Lava Tolstoja. Jedne večeri pozove na večeru svoje prijatelje, koji mu posle večere skrenu pažnju na njegove sinove da ne pokazuju znake ni intelektualnog života ni zdravlja, i da nisu dobro, pa da bi trebalo da ih leči. Tolstoj je odgovorio na njihove prijateljske savete, time što je rekao: E, moji dragi prijatelji, vi ste izgubili iz vida, da je se priroda umorila kad je mene stvarala i sada hoće da se odmara na mojim sinovima.

U svojoj reči na dan 8 juna 1937 godine u Odoboru za proučavanje projekta Konkordata, Predsednik Kraljevske vlade i Ministar spoljnih poslova opširno je govorio o međusobnom odnosu triju glavnih priznatih vera i šest još malobrojnih priznatih vera u našoj državi, ali nije u opšte ni pokušao da iznese kao državnik gledište današnje Kraljevske vlade na odnose crkve prema državi. (*Bogoljub Knežević: To je čisto teorijsko pitanje!*) U toliko pre što je svima nama poznato gledište svih ranijih Kraljevskih vlada i to kako pre 6 januara, tako i posle 6 januara, svih do ubistva Blaženopočivšeg Viteškog Kralja Aleksandra I Ujedinitelja na odnose crkve prema državi, kao što nam je poznato i to, da je današnja Kraljevska vlada odstupila od toga gledišta što je dokaz baš ovaj projekat Konkordata.

Te uzroke odstupanja, tu razliku gledišta današnje Kraljevske vlade u odnosu crkve prema državi od ranijih Kraljevskih vlada nije nam objasnio i razjasnio Predsednik Kraljevske vlade i Ministar spoljnih poslova g. dr. Milan Stojadinović a međutim, tu leži težište. Jer za nas nije pretežno važno, kakve će međusobne odnose imati razne crkve u našoj državi, već, hoće li naša država imati suverenitet nad njima, i hoće li sve crkve kao javnopravne ustanove biti u državnom području ili ne.

Jer bilo je pregovora o sklapanju Konkordata i u 1923, 1925 i u 1931 godini, što svedoče projekti Konkordata iz tih godina, a što znači, da je postojala dobra volja i sa jedne i sa druge strane, da se do sporazuma dode. No, ti pregovori vođeni su sa gledišta, da je crkva, kao javno pravna ustanova, u državnom području, i kao takva ne samo što ne može imati prevlast nad državom, već ne može imati ni potpunu ravnopravnost sa državom.

Međutim, u ovom pak sporazumu — predlogu zakona o Konkordatu — iz 1935 godine, koji je iznet pred nas, nije se vodilo računa o tom gledištu, već su date privilegije, kojima se rimokatoličkoj crkvi daje prevlast nad državom po svima pitanjima, koja rimokatoličku crkvu, kao internacionalnu, inte-

resuju, bez obzira na naše državno uređenje i postojeće zakone, kao i državne i nacionalne interese.

Kad je reč o crkvi, gospodo narodni poslanici, dužni smo razlikovati strogo, jasno i razgovetno dva pitanja, koja svaku crkvu interesuju i kojima se svaka crkva bavi, a to su: pitanje bogoslužjenja i pitanje crkvene politike, jer jedno je bogoslužjenje, a sasvim je drugo crkvena politika koja se preko bogoslužjenja sprovodi i izvodi.

Pošto u ovom zakonskom predlogu — projektu Konkordata — nije u pitanju bogoslužjenje, vršenje verskih obreda, organizacija i administracija, jer smo u ovom pitanju svi složni, već je u pitanju crkvena politika rimokatoličke crkve u našoj državi, to vas molim da dalja moja izlaganja cenite da se isključivo odnose na politiku rimokatoličke crkve u našoj državi.

Kod hrišćana na zapadu imamo dva potpuno prečišćena i izrađena crkveno politička gledišta za odnose crkve prema državi. Podvlačim kod hrišćana na zapadu radi razlike od gledanja hrišćana na istoku.

Jedno prečišćeno i obrađeno gledište kod hrišćana na zapadu, u odnosu crkve prema državi, jeste protestansko. Po protestanskom gledištu, država je jedna organizacija širokog obima, a crkva, tako reći, ništa drugo do jedna ustanova, jedno nadleštvo, koje se brine i stara o jednoj potrebi ljudskog duha i veri — religiji. Prema učenju protestanata, crkva se mora prilagođavati prema državnom uređenju i prema postojećim državnim zakonima. Ona nema prava da se meša u politiku, ni u građanske odnose u državi. U državi sve veroispovesti moraju imati podjednaku vrednost, podjednaku slobodu, i sve moraju biti ravnopravne. Ni jedna veroispovest nema prava na naročite i specijalne privilegije.

Ovo gledište zastupljeno je i u Sen-Zermenskom ugovoru kao i u našem, kako Vidovdanskom, tako i Septembarskom, tj. današnjem Ustavu. Ovo je gledište bilo zastupljeno i u projektima Konkordata iz 1923 i 1925 godine kao i 1931 godine.

Na ovom gledištu, u pogledu odnosa crkve prema državi, stoje danas sve samostalne države u svetu. Od 66 samostalnih država, u kojima ima katolika, svega ih je 9 koje su zaključile Konkordat do danas. Ni jedna od ovih 9 država nije zaključila ovakav Konkordat, sa ovolikim povlasticama, kakav je ovaj, koji je pred nama.

Gospodo, kao što vidite, svega jedna sedmina država u svetu ima Konkordat.

Drugo prečišćeno i izrađeno crkveno političko gledište na zapadu kod hrišćana poznato je pod imenom klerikalizma. To je gledište do tančina obrađeno još u Srednjem veku od strane katolika, pristalica takozvanog Cezaronizma. Sastoji se u sledećem: da država treba da bude potčinjena internacionalnoj rimskoj crkvi ne samo u religijsko-moralnom, nego i u čisto građanskom pogledu. U slučaju neposlušnosti, država se može i nagnati na potčinjenost duhovnu crkvenoj vlasti, čak i prinudnim sredstvima.

Naš nadbiskup koadjutor g. dr. Stepinec u ovogodišnjem broju Zagrebačkog „Jutarnjeg lista“, a povodom ovog projekta Konkordata ovo gledište potvrđuje sledećim: „Očito je naime, da crkva imade pravo na sretstva, koja su joj potrebna da postigne svoj cilj, htjela država ili ne“.

Ne zaboravite, gospodo narodni poslanici, da je od 66 kardinala, 55 Italijana, politiku Vatikana teško je danas razlikovati od politike fašizma.

8 septembra 1928 godine objavljena je jedna Papska enciklika — okružnica — pod naslovom „Re-

rum Orientalium", u kojoj se kaže: „U novije vreme više se pažnja obraća Slovenima. Sve Pape pokazuju naročitu ljubav prema slovenskim narodima. Svetski rat promenio je lice zemlje. Dve sile, koje su držale u svojim kandžama otoplenu Istočnu crkvu, ruski car i turski sultan, te su dve sile pale.“

Pri kraju svake enciklike Papa poziva i zaklinje svim žarom svoje duše biskupe, da svim svojim silama porade, te da svanu dani, kada će se Grci, otopljeni Sloveni, Rumuni i ostali istočni narodi ne samo pojedinačno, nego i u masama povratiti u staro jedinstvo s Rimskom crkvom.

U 1922 godini g. Musolini je na trgu Svetog Petra jednom prilikom rekao: „Nepojmljivo je, kako da liberalne vlade nisu shvatile, kako papstvo, kao baštinik univerzalne Rimske imperije sjajno reprezentuje najveću slavu italijanske istorije i tradicije“.

Kada se je 1929 godine Musolini sporazumeo sa Svetim Ocem Papom, u parlamentu je izjavio: „Imali smo sreću, te smo lako radili sa Papom, koji je u istini italijanskog mišljenja.“

Papin izaslanik u Adis Abebi po zauzeću Adis Abebe izjavio je, da je Italija od Boga izabrana država, koja, neka pronese Hristov Krst širom sveta.“

Za vreme Abisinskog rata fašistički prvaci održavali su predavanja pod geslom: „Rim u kome je Hristos Rimljanin“, kojima su prisustvovali čak i biskupi i kardinali, pa i sam sekretar kardinal Pačeli.

U jednom od poslednjih brojeva „Derarkis“ najuglednije italijanske fašističke revije, u članku „Filozofija i religija u sadašnjem času“ stoji ovo: „Nije bez razloga, da se fašizam i katolicizam danas osećaju toliko bliski i nije bez razloga da latinski narodi preko okeana još uvek osećaju da ih privlači Rim, onaj Rim koji jedini na svetu spaja univerzalnost Cezara, sa univerzalnošću Apostola Petra.“

Prema ovakvom političkom gledištu klerikalizma napravljen je ovaj projekat Konkordata u 1935 godini između Rimske crkve i naše države, koji je danas pred nama.

Dok su ranije Kraljevske vlade sporazumima u 1923, 1925 i 1931 godini uspevale, da crkva kao javno pravna ustanova ostane u državnom području, dotle ova Kraljevska vlada nije uspela, po ovom sporazumu ne samo sebe da izjednači sa rimokatoličkom crkvom, već ni sa ostalim državama, koje su sklopile Konkordat sa rimokatoličkom crkvom. Upravo naša država postala je podređeni organ Vatikana, jer je priznala propise kanonskog prava rimokatoličke crkve, ne vodeći računa ni o postojećim zakonima, ni o Ustavu.

Taj preokret naših odnosa prema Vatikanu posle ubistva Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra I Ujedinitelja nije nam objašnjen, i ako vredi naš državni suverenitet.

Gospodo, da vidimo sad kako je kod nas na istoku. Ideja o državi kod nas hrišćana na istoku jeste iznad ortodoksno-crkvenog, kao i plemenskog kulta. Crkva mora biti u državnom području, i mora se upravljati prema državnom uredeju, postojećim zakonima i narodnim interesima.

Za odnose vere i crkvene (verske) politike, kod našeg naroda postoje jasne i precizne granice još od primanja hrišćanstva. Tih se je granica pridržavao stalno i neprekidno, kako u svojoj nezavisnoj i samostalnoj državi, tako i u vremenima, kada je bio u ropstvu.

U pogledu odnosa na bogosluženu veru, naš je narod izrekao svoj sud u poslovi: „Sve su vere pred Bogom jednake“.

Eto zbog čega u našem narodu nikada nije bilo verske netrpeljivosti, verske mržnje i verskih progona. Dakle, narod pred Bogom smatra sve vere podjednake, a to znači da i na zemlji sve vere smatra za ravnopravne.

Ali u pitanju crkvene politike naš narod ima drugi sud, koji je izrekao u poslovi: „Što je potrebno kući ne daje se crkvi“, odnosno, što je potrebno državi, ne sme se davati crkvi. To pravilo narod je postavio za versku crkvenu politiku — za odnose crkve prema državi. To pravilo nameće i svakom državniku kad ima da rešava odnose crkvenopolitičkih pitanja u državi. Koji se državnik usudi da ovaj narodni imperativ, ovu narodnu naredbu pogazi, taj stupa u otvorenu borbu sa narodom, taj postaje rušilac narodnih prava.

Istočno pravoslavna crkva ističe naciju iznad vere, nacionalizam iznad religije. Ona je prvo rodoljubiva, pa tek onda pobožna. Njogoš, Knez crkve, tako i čoveka posmatra. Imperativ je rodoljublje, preko kojega se dolazi do „časti i imena“ i do najvećeg blaženstva.

„Vuk na ovcu svoje pravo ima,
ka' tirjanin na slaba čovjeka;
al' tirjanstvu stati nogom za vrat,
dovesti ga k poznaniju prava.
To je ljudska dužnost najsvetija.“

Dakle, kao što vidite, cilj je prvenstveno nacionalni ideal, pa hrišćanski.

„Vječna zublja, vječna pomrčina
nit' dogori niti svjetlost gubi.“

Vječnu slavu stiče onaj, koji položi život za slobodu svoga naroda, jer je to najveći cilj čovečjeg života.

„Ja ne vidim nego čujem dosta
hajte braćo te se pričešćujte
bez pripreve i bez ispovjesti
a ja mičem sve na moju dušu.“

Kao što vidite, naš je narod isklesao granitne osnove svoje nacionalne etike i shvatanja o državi; i spravom hoće i zahteva, da se i crkva, pa ma koja to bila, po tome upravlja.

Ako kaluder hoće da vodi crkvenu politiku, narod traži da i hajduk — u nacionalnom smislu — i kaluder budu na zajedničkom poslu; krst i puška u istim rukama. Narod izdiže Hadži-Ruvima, kome su kleštima kidali meso sa leđa i rebara; kao i Hadži-Deru, koga su ubili. Ponosi se Pop Lukom, a hvali Protu Mateja, Petra I proglasio je za sveca, ali ih hvali ne samo kao duhovnike, već i borce za naciju i slobodu, borce za stvaranje nacionalne nezavisne države. Narod hoće da crkva vodi njegovu nacionalnu politiku, kojoj je on — narod — postavio osnove; ili pak da ne vodi nikakvu politiku, već samo da vrši verske obrede, tj. bogosluženje.

Takvi su, gospodo poslanici, svi narodi na istoku, i Srbi i Bugari i Grci, pa šta više i Arnauti, jer ste videli da su i oni posle nekoliko godina tražili svoju samostalnu pravoslavnu crkvu.

Istina, imaju neke veze sa Vaseljenskom patrijaršijom u Carigradu, ali samo u pitanjima ispovedanja vere. Kakva je naša veza, veza naše samostalne crkve sa tom patrijaršijom? Da joj naša crkva čestita novu godinu i Božić. To je sva veza.

Ja zameram mom prijatelju g. Matici, što kad je govorio o Konkordatu, upoređivao ga je sa našom samostalnom crkvom umesto da izvrši komparaciju

sa privilegijama Vaseljenske patrijaršije u ovoj državi. Taj bi bio odnos.

Ako bi crkva u odnosu prema državi prekoračila svoje granice, odgovor joj sleduje Vuka Mićunovića:

„Otpiši mu kako znaš, vladiko,
i čuvaj mu obraz kao on tebi“.

Tako je naš narod razgovarao.

Kao što vidite, gospodo narodni poslanici, crkveno političko gledište, u odnosu crkve prema državi kod hrišćana na istoku, razlikuje se od gledišta hrišćana katolika na zapadu.

Hrišćani na Istoku ispovedaju, da je crkva-narod nepogrešan, da može biti nacionalna kao i samostalna, da mora biti u državnom području i da se ima upravljati prema državnom uređenju i postojećim zakonima, kao i narodnim interesima.

Hrišćanska crkva na Zapadu — katolička — ispoveda nepogrešivost Svetog Oca Pape, internacionalizam crkve, te prema tome ne može biti ni reči o nacionalnoj i samostalnoj crkvi u nekoj katoličkoj državi. Država ima da bude potčinjena crkvi, ne samo u religijsko-moralnom nego i u čisto građanskom pogledu.

Da se zapitamo da li ovakav Konkordat, kakav imamo, vodi sređivanju naših unutrašnjih odnosa, po kome je usvojeno Kanonsko pravo rimokatoličke crkve kao princip za određivanje odnosa rimokatoličke crkvene politike u našoj državi što znači, da propisi Konkordata ne mogu biti u skladu sa osnovnim državnim zakonom — Ustavom, kao i ostalim postojećim zakonima. Jasno je da privilegije, koje se daju po ovom projektu Konkordata, stvaraju kod nas dve vrste građana. Prvi red građana to je katoličko sveštenstvo, za koje će prvenstveno da važe propisi ovog Konkordata. Ono će stvarno da ima dva podanstva: jedno katoličko, a drugo nacionalno, pa i dva osećanja: jedno versko a drugo nacionalno, jer je podređeno i pod dva autoriteta: Rimske kurije i svoje nacionalne vlade.

Pretpostavite politički sukob jednoga dana ova dva autoriteta: Rimske kurije i nacionalne vlade, što je u današnje doba obična pojava. Najbolji su nam dokaz događaji u Španiji, Nemačkoj i Poljskoj. Šta mislite, kome bi se autoritetu naše katoličko sveštenstvo povinovalo: internacionalnoj Rimskoj kuriji, ili pak nacionalnoj svojoj vladi. Francuska Narodna skupština 1790 godine donela je Zakon o unutrašnjem uređenju katoličke crkve (Constitution civile du clerge). Razume se, da je ovaj zakon Francuska Narodna skupština donela u ime suverenog francuskog naroda bez sporazuma sa katoličkom crkvom. Sveti Otac Papa je naredio sveštenstvu, da taj zakon ne primi, da zakletvu ne polaže, i da se po tome zakonu ne organizuje. I razume se, da je francusko sveštenstvo poslušalo Sv. Oca Papu i stupilo u borbu na život i smrt sa nacionalnom svojom vladom, sa svojim narodom, i to u punom jeku revolucije, u doba Konventa i terora, u carstvu gilotine, kada su za najnevinije stvari glave letele. A, dozvolite mi, da ko želi da sazna šta je otadžbina, šta je nacija, kako se i u koliko se one mogu voleti i braniti, taj treba da bude među francuskim narodom.

Ja molim gospodu narodne poslanike iz predratne Kraljevine Srbije i Crne Gore da me saslušaju pažljivo u ovome što ću sad reći.

Još yaši dedovi nivelisali su dva važna pitanja u vašim Kraljevinama: pitanje vere i pitanje narodnosti. Ta pitanja nisu kod vas imala nikakve sile i

nikakvog pritiska, pa, prema tome, nisu ni postojale ni za vaše očeve, pa ni za vas. Vi ste svi Srbi i svi ste pravoslavni. Ni verskog, ni nacionalnog trenja nije bilo među vama.

Međutim, te nivelacije, ni nacionalne ni verske nije bilo, kako u krajevima bivše Otomanske Imperije, tako i u krajevima bivše Austro-Ugarske, koji su danas u ujedinjenoj Jugoslaviji. Snagu i jačinu kako verske tako i nacionalne borbe vama je teško shvatiti i razumeti, jer u toj borbi niste odrasli.

Još nešto, gospodo. Niko od suseda vaših nije polagao pravo na izvesne delove bilo bivše Srbije, bilo bivše Crne Gore, te, prema tome, nije bilo ni iridente u vašim državama. Teško je vama shvatiti, šta je to iridenta, kakva je njena akcija, i koliko ona ometa pravilan tok poslova u jednoj državi, upravo koliko je ruši.

U bivšoj Otomanskoj Imperiji Srbija, Bugarska, Grčka, Crna Gora i Austro-Ugarska imale su svoje iridente. Te su iridente postepeno nagrizale i rušile Otomansku Imperiju, dok je nisu toliko iznurile, da je postala apsolutno nesposobna za svaku akciju. Prozvali su je bolesnikom na Bosforu.

A znate, šta je pomoglo, da iridente pomenutih država uspeju u Otomanskoj Imperiji? Konkordat, ili privilegije, koje je Vaseljenska patrijaršija imala u Otomanskoj Imperiji, a koje su važile za sve hrišćanske narode. Te su privilegije učinile, da se narodi grupišu, zbiju, organizuju u rušenju Otomanske Imperije, i ako su prava tih privilegija u Otomanskoj Imperiji bila mnogo uža od prava, koja se daju ovim Konkordatom.

Naprimera, gospodo, po tim privilegijama, mitropolit su imali pravo da postavljaju učitelje i da o tome izveste nadzornu vlast tj. Ministarstvo prosvete. Dalje, gospodo, tačno je da smo imali crkveno školske opštine, samoupravne, koje nisu podlegale ničijoj kontroli, sem nadležnog mitropolita.

Turske vlasti nisu se uopšte mešale, niti su ma kakva učešća htele da uzimaju u crkveno-školskim opštinama. Tačno je i to, gospodo, da na molbu 20 građana uvek su davali odobrenje za otvaranje škole.

Sveštenstvo nije imalo nikakvih privilegija. Za sveštenstvo važili su zakoni kao i za sve građane, tj. ako je neki sveštenik opasan javnom poretku, nema tu neke mešovite komisije ozgo, nego se s njim postupa kao sa svakim građaninom.

Dalje, gospodo, za sva dobra crkveno-školska takode nikakvih privilegija nije bilo, već su u svima imovinskim odnosima važili potpuno i u svemu turski zakoni.

E sad, gospodo, tačno je, da nismo imali javno odobrenje za tzv. recimo Katoličku akciju, ali zato smo mi svi imali tu akciju, a znate, kakva je bila ta akcija. Ta akcija su bili revolucionarni komiteti. To su naše Katoličke akcije. Ako ne verujete, ja ću da vam ukažem na jedan događaj same Austro-Ugarske.

1911 godine — možda je mnogima od vas poznato — Austro-Ugarska je potakla Arnaute, da dođu u Skoplje, kako bi tu manifestovali, da je i Skoplje arnautska varoš. Mi smo se pravoslavni pridružili toj akciji, tako da pred Evropom ne bi izgledalo, da samo tu Arnauti učestvuju.

Ja sam, gospodo, imao jedan zadatak — neprijatno mi je da govorim — da dodem do Kosova i da se sastanem sa braćom Hrvatima, koji su u Janjevu, selu od Prištine, bili deklarirani kao Hrvati, kao što jesu, a koji su bili pod protektoratom Austro-Ugarske. To je iridenta Austro-Ugarska u tom dobu bila i trebalo je pitati i njih da li će i oni učestvovati u toj

pobuni ili ne. I dakle, gospodo, u koliko sam ja bio član te srpske akcije pravoslavne, ja sam u toliko naišao u Janjevu na Katoličku akciju sa kojom sam se sporazumeo. Na jednom istom terenu smo, gospodo, bili u toj borbi u Otomanskoj Imperiji. Eto, gospodo, sa ovako malo prava u turskoj carevini, sa malim Konkordatičim što smo imali, mi smo to uradili u Turskoj. Ipak i to malo, što smo imali, bilo je dovoljno za savršenu organizaciju i rad u narodu. Ni najmanji događaj u nekom turskom nadležstvu nije mogao ostati nepoznat. O svemu se vodilo računa i o tome su svi znali koji su trebali da znaju, tj., gospodo, i u Beogradu, i u Sofiji, i na Cetinju, i u Atini, i Beču i Petrogradu. To je učinilo da je Otomanska Carevina morala priznati pravo kapitulacija, tj. da velike sile budu država u državi. Po tome pravu kapitulacija, Rusija je tada dobila protektorat nad pravoslavnim a Austrija nad katolicima. Sa tim protektoratom, koji je Austrija imala kad je Kraljevina Srbija ušla u te krajeve, nastale su najveće smetnje za Kraljevinu Srbiju u tim krajevima. U Austro-Ugarskoj državi, sa odličnom administracijom evropske sile prvoga reda, videli smo šta su iredente učinile u toku rata, a istorija nas uči, gospodo narodni poslanici, da se uvek nađe vreme kada jedna iredenta dolazi do svoga cilja. Da se malo bacimo nazad u istoriju. Kad je Karadorde podigao bunu, Austrija je imala svoje generale, svoje više činovnike koji su sedeli u Zemunu i posmatrali te bitke i slali referate u Beč Austrijskoj vladi kojoj je bilo stalo da sazna da li je taj pokret ozbiljan ili nije. Zna li kakve su izveštaje slali ti ljudi? Oni su govorili da je to jedna rulja naroda bez ideja, koja nema pojma o državi, koja ne ume da se organizuje, nego da se iz ekonomskih razloga pobunila i da će se boriti neko vreme pa prestati. Dakle, vidite, to su bili pametni ljudi koji su naročito bili plaćeni za to i nisu mogli da vide da će im ta malena Srbija za nepunih 100 godina utrobu požderati.

Ovakvim privilegijama kakve se daju ovim zakonom o Konkordatu, budite sigurni da će se omesti naše nacionalno stapanje i ujedinjenje. O nekakvom sprečavanju tih akcija od strane suverene države izlišno je i govoriti, sem ako se neće da pokaže idealno nepoznavanje toga rada, jer, gospodo, propise po Konkordatu primenjuje crkva a ne država. To iskustvo ima naš narod pa zato i kaže: što je potrebno kući ne daje se crkvi. Eto zbog čega naš narod ne dopušta da u njegovoj državi niko ne bude njemu ravan a kamo li iznad njega.

Pa da se zapitamo, gospodo, kome je potreban ovaj Konkordat? Kad su pravoslavni uređivali svoje odnose sa državom, nisu se mešali ni katolici ni Muslimani u ta sporazumevanja. Kad su Muslimani uređivali svoje odnose sa državom, nisu se mešali ni katolici ni pravoslavni, a, kao što ste čuli, malo pre to su opet crkve unutrašnje u našoj državi, i jedna i druga, i muslimanska zajednica i pravoslavna crkva, dakle unutrašnje naše crkve. Da li je potrebno da mi pravoslavni i Muslimani donosimo jedan zakon koji se odnosi na katolike a u čijem donošenju ne učestvuje ni jedna petina katolika?

Da li je sa gledišta našeg unutarnjeg reda, mira i spokojstva korisno da u ovom pitanju pokažemo svoju hegemoniju? Zar nam je malo 18 godina što nam se neprestano hegemonija prebacuje, pa zar još i ovde u crkvenim pitanjima da budemo hegemonisti u toliko pre, što se zna da su pre hiljadu godina baš na teritoriji naše države povelu političku borbu rimo-katolička crkva i Vaseljenska patrijaršija u koju su

se umešali i Muhamedanci, koju je borbu nasledila u baštinu i priznala Svetosavska crkva, borbu koja je naš narod iz dana u dan crpela i slabila kroz vekove.

Moje je ubedenje, da bi najkorisnije bilo čuti glas hrvatskog naroda a ne klira pa onda pristupiti donošenju ovoga zakona, jer gospodo, ako mi mislimo na sporazum sa braćom Hrvatima, onda znate za onu narodnu poslovicu: „Brat brata u jamu vodi ali ga ne pušta”. S toga vam kažem, da ako bi mi ovde prihvatili ovaj Konkordat kako se predlaže, onda mi nikad nećemo imati sporazum sa Hrvatima i mi ćemo postati krvnici a ne braća. Zašto da hegemoniju pokazujemo i u ovim verskim pitanjima?

Gospodo, čuli ste od uvaženog profesora Univerziteta, i bivšeg Pretsednika Narodne skupštine i narodnog poslanika g. dr. Koste Kumanudija, detaljnu kritiku na ovaj Konkordat. Ja sam, gospodo, stalno bio na sednicama u Odboru i nisam čuo još ni jednog od gospode poslanika ili g. g. Ministara da je ma i jedan član iz toga Konkordata debatovao sa gospodinom doktorom Kumanudijem i, prema tome, ja, gospodo, smatram da sve što je izneo g. Kumanudi o Konkordatu da je sve to tačno. Kao što ste čuli, on je ustvrdio da su derogirani ovim Konkordatom članovi Ustava 4, 6, 13, 15, 16, 19 i 21, a mi smo, gospodo moja, položili jednu zakletvu koju ću vam ja ovde pročitati, i molim da mi ne zamerite što ću vam je pročitati i zamoliću vas da čujete, kako ta zakletva glasi: „Zaklinjem se da ću Kralju biti veran, da ću čuvati iznad svega jedinstvo naroda, nezavisnost države i celinu državne oblasti, da ću Ustav čuvati i dobro naroda pred očima imati”. Dakle, Ustav čuvati i dobro naroda pred očima imati, mi smo se na to zakleli a da li smo očuvali Ustav ako ovaj Konkordat izglasamo? Jasno je da nismo. Znači, pogazićemo zakletvu datu Bogu i narodu i bićemo bezdušnici i krivokletnici, kad nam sam Ustav daje mogućnost da to izbegnemo. Ako je državna potreba da naša država prizna prevlast državi Vatikana, onda ostanimo ljudi i postupimo po propisima Ustava, tj. izmenimo Ustav u onome, što se zahteva od nas.

To nam pravo daje čl. 115. Ustava koji glasi: „Predlog, da se u Ustavu što izmeni ili dopuni, može učiniti Kralj i Narodno predstavništvo.

U takvom predlogu moraju se izrekom imenovati sve tačke Ustava, koje bi se imale izmeniti ili dopuniti.

Ako je predlog učinio Kralj, on će se saopštiti Senatu i Narodnoj skupštini, pa će se zatim Narodna skupština odmah raspustiti i sazvati nova najdalje za četiri meseca.

Ako je takav predlog potekao od Senata odnosno Narodne skupštine, o njemu se rešava na način predviđen za rešavanje zakonskih predloga većinom od 3/5 od ukupnog broja poslanika. Predlog ide zatim pred Senat, odnosno Narodnu skupštinu koja po njemu rešava većinom od 3/5 od ukupnog broja senatora odnosno poslanika.

Kad predlog na taj način bude usvojen, Narodna skupština će se raspustiti a nova sazvaće se najdalje u roku od 4 meseca od dana kada je predlog usvojen.

I u jednom i u drugom slučaju Senat, odnosno Narodna skupština, može rešavati samo o onim izmenama i dopunama Ustava, koje sadrži predlog na osnovu kojeg je ona sazvana.

Senat, odnosno Narodna skupština, donosi odluke većinom od polovine više jedan od ukupnog broja svojih članova.

Na slučaj da se Senat i Narodna skupština u prijemu predloženih izmena ili dopuna Ustava u celini ili pojedinostima ne saglase onda je dalji postupak isti kao i za zakonske predloge. (Član 64)"

Samo je ovo jedini put kojim treba da pođemo, ako se mora primiti ovakav Konkordat, a da se ne ogrešimo o Ustav kao i o datu zakletvu Bogu i narodu. Naša odgovornost pred narodom i odgovornost Kraljevske vlade nije istovetna. Kraljevska vlada, kao izvršna vlast, može da prekorači granice Ustava no narod je naš baš zbog toga i birao da joj za takvo prekoračenje ustavnih propisa ne dajemo svoje pokriće. Svi smo mi savremenici događaja koji su se odigrali u pojedinim državama čisto homogenim posle Svetskog rata. U Grčkoj je jedna nacija i jedna vera, pa je bilo bezbroj potresa. U Bugarskoj je jedna nacija i jedna vera, pa je i tamo bilo suviše potresa. I u Austriji jedna nacija i jedna vera pa je i tamo bilo bezbroj potresa.

U Turskoj, Rumuniji, Albaniji i Nemačkoj, takođe. Mi pak, kod kojih ima bezbroj vera, koji smo sastavljeni iz četiri bivše države i još toliko državnih područja sa raznim pokrajinskim svatanjima; mi, koji tako reći nismo imali ni jedan apstraktan pojam zajednički sem pojma o oslobođenju, nikakvih potresa nismo imali do ubistva Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra I Ujedinitelja. Šta to znači? Da li se ti potresi nisu izazivali i kod nas? Jesu. Ali, imali smo dva jaka, snažna činioca koji su se razumevali i koji su sve udarce odbijali. Jedan je faktor bio Blaženopočivši Kralj Aleksandar I Ujedinitelj, a drugi je narod. Eto zbog čega smo ostali bez ikakvih potresa za sve vreme ova dva činioca. Neprijatelji ove države uvideli su da joj ništa ne mogu ako joj prvog činioca ne uklone. Uspeli su, nažalost, u tome. Ipak je narod razumeo taj udarac i ostao je pribran. Ja priznajem da je velika državnička mudrost potrebna radi održavanja našeg unutrašnjeg reda i mira, našeg jedinstva i spokojstva od neprijateljskih nasrtaja na naš narod i državu. Ali, gospodo narodni poslanici, ja sam ubeđen da Kraljevska vlada ovim projektom zakona o Konkordatu neće uspeti u sredivanju prilika; neće uneti u narod mir, red i spokojstvo već naprotiv nemir, nered i nespokojstvo, koji mogu izazvati jače potrese u našem narodu, potrese koje niko od nas ne želi.

Ustav je predvideo u čl. 115 kakve se izmene mogu učiniti, ako te izmene državne potrebe iziskuju. Ustav ne dopušta donošenje zakona čiji su propisi protivni propisima Ustava. Ovaj projekat zakona o Konkordatu povređuje i derogira mnoge propise Ustava pa čak ističe Kanonsko pravo iznad samog Ustava kao i iznad ostalih zakona, što dovodi i samu državu u podređeni položaj. Radi svega toga kao i radi zakletve koju sam položio Bogu i narodu da ću Ustav čuvati, izjavljujem da ću glasati protiv ovog projekta zakona o Konkordatu. (Odobranje i pljeskanje na levici.)

Potpretsednik VoJKo Čvrkić: Reč ima narodni poslanik g. Mita Dimitrijević.

Mita Dimitrijević: Gospodo narodni poslanici, uzimam reč da bih ovde utvrdio pred svima vama da nikoga nema u zemlji, apsolutno nikoga, koji nije protivu ovoga Konkordata. (Živo odobranje na levici). Ja ću, gospodo, to i da dokažem jasno i određeno. Kazaću otvoreno da svi vi na desnici, ako još za kratko vreme ne budete prečistili to pitanje u vašoj savesti i ne odlučite se da ne glasate za ovaj Konkordat, znajte svi, bićete odbačeni od svog naroda i nje-

gove duše! (Odobranje na levici — Protesti na desnici). Svi vi, većina od nekoliko glasova, bićete, kao otpadnici, za navek odbačeni od naroda ne samo politički nego i moralno. Bićete odbačeni i od naroda i od crkve, jer ne čujete glas narodnog protesta, ne čujete zvona koja na svima crkvama, dan i noć, zvone na uzbunu, ne osećate uzbuđenja narodne duše koja kao talasi idu preko cele naše zemlje. Zar ne vidite da se u narodu našem dižu i bude sve one iskonske sile, koje su kroz vekove očuvale narodni duh, narodnu crkvu, moral i celokupno biće našega srpskoga naroda. (Živo odobranje na levici). Te iskonske duboke rasne sile koje su očuvale naš narod od mnogo većih zala, te iskonske snage narodne, gospodo, toliko su jake, da i vas same ovde potresaju i muče, da već ne znate šta ćete i kuda ćete, bežite od svoje savesti, pa i kad vičete ovde sa vaših klupa na desnici, to ne vičete da ugušite moj glas, već glas svoje sopstvene savesti. (Živo odobranje na levici. — Žučni protesti na desnici). Evo, ne možete ni da se smirite, vi sa desnice. Kad vas pritisne griža savesti, izlazite iz ove sale, bežite od samih sebe, jer činite nešto što sami u duši ne odobravate. (Protesti na desnici: Ovo nije teatar!). Ovo je tragedija svakog od vas koji ćete glasati za Konkordat.

Gospodo poslanici, ... (Glasovi sa desnice: A šta si govorio u Odboru?). I onda i sada govorim isto i uvek protiv ovoga Konkordata. U Odboru, gde nas je 21 poslanik, verovao sam još da ću mirnim razlozima ubediti i vas i Vladu da odbacimo ovaj Konkordat. Ali sad sam izgubio tu veru, i treba govoriti energičnije, da ako bih time pojačao grižu savesti i u poslednjem času okrenuo vas tamo gde vam duša kaže, a za to smelosti nemate od takozvane partiske discipline. Svi vi, koliko vas ovde ima, svi ste protiv ovoga Konkordata, počevši i od samog Pretsednika Vlade g. d-ra Milana Stojadinovića. Sam d-r Milan Stojadinović nam je to otvoreno i jasno kazao prilikom svog ekspozee u Zakonodavnom odboru. Ja ništa drugo neću reći, nego ću pred vama i pred njim navesti njegove reči. I znam: neću biti demantovan ni od vas ni od g. Pretsednika Vlade. Evo čujte. Pretsednik Vlade g. d-r Milan Stojadinović, u svome ekspozeu pre neki dan rekao je da ovaj Konkordat nije dobar, i pitao se: „Da li ovaj Konkordat nije mogao biti bolji?“. — Ne tvrdeći ni jednom rečju da je Konkordat dobar, on kaže: „Moguće, gospodo, mogao je biti i bolji“. Znači da ovaj Konkordat, po mišljenju samoga Pretsednika Vlade, nije dobar. Dalje kaže g. Pretsednik Vlade: „Neću da branim svako slovo iz ovog Konkordata“. Gospodo, kad neko neće nešto da brani, znači da se to ne može ni braniti. „A je li bilo moguće — pita se g. Stojadinović — popraviti ovaj Konkordat?“ i dodaje: „Ja sam, gospodo, i sam sebi postavljao to pitanje čim sam u junu 1935 godine morao da se pozabavim ovom materijom“. Šta to znači, gospodo? Znači, gospodo, niti je dobar — po priznanju samoga Pretsednika Vlade — niti se dao popraviti, što sve skupa znači da ovaj Konkordat nije u skladu niti odgovara opštim državnim interesima naše Kraljevine, niti odgovara potrebama naše zemlje, a još najmanje osećanjima naroda. Pa kada, gospodo, ovaj Konkordat ne odgovara ni državnim interesima, ni potrebama zemlje, ni osećanjima naroda, onda iz toga svi mi, a Pretsednik Vlade na prvom mestu, treba da izvučemo jedan jedini zaključak: takav se Konkordat ne prima. A evo ide za tim da se ovaj Konkordat na silu nametne državi i narodu. Sme li se, gospodo, ovako, po svaku cenu, pa i po cenu krvi, forsirati narod da primi takav Konkordat za koji

sam Pretsednik Vlade kaže da nije dobar. Ovakvog slučaja nema u analima nijednog parlamenta.

G. Pretsednik Vlade i sam kaže, da je ovaj Konkordat rdav, i da ga je nasledio kao i mnoge druge — kako sam veli — rdave stvari, od prošle vlade g. Jevtića. Mene ne vezuje ništa ni za g. Jevtića ni za g. d-ra Milana Stojadinovića, slobodan sam i od jednoga i od drugoga, jer me je narod, za vreme izbora g. Jevtića birao i protivu celokupnog policiskog aparata, a g. Stojadinoviću moj glas oborio je budžet, pa zato slobodan sam i prema jednom i prema drugom i kažem: niko ne uzima odgovornost za ovaj, po opštem mišljenju, rdav Konkordat, svaki ga od sebe odbacuje. Ako ima krivice do g. Jevtića za rdavo napravljen Konkordat, ali još ne potpisan, još veća je odgovornost do sadašnje Vlade koja hoće nasiljem, čak i protiv svoje savesti i priznanja, da ga nametne državi i narodu. Odgovornost je dvostruko jača, a teška je odgovornost i prema vama, gospodo sa desnice, jer Vlada čini pritisak i nasilje i na vašu savest, tražeći od vas ratifikaciju ovoga Konkordata i njegovo usvajanje, a vi nemate smelosti da se tome oduprete. (U ovom momentu nastaje žagor i graja u Skupštini, pokazuju se neke fotografije. — Graja).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Molim vas, gospodo, ne remetite red i mir, jer ja mislim da je sada najvažnije i od najvećeg interesa ovaj predmet o kome se raspravlja.

Mita Dimitrijević (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, juče smo u istom smislu protiv ovoga Konkordata čuli priznanje i gospodina Ministra pravde, koji je takođe tvrdio da ovaj Konkordat ne odgovara ni narodnim interesima i da je čak i protivan našim zemaljskim zakonima, a Ministar pravde, najpozvaniji je da se izjasni o ovom Konkordatu ne samo sa gledišta pravnog, nego i u tome da li odgovara našem Ustavu i zakonodavstvu. G. Ministar pravde, u svome ekspozeu kazao je da se ovome Konkordatu mogu praviti ogromne zamerke u njegovoj kodifikaciji, tj. u njegovoj zakonskoj izradi. Ali g. Ministar pravde veli: „Kruta stvarnost ne prima i ne dopušta prigovore“. Šta to znači, gospodo? Prigovora ima, ozbiljnih i još kako teških, ali „kruta stvarnost“ ne prima ih. Znači, sam Ministar pravde tvrdi da se jedna zla i rdava stvar nameće narodu, i to u pitanju vere, u čemu je duša narodna najosetljivija. Prigovori se ne primaju! Beznadežno, ali i sa nedopuštenom naivnošću govori o tome Ministar pravde u ovoj Vladi (Odobranje i smeh na levisi — Na desnici žučni protesti). G. Subotić dalje kaže: „U tački Organizacija i Hijerarhija“ ima stvari koje ne zadovoljavaju... u Konkordatu ima izvesnih nedostataka, što se da objasniti — veli Ministar pravde — time što je izostala potrebna saradnja na ovom Konkordatu stručnih lica s naše strane“. I dalje veli g. Subotić: „Od toga mogu da nastupe dve vrste sukoba: sukob političke i sukob pravne prirode“. Teško priznanje protiv ovoga Konkordata od najpozvanijega člana Vlade u u ovom pitanju. Ali zar tim samim nije i sama optužba isto toliko velika protiv Vlade u kojoj sedi i koja nameće narodu ovakav Konkordat?

Konkordat je, u isto vreme, i ugovor sa papskom stolicom, tako isto i zakon za odnose rimokatoličke crkve u našoj zemlji. A kakav je, gospodo, taj zakon na koji i pre svake primene ukazuje sam Ministar pravde da će izazvati sukobe i pravne i političke prirode. Ovim je g. Ministar pravde najteže osudio ovaj Konkordat ne samo kao rdav nego i kao štetan, jer

će izazivati, po njegovim rečima, „sukobe pravne i političke prirode“.

Čujmo šta dalje kaže g. Ministar pravde, koji je pre neki dan govorio da on lično ne prima Konkordat i da će pre dati ostavku! On pred svima rekao je ovde da je ovaj Konkordat pobudio u njemu „ozbiljnu zabrinutost da će odredbe ovoga Konkordata o braku, o bračnom suđenju i o mešovitim brakovima izazvati pravu pometnju u našoj državi“. Čujte, gospodo: pravu pometnju u državi izazvaće ovaj Konkordat! Ta pometnja nastupiće u bračnim odnosima, u svima porodičnim odnosima. Sklopljeni brakovi između katolika i pristalica drugih vera smatraće se da ne postoje, deca će se smatrati kao vanbračna, a roditelji kao nevenčani. To je ta pometnja na koju, i pored toga što je hteo da brani ovaj Konkordat, g. Ministar pravde pokazuje prstom i ne krije svoju zabrinutost.

G. Ministar pravde veli da je trebalo popraviti ovaj Konkordat u saradnji sa rimskom papskom stolicom i da treba menjati mnoge odredbe koje su u ovome Konkordatu teške i nemoguće za naše državne interese. Gospodo, kakav je to ugovor koji se prima, a posle tek, kad se već primi, da se menjaju njegove teške odredbe? Zašto se u saradnji sa Svetom Stolicom ne izmene te odredbe i pre primanja Konkordata? Je li bilo slučaja da se odredbe jednoga ugovora, priznate kao rdave, menjaju tek posle kad se već prime i usvoje. Šta smeta da se to odmah učini? Jer, znajte, gospodo, jednom zaključeni Konkordat, primljen i usvojen, postaje oruđe rimokatoličke crkve i tu se neće dati ništa više menjati.

Od jedne autoritativne ličnosti rečeno nam je u Odboru da trebamo da primimo Konkordat ovakav kakav je, makar i rdav, pa kad se bude primio, posle ćemo ga lakše otkazati i oboriti. Gospodo, na ovo mogu da odgovorim i ja jednom pričom: Jedan čovek, ne znajući kako da se oslobodi i otrese jedne još nevenčane žene s kojom se ludo vezao, a koja nije niti lepa, niti dobra, niti je poštuje, niti uopšte za nje nešto znači, i on pita svoga prijatelja: „Šta da radim da se od te žene oslobodim i odvojim?“ A prijatelj mu kaže: „Venčaj se najpre sa njom, pa kad se venčaj, otvori sutradan brakorazvodnu parnicu sa njom!“ (Veselost u dvorani.)

Gospodo, i vi sa desnice, vidim, pljeskate. Znači dajete mi za pravo da ne treba da pravimo ovaj Konkordat, pa posle da otvaramo sa njim brakorazvodnu parnicu.

Gospodo, kad smo se ovako primirili svi, da se vratim na prikazivanje teškog duhovnog stanja koje je ovaj Konkordat izazvao u celoj našoj zemlji. Teško uzbuđenje ide širom celoga sveta. Ustreptala je cela naša narodna duša do te mere da u svemu prevladuje jedna mistična psihoza, jedan verski fanatizam. Uzbuđenja i revolti celoga našega naroda protivu nasilnog nameta ovog Konkordata, po sveopštem priznanju, rdavog, štetnog i protivnog državnim interesima i narodnom raspoloženju — sve to nije čudo od tri dana kako se misli. Cela narodna duša vri posle krvavog događaja pred Sabornom crkvom usred Beograda, gde je oborena žandarmerijskom batinom mitra sa glave jednoga staroga vladike, a on sam dobio krvave povrede po glavi. To se nikad nije desilo, ni pod Turcima. Ovo uzbuđenje ide kroz ceo narod, i neka niko ne misli da će ono za tri dana zamreti, jer to bi značilo da s tim zajedno umire i duša našega pravoslavnog naroda.

Imam izveštaja da je pravoslavni narod u mome kočanskom srezu isto tako uzbuđen ovim događaji-

ma, i, budite uvereni, da ja, koliko god energično govorim, govorim i kao tumač našega pravoslavlja dole u Južnoj Srbiji. Žao mi je samo, što sam na ovoj strani ostao jedan i usamljen od narodnih poslanika iz Južne Srbije, ali ništa to ne čini, jer kroz mene ovoga časa, uveren sam, govori sav naš pravoslavni narod kako sa Bregalnice tako i sa Vardara. Ne zovem vas da se pokajete, jer greh još niste učinili, već pošteno vas pozivam, vas poslanike s Juga da sami čujete glas iz narodne duše da se ne bi, radi partiske discipline, teško ogrešili pred svojim narodom. (Jedan glas sa desnice: A šta je sa bugarskim komitetom?) Mi o bugarskom komitetu nemamo šta govoriti. Kad je on pritiskivao nezaštićen naš narod na Jugu, ja sam narod dostojno branio tada pred Skupštinom i govorio da je nepravredno sumnjati jedan nezaštićen narod i bacati ga teškim presudama u zatvor. Sve sam činio da spasavam mnoge osumnjičene i gledao sam da ih spasavam još iz sreskih zatvora. Zna mene narod u Bregalnici, ja tamo nemam protivnika, a i tebe dobro zna, Kalamatijeviću, i zato mene bira narod slobodnom voljom, a tebe policijom. (Bučni protesti na desnici). A sad, gospodo, kad već pominjete bugarski komitet, hoću da vam kažem da je tog komiteta nestalo, da ga je sam narod, radi svoga mira na domu i po selima, prognao, i, hvala Bogu, došla je bratska politika između Jugoslavije i Bugarske, što sam ja uvek propovedao kad se o Bugarskoj nije smelo ni govoriti. Sada radosne duše možemo reći da je i pravoslavna Bugarska u ovoj našoj borbi s nama zajedno, kao saveznica u borbi protivu ovog pokušaja kojim se ide da se prenese ovim Konkordatom prevlast rimokatoličke crkve i klerikalizma preko nas na ceo Balkan. Jer crna jezuitska sila preti da preko slobodoumnog pravoslavnog naroda u Jugoslaviji udari vremenom i na pravoslavnu Bugarsku i na ceo Balkan. To je moj odgovor svima vama poslanicima iz Južne Srbije, koji ne vidite da glasanjem vašim za ovaj Konkordat otvarate vrata strahovitoj najezdi jezuita preko nas i na sav Balkan. To je crni politički plan koji krije u sebi ovaj Konkordat.

Gospodo, zapitajmo se sada zašto je Vlada nametanjem ovoga Konkordata, koji smatra i sama da je štetan, ide toliko daleko da stvara ovo neizmerno uzbuđenje u narodu koje se ne može zadržati. Sve je metnuto u pokret: policiske mere, žandarmski bajoneti protiv pobožnoga naroda u litiji, došlo je i do fatalnog udara po glavi jednog visokog narodnog duhovnog pastira, do cepanja crkvenih zastava, do lomljenja krstova i ripida i tako sve dalje uzbuđenje se pretvara u strahoviti požar religiozne uzbuđenja. I niko to zadržati neće.

Zapitajmo se: zašto je do toga došlo? Puno je uzroka, gospodo. Jedan od prvih je što se u našoj javnosti ne dopušta slobodna reč i javna kritika. Da je bilo slobodne reči, o Konkordatu bi se diskutovalo, i pre nego što bi se zaključio i potpisao, videlo bi se šta u Konkordatu ovom odgovara državnim interesima, a šta ne, pa bi se odbacilo sve ovo što je sada u njemu, na nesreću, ostalo rdavo. Ovako dovedeni smo pred jedan svršeni čin, i zaključenje Konkordata izvršeno je na ovaj način izvan i protiv naroda, bez učešća slobodne javnosti i kritike, a što je najgore, i bez svake stručne komisije s naše strane.

Zašto se u ovako teškom i delikatnom poslu nismo ugledali na spremanje Konkordata iz 1912—1913 godine, kada je mudri političar, kakav je bio naš naumrlji vođ Nikola Pašić, i pored svega svoga veli-

kog iskustva i svoje mudrosti, ipak ispitivanje odredaba i sadržine Konkordata poverio jednoj naročitoj komisiji od najstručnijih ljudi u to doba. U toj komisiji bili su g. g. Slobodan Jovanović, profesor državnog prava i najjači naš pravnik, Čeda Mitrović, profesor crkvenog prava, Stevan Veselinović, rektor bogoslovijske škole u ime Arhijerejskog Saveta, Marko Đuričić, kasacioni sudija i najjači praktični pravnik, i najзад, d-r Lujo Bakotić, čovek najviše posvećen u pitanjima katoličke crkve. Kod takve komisije nije se moglo ništa ni prevideti ni prenebregnuti u pregovorima sa prefinjenim i mudrim vatikanskim kardinalima. Ovoga puta, na žalost, svega toga nije bilo. Sa naše strane, tj. od strane vlade Bogoljuba Jevtića, to nije bio slučaj. I u fudbalskoj igri našeg domaćeg tima, kad pođe u inostranstvo, vodi se više briga koji će predstavljati u toj borbi našu zemlju. U ovom slučaju, prilikom pregovaranja i zaključenja ovoga Konkordata, naš domaći „tim“ bio je nikakav, i morali smo izgubiti, prema prefinjenim kardinalima, igru mudrosti. Tako smo, gospodo, po jednoj našoj političkoj nezrelosti, nesprenni i nepromišljeni došli do ovoga rdavog i štetnog Konkordata koji ova Vlada i ovakvog kakav je, hoće na silu da progura i nametne narodu i državi.

Iz svega ovoga proizaći će mnoge opasnosti. Nemojmo misliti da ovaj Konkordat neće stvoriti sukobe između naše pravoslavne i katoličke crkve. Zgledajmo dobro u sastav naše zemlje. Po nesreći, u našem narodu postoji više vera, pored muslimanske, i dve hrišćanske — pravoslavna i katolička. Ali je još veća nesreća što se dosad pokazalo da je težak bio svaki rad na tom da se te dve crkve izmire, a već je nemogućna stvar da se dode do ujedinjenja pravoslavne i katoličke crkve. Kad je, velim, po nesreći, takva stvar, onda jedina narodna politika koja nam ostaje jeste podjednako postupanje od države prema jednoj i drugoj veri. Treba obezbediti potpunu ravnopravnost za jednu i drugu koju Ustav predviđa. Jer jedna i druga vera, i pravoslavna i katolička, podjednako je, svaka za sebe, i narodna vera. Pogrešno je mišljenje da je samo pravoslavna vera narodna vera. I pravoslavna i katolička crkva podjednako su narodne. Pravoslavna je crkva, crkva svih Srba. A katolicizam je crkva svih Hrvata i Slovenaca. Srbi se bez pravoslavlja ne daju zamisliti kao narod, kao što se, s druge strane, ne daju zamisliti kao narod ni Hrvati i Slovenci bez katolicizma. Istina, mora se priznati, da je uz pravoslavlje srpska nacija izrazitija i aktivnija nego je to slučaj bio kod Hrvata i Slovenaca s katolicizmom. Tamo je rimokatolička vera prelazila kao prevlasna i samostalna preko nacije Hrvata i Slovenaca, idući, šta više, u izvesnim vremenima istorije, i protiv nacije imajući u vidu više opšte interese rimokatoličke crkve, a manje interese nacionalne posebne i odvojene od crkve, kakav je slučaj kod Hrvata u srednjem veku. Zato je često bilo periodno da su Hrvati, težeći da očuvaju svoju nacionalnu slovensku individualnost, dolazili u sukobe sa rimokatoličkom crkvom, kakav je slučaj bio u pitanju borbe za slovensku službu, što u istoriji nosi ime „borba za glagoljicu“. Ta borba Hrvata sa katoličkom crkvom nosi visoki izražaj u borbi Grgura Ninskog još u 10 veku, a ta borba ni do danas nije prestala, a ovim Konkordatom gotovo je presečena na štetu toga slovenskog hrvatskog pokreta. Prema tome, pogrešno je mišljenje da i Hrvati, kao katolici, ne nalaze u ovom Konkordatu mnoge odredbe i protiv svojih narodnih interesa. Ali pri svem tom, ono što je bilo najvažnije, leži u tome —

obezbediti versku ravnopravnost ne između Srba i Hrvata, jednih pravoslavnih a drugih katolika, već ravnopravnost između naše države i izvojevanih, na štetu našu, privilegija vatikanskih prevlasnih tendencija.

Kad bi se narod naš, i Srbi i Hrvati, ostavili sami sebi, oni bi našli lakše i brže mogućnosti da dovedu u sklad svoje dve crkve. Jutros smo imali prilike da čujemo našeg druga i predsednika našeg radikalnog kluba, g. Mirka Komnenovića, koji nam je govorio da je u jednom mestu u Boki Kotorskoj bilo smešteno pod jedan krov dva oltara, i pravoslavni i katolički. Divan primer!

Ali, gospodo, ovako kako mi radimo, kad smo u duši protiv Konkordata, kad je on protiv naših ustavnih odredaba i ne garantuje ravnopravnost, i kad se to i sa odgovornih mesta, od samog Predsednika Vlade i Ministra pravde, otvoreno priznaje, pa ipak zahteva se od Skupštine da se taj Konkordat usvoji, onda se pitamo na koga će najzad pasti odgovornost za sve posledice? Pitanje odgovornosti ove ili one vlade u ovom slučaju suviše je beznačajno prema efektima i rezultatima koji mogu da nastupe sa verskim sukobom između dve naše crkve, pravoslavne i katoličke.

Gospodo, dužnost je nas svih ovde, u ovom odgovornom Domu, da stanemo, da ne brzamo, da razmotrimo sve momente, da iz goreg ne odemo u najgore, da zadržimo od sudara stvari i događaje, da u svemu ne nastupi fatalan i nepovratan obrt, i što je najglavnije primiriti sva uzbuđenja, i tako da u smirenju duhova sa jedne i sa druge strane, i kod pravoslavnih i kod katolika, u apsolutnoj mirnoći, raspravljamo ovaj tako važan i u svakom pogledu sudbunosan problem.

Gospodo, Vlada bi imala sasvim drugu dužnost, a ne da upućuje žandarme protivu pobožne molitve, ne da obara sa glave vladličansku mitru i da proliva krv naših visokih verskih dostojanstvenika, nego da traži sporazum sa našom pravoslavnom crkvom s kojom, lično mi je poznato iz razgovora sa Njegovom Svetošću Patrijarhom Varnavom, ni reči dosad nije bilo, niti pokušaja pre diskusije u Skupštini o Konkordatu. Zašto, pre ili posle, nije traženo mišljenje i sporazum o svemu što sadrži Konkordat i sa našim pravoslavnim Arhijerejskim Svetom? Pravilno bi bilo imati, pre zaključenja sporazuma s kojom bilo crkvom, jedan interkonfesionalni zakon tj. opšti verski zakon u kojem bi bile i sve verske odredbe unapred utvrđene za sve veroispovesti i u skladu sa Ustavom naše Kraljevine. Takvog interkonfesionalnog zakona mi nemamo, i zato Konkordat, ovako zaključen, predstavlja jednostrano odlučivanje u korist jedne crkve protiv druge, pa čak i sa odredbama i protiv Ustava naše države i naših zemaljskih zakona.

Gospodo, šta goni ovu Vladu da, i po cenu krvi, usred uzbuđenja, kakvog ne pamti naša zemlja, žuri se, da nametne ovaj Konkordat, bez svakog sporazuma i sa našom pravoslavnom stranom. Ovo forsiranje Konkordata, da se primi pošto-poto, pada u vreme i u tragične časove, kad na samrtničkoj postelji umire naš pravoslavni Patrijarh Varnava, koji je sa najvišeg mesta u crkvi podigao bio glas protiv ovog Konkordata zbog preteranih privilegija koje on daje rimokatoličkoj crkvi u našoj zemlji. Ne brzajmo, gospodo, ne gurajmo u crni fatalni obrt stvari i događaje, pa i narod i državu, jer u tom fatalnom obrtu neće se znati šta je uzrok, a šta je posledica, i odakle od zla ide na gore i na najgore. Zašto Kraljevska vlada forsiranjem i nametanjem

ovog Konkordata, i po cenu krvi, raspiruje verska uzbuđenja i verski fanatizam koji najlakše prelazi u požar najrazuzdanijih verskih strasti. Zar nemamo dovoljno muke i nevolje sa plemenskim rasprama u našoj državi, nego hoćemo još i verske. Crkva je u svakoj monarhiji jedan od osnovnih duhovnih elementa njene snage, i zato ne otvarajmo borbe na osnovnim elementima kakvi su zaista crkva i autoritet države. Unutrašnji poredak i mir cilj je svake države, a unutrašnji mir ne može biti bez verskog mira. Moj sav apel ide za tim da opomenem Vladu na čuvanje unutrašnjeg mira u zemlji i mirnog početka kojim se obezbeđuje konsolidovanje zemlje. Ovako kako se počelo, ne ide se tim putem. Zato je važno upraviti na Vladu pitanje: Koja je to nevidljiva sila koja gura Vladu na ovaj nezgodan korak, da sa ovakvom prenagljenošću nameće narodu i državi ovaj Konkordat?

Nemojte misliti, gospodo iz Vlade, da je svaki čvor Gordijev čvor i da se svaki čvor dreši udarom mača, sečenjem toga čvora, niti je svaki čvor Gordijev čvor niti je svaki mač tako oštar, kao što je bio mač u rukama cara makedonskog Aleksandra Velikoga. Gospodo, nemojmo rešavati ovako delikatno i ozbiljno pitanje prenagljeno ni nasiljem ni krvlju, na način hirurgije, na način žandarmske hirurgije. U politici hirurgija nije dopuštena, a kad bi se javila, vodila je uvek velikom zlu. Ono što se dogodilo pred Sabornom crkvom — to je hirurgija, a nikako politička mudrost.

Reći ću vam nešto, gospodo, što će vas sigurno iznenaditi. Usred ruske revolucije, kad je na Kremlju bilo napisano: „Religija je opijum naroda“, i kad je u ime revolucije hiljade ljudi ubijano, ta revolucija, u jednom sličnom događaju, kakav je bio ovaj pred Sabornom crkvom, nije ni kap krvi prolila pobožnog i pravoslavljem nadahnutog ruskog naroda u jednoj molitvenoj litiji. Kad se ta litija pojavila iz crkve Isakojevskog Sabora s čudotvornom majkom božjom napred i sa sveštenstvom, vladikama i mitropolitima u odeždama ispred pobožnog naroda, sve je pušteno mirno i revolucionarne vlasti koje su lako prolivale krv nisu prolile ničiju krv. One su sa revolucionarnog svoga gledišta gledali tu masu kao zabludele verskim fanatizmom, ali ni kapi krvi nije palo.

Gospodo, svi razlozi nalažu Vladi, u interesu verskog i opšteg mira, da odloži usvajanje ovoga Konkordata i da dođe do izmirenja, bar što se tiče same Vlade, sa crkvom pravoslavnom. I zato velim: nikad kritičniji nije bio momenat od ovoga za primirenje atmosfere. Narod je ceo sa pravoslavnom crkvom, a svaka je vlada slaba, i biće slaba, ako na ovom širokom terenu ostane protiv naroda i crkve, usamljena i tvrdoglavo nepopustljiva. Jer sve ovo, znajte, može pojačati našu unutrašnju nesređenost i kompromitovati naš unutrašnji mir nad kojim treba, i zbog drugih razloga, da bdimo i dan i noć. U starom Rimu, kad bi zapretila Republici kakva opasnost, opasnost koje na vrhovima vlasti često nisu svesni bili, narod je dolazio na forum i dovikivao je svojim izabranim konzulima: Neka konzuli dobro paze da se zlo ne desi Republici! Taj se glas, kao nekad sa rimskog foruma, diže danas pred Vladom od celoga našeg naroda, sa celog njegovog prostranstva; evo, ovoga časa, kad biju zvona sa naših crkava, čuje se taj glas koji dovikuje i nama i vladi: Čuvajte i pazite dobro da se državi ne desi zlo! Rimski konzuli uvek su poslušali glas rimskih građana i, dokle su ga slušali, Rim je zaista bio i veliki i nepobediv.

Taj glas treba da se čuje i ovde među svima nama, naročito među vama sa desnice, jer vi ste, kao većina, i najviše odgovorni za svako zlo koje se desi, jer od vašeg broja, koji prestavlja neznatnu većinu, zavisi hoće li se ovaj Konkordat izglasati ili neće. Ali ne zaboravite da je ta neznatna većina vaših glasova i suviše mala prema milionima uzbuđenog naroda u zemlji i jednodušnog protivu ovakvog Konkordata i njegovog primanja na ovaj način. Pred narodom vi ćete strahovito odgovarati!

Ima još jedan razlog i vrlo osnovan, da ne odlučujemo o ovom Konkordatu, o usvajanju njegovom, samo mi, većina pravoslavnih, a da u ovom Parlamentu ne sedi većina Hrvata katolika, tako sjajno izabrana i stoprocentnom većinom od hrvatskoga naroda. Svi bi oni bili, uveren sam, protivu ovoga Konkordata, jer bi u tome dosledni bili svome vođi i učitelju, Stjepanu Radiću, koji bi danas svakako grmeo protivu ovakvog Konkordata, još više nego 1925 godine, kada se usprotivio primanju ranijeg predloga o konkordatu, daleko boljem od ovoga sadašnjega. Pokojni Stjepan Radić je 12 februara 1926 godine ovako govorio o našim dvema verama: „Katolicizam i pravoslavlje, u svojim istoriskim temeljima, bili su jedno, i mi nismo dva protivna tabora kao što su protestantizam i katolicizam, već smo mi dve paralele.” Zaista mudro je to rečeno. Ta misao o paralelnosti pravoslavne i katoličke crkve znači i punu ravnopravnost među njima i nikakav sukob. Šta će reći današnji vod Hrvata, g. d-r Vladimir Maček, neću prejudicirati, ni za ni protiv, kao što su drugi činili. Ja znam samo jedno, da je g. Maček primio kao sveti zavet učenje svoga vođe i da u mudrosti političkoj on drži uvek dostojnu liniju Stjepana Radića.

Ovde je mesto da se čuje i mišljenje i vanparlamentarne opozicije, radikala, demokrata i zemljoradnika o ovom Konkordatu. Naš drug g. Mirko Komnenović pročitao vam je kratku izjavu o tome g. Ace Stanojevića, koju mu je naredio da bude ovde saopštena u ime našega radikalnoga kluba koji je u neposrednoj vezi s Glavnim Odborom Narodne Radikalne Stranke i stoji na strani njegove politike, čiji smo mi ovde u Skupštini takođe predstavnici, i tim samim, najbliži vanparlamentarnoj opoziciji. Ja ću vam saopštiti u tom pogledu nešto više. Molim vas da izvolite saslušati „Reč šefova opozicije o Konkordatu”. Tu se kaže:

„Dobri odnosi sa katoličkom crkvom moraju biti cilj naše državne politike, i zbog međunarodnog značaja Vatikana a i zbog same činjenice da su i Hrvati i Slovenci katolici. Prema tome, čitava naša javnost i pravoslavna i muslimanska, ne samo katolička, gotova je da primi regulisanje odnosa između države i katoličke crkve, koje bi regulisanje katoličkoj crkvi obezbedilo položaj, na koga ona ima pravo, ali koji ne bi dirao u načelo prvenstvene državne vlasti, u načelo ravnopravnosti i jednakosti veroispovesti. Konkordat koga je Vlada dr. Milana Stojadinovića iznela pred Skupštinu, i za koga se zalaže po svaku cenu u suprotnosti je sa oba ova principa. Za to je protivu njegovog usvajanja ustala javna kritika i celokupno liberalno javno mišljenje pa čak i među katolicima kao i kod pravoslavnih. Ovakav Konkordat dovešće do nedoglednih teških posledica ne samo u razvoju vera u našoj državi, nego i u buduće između Svete Stolice i naše države. Ovaj rezultat ne može odgovarati ni željama samoga Vatikana. Zakoračavajući u nadležnosti kojih se suverena država ne može od-

reći, Konkordat izaziva sukobe između države i katoličke crkve. Stvarajući privilegovan položaj katoličkoj crkvi nad ostalim veroispovestima, Konkordat raspiruje verske borbe od kojih je ova zemlja do sada bila pošteđena. Uzbudljivi potresi u zemlji već sada otkrivaju nam šta će nam budućnost doneti. Strahoviti postupci oružanih žandarma pred crkvenim velikodostojnicima, kotrljanje vladičanskih mitri po kaldrmi, ranjavanje šabačkog vladike i njegove krvave povrede na ulici, pokazuju nam jasnu sliku prilika u koje je Vlada dr. Stojadinovića gurnula ovu zemlju.

Prema Uredbi o muslimanskoj verskoj zajednici posle ozakonjenja Konkordata imaju se priznati i Muslimanima iste povlastice, koje se obećavaju pravoslavnoj crkvi, i kad na taj način nastane utakmica verskih organizacija u sužavanju državne suverenosti, to znači da država sasvim kapitulira.

Usled svih ovih teškoća, da se naša država organizuje u saglasnosti Srba, Hrvata i Slovenaca, poremećaj verskog mira i verske snošljivosti kobno bi dejstvovao na sređivanje naših unutrašnjih prilika.

Naposletku jedan zakon koji se odnosi na trajne potrebe naroda i države, kakav konkordat treba da bude, može biti primljen samo onda kad dobije sankciju jednog narodnog predstavništva, koje to u istini jeste, a, s pogledom na prilike kod nas, jednog narodnog predstavništva u kojem će svoju reč reći i katolici-Hrvati”.

Gospodo, ovo su saopštenje potpisali g. Aca Stanojević za Radikalnu stranku, g. Ljuba Davidović za demokratsku stranku i g. Joca Jovanović za zemljoradničku stranku.

Gospodo, mi sada vidimo kako se stvar naopako razvija. Pred nama je jedan, po opštem priznanju, rdav Konkordat, jedan monstruozan Konkordat, od kojega se svi redom odriču, i sutra, kad ga vi izglasate, taj i takav Konkordat otkriće sa svim svojim rdavim posledicama nesrećnu perspektivu. Kakav je to zao duh koji nas na sve ovo gura?

O načinu kako je izrađen ovaj Konkordat hoću da vam kažem još nešto. Ovaj Konkordat nije bio delo, kao što rekoh, jedne stručne komisije, kako je to bio slučaj 1912 i 1913 godine, kada je Pašić spremao predlog o Konkordatu. Taj predlog o Konkordatu bio je delo jedne stručne komisije. Našli su se, lice u lice, stručni ljudi i radili ga. A ovaj Konkordat raden je na brzinu, naopako, bez stručnih ljudi i zato aljkavo i bez znanja.

Mi kada šaljemo naš fudbalski tim u inostranstvo, sa više brige i sa više pažnje vodimo računa kako će taj tim biti sastavljen i kako će proći, hoćemo li pobediti ili nećemo. Ovoga puta naš tim izgubio je igru mudrosti.

Da bih vam kazao kako se radio taj Konkordat moram vam reći ovo: Nemojte misliti da je to bilo radeno između diplomatskih kancelarija. Čak ni samo Ministarstvo inostranih poslova nije tu sudelovalo. Taj Konkordat radio je jedan čovek, jedan jedini naš činovnik, koji je pored toga još i katolički sveštenik. Taj Konkordat raden je čak izvan i bez znanja našeg Poslanika pri Vatikanu.

Na nesreću, taj naš savetnik poslanstva, kome je poverena ova misija, bio je u isto vreme i pregovorač i katolički sveštenik. Svakako disciplina katoličkog sveštenika toliko je jaka, da taj naš činovnik u pregovorima sa kardinalima, sa Sv. Stolicom, nije mogao obezbediti i zadržati do kraja svoj slobodan stav. Ta dva zvanja u našem pregovaranju, činovnika Ministarstva inostranih poslova i katolič-

kog sveštenika, inkompatibilna su i jedno drugo isključuje. Ne može jedan pregovarač da bude u isto vreme i činovnik, koji vrši jednu delikatnu misiju, i katolički sveštenik, koji disciplinski, po dogmama katoličke crkve, mora biti, ispred svega i svačega, pokoran prvo Sv. Ocu Papi i katoličkoj crkvi. I šta se moralo desiti. Preovladao je u našem pregovaraču katolički sveštenik. I zato je došlo do ovakvog Konkordata, u kom je proveden papski sistem srednjeg veka, teorija tako zvanog Papskog sistema, po kome je sistemu država potpuno stavljena u potčinjen položaj prema rimokatoličkoj crkvi.

Ja smatram da je moja dužnost da se zadržim na onome, što je karakteristično u ovom Konkordatu. I zato hoću u kratkim izvodima da dadem glavne karakteristike ovog projekta Konkordata. Sloboda i ravnopravnost vera u našoj državi zagarantovane su čl. 12 našega Ustava. Međutim, po Konkordatu, koji pretstavlja ugovor sa jednim stranim suverenim licem, što je u ovom slučaju Sv. Otac Papa, ide se, teži se, za jačom slobodom crkve, traže se još i druge odredbe, što znači da se nastoji kod Vatikana da se ta prava još više prošire izvan i preko Ustava. I u tome se gubilo iz vida da su interesi države viši od interesa ma koje organizacije, pa i od interesa svake veroispovesti. Svaka država svoje interese određuje svojim zakonima. Zato je prirodno da nikakvi ugovori sa stranim suverenim licem ne mogu niti smeju prelaziti granice, koje postavljaju državni zakoni i Ustav kao osnovni zakon. To se u ovom Konkordatu nije imalo svuda u vidu. Opšti državni zakoni štite u svima državama svačiju slobodu savesti, svačiju bezbednost, svačiju imovinu. Oni dovode u sklad odnose između svih socijalnih klasa. Zato opšti državni zakoni moraju imati uvek preimućstvo nad konfesionalnim ugovorima. Konkordatom se uvek teži da se prava crkve što više protegnu. Ali države moraju se od toga braniti, sačuvati svoj suverenitet, inače dolazi prema crkvi u potčinjeni odnos, pa, šta više, i do kapitulacije.

Konfesionalni ugovori i Konkordati služe Vatikanu kao sretstvo za učvršćivanje, ili za nadiranje rimokatoličke veroispovesti. Ovaj Konkordat, koji čeka našu ratifikaciju, za tim je težio. On u tom pogledu obuhvata sva pitanja, ne ostavljajući ni jedno, koje nije u korist prevlasti rimokatoličke crkve proširio i protiv naših zakona i Ustava. Ima Konkordata koji ostavljaju izvesna pitanja pod kompetenciju zemaljskih zakona. Takvi su većina zaključenih Konkordata. To nije ni najmanje slučaj sa ovim Konkordatom.

Za karakteristiku ovog Konkordata pomenuću ove dve stvari. Prvo je ovim Konkordatom izvršeno definitivno konstituisanje katoličke hijerarhije u našoj zemlji. Crkvena prava tačno su obeležena i ni jedan deo teritorije neće spadati više pod jurisdikciju nekog biskupa, čije bi sedište bilo van granica. To je, priznajem, pozitivno. Druga odredba odnosi se na glagoljicu, tj. crkveno služenje na narodnom jeziku. Ovo odobrenje na žalost vrlo je lukavo u Konkordatu postavljeno, jer je ograničeno i vezano sa saglasnošću biskupa. Prema tome ova odredba nije pozitivno zagarantovana i uvek će se moći izigrati. Tako je konačno razbijen jedan narodni pokret kod Hrvata za crkvenu službu na narodnom jeziku.

Prelazim na druge odredbe. Nadbiskup i biskup odgovorni su samo Vatikanu, od koga primaju uputstva, koji im daje direktive i, prema tome, oni stoje u položaju potčinjenosti.

Kao takvi oni ne podležu kontroli državne vlasti, niti oni imaju načina da nadgledaju i kontrolišu njihov rad i ako bi interesi zemlje zahtevali da se ograniči njihova akcija čak i u slučajevima kad bi akcija izlazila iz granica njihove verske delatnosti. Ovo se ne može smatrati pozitivnom odredbom. Isto tako i pravo države da se saglasi ili ne saglasi sa izborom kandidata nije efikasno, jer pravo naše države prilikom izbora biskupa nije nikakvo preventivno pravo: Nadbiskupe i biskupe postavlja Vatikan na pojedinačni predlog naših biskupa, državi se ostavlja samo pravo prigovora za slučaj ako protiv izabranog kandidata postoje razlozi opšte političkog karaktera, ali prigovori se ostavljaju Vatikanu, njegovoj oceni i odluci, njegovo je pravo da te prigovore uvaži ili ne uvaži. I sve druge odredbe u ovom su negativnom smislu.

Gospodo, da ne izlažem sve, čuli ste o tom dosta. Na osnovu svega mora se doći do ovoga zaključka: Po ovom Konkordatu rimokatolička crkva ima sva prava, a država ima sve dužnosti, po ovome Konkordatu rimokatolička crkva nema nikakvih dužnosti, a ima sva prava. Moglo bi se reći, da se na bazi ovog Konkordata izvršilo jednostrano odvajanje crkve od države. Rimokatolička crkva došla je prema državi u apsolutno izuzetan položaj, prevlastan prema našoj državi, zaista odvojila se u svojim pravima od države, a državi ostavila sve obaveze prema njoj.

Ali gde je najveće zlo? Zlo je najveće što ovaj Konkordat baca na državu obavezu ogromnog duga od nekoliko milijardi za naknadu imanja koja su bila pod udarom agrarne reforme i oduzeta od biskupija katoličkih i narodu podeljenih.

Ali izvan toga ima Konkordat jedno zlo još veće. To je otvaranje vrata mračnom katoličkom klerikalizmu.

Ovim Konkordatom daju se najviše sva prava katoličkim redovima i kongregacijama da se rašire po našoj državi. To je uslovljeno ovim Konkordatom. Neće im biti potrebno ni da traže odobrenje za prelaz u našu zemlju, niti im je potrebno da traže odobrenja za stvaranje svojih domova, za širenje njihove jezuitske propagande u našoj zemlji. To je najveće zlo!

Gospodo, ovaj Konkordat otvara široko vrata mračnom klerikalizmu, koji će zamračiti slobodni naš duh. U ove naše dane, kad se prosipa krv naših duhovnih pastira, kad se žandarmima goni naša pobožna pravoslavna litija, kad se lome pred Sabornom crkvom krstovi i cepaju crkvene zastave, čini mi se kao da smo u prvom činu „Fausta”, kad se u svemoći javlja Satana i kad je uspeo da zavitla sve ljude, sve strasti u satansku igru, zadovoljan time Satana se povukao u stranu i pevao svoju pesmu satanskog pirovanja.

Sada, pred otvorenim vratima naše zemlje, evo, piruje Satana, a u celoj zemlji opasnost preta da se u sudaru, u krvi, zavitla strašna satanska igra; da se razbije naš mir i spokojstvo, da nas baci u mrak i razdor, kao u nedavnoj prošlosti što je ova mračna sila učinila sa Španijom. Čuvajmo našu zemlju! Zadržimo Satana pred vratima. Još je vreme.

Gospodo, ovde nije pitanje samo savesti kad se čovek odlučuje protiv Konkordata, ovde je pitanje slobodne misli koja od svakog zahteva da se odlučuje protivu ovog Konkordata. I zato glasam protiv ovoga Konkordata svim svojim slobodnim bićem, svojim osećajima i u svetloj savesti da ispunjem dug prema narodu i državi. (Živo odobravanje na levlci).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, pošto ni jedan od g. g. Ministara ne može sutra odgovarati na interpelacije to bih vas molio da mi danas, završujući diskusiju, dopustite da predložim kao dnevni red iduće, sutrašnje sednice: Nastavak pretresa u načelu izveštaja Odbora za proučavanje zakonskog predloga o Konkordatu, zaključenom između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije, potpisanim 25 jula 1935 godine u Vatikanu. Prima li Narodna skupština ovaj predlog? (Prima!) Objavljujem da je primljen.

Gospodo narodni poslanici, u sporazumu i u sa Glasnosti sa gospodom šefovima grupa, koja je donesena jednodušno, imam čast predložiti Narodnoj skupštini da načelna debata ovoga zakona o Konkordatu traje još dva dana. Imam čast to da vam predložim na osnovu § 43 Zakona o poslovnom redu. Gospoda šefovi grupa složili su se sa Pretsednikom Narodne skupštine u tome da debata traje još dva dana i da se na glasanje u načelu po zakonskom predlogu o Konkordatu prede prekosutra u šest sati uveče. Da

li Narodna skupština usvaja ovaj sporazum predsednika sa šefovima pojedinih grupa (Usvaja). Objavljujem da je Narodna skupština odredila još 2 dana za debatu u načelu po zakonskom predlogu o Konkordatu i da će Narodna skupština preći na glasanje prekosutra u 6 sati uveče.

Gospodo narodni poslanici, 30 poslanika iz grupe Jugoslovenske radikalne zajednice podneli su predlog da se debata u pojedinostima o ovome zakonskom predlogu takođe izvrši po skraćenom postupku kako to propisuje § 43 Zakona o poslovnom redu. I sa ovim su se složili sva gospoda šefovi grupa. Prema tome imam čast da i ovaj predlog stavim Narodnoj skupštini na glasanje i odluku. Prima li Narodna skupština ovu odluku? (Prima). Objavljujem da je Narodna skupština ovu odluku primila. Sa vašim pristankom ovu sednicu zaključujem a sutrašnju zakazujem sa primljenim dnevnim redom tačno u 8 sati.

Sednica je zaključena u 20,30 časova.

PRILOZI

SENAT KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Br. 1228

Beograd, 17 jula 1937 god.

GOSPODINE PRETSEDNIČE,

Čast mi je saopštiti Vam, da je Senat Kraljevine Jugoslavije primio na svome XXIII redovnom sastanku, održanom 17 jula o. g., Predlog zakona o izvanrednom priznanju godina državne službe i penzije Spiri Hadži-Ristiću, koji je Senatu podneo po prethodno obavljenom zakonskom postupku, senatski Odbor za molbe i žalbe.

Ujedno mi je čast poslati Vam, saobrazno čl. 64 Ustava i § 66 Zakona o poslovnom redu u Senatu, tekst ovog zakonskog predloga u redakciji kako ga je Senat usvojio, zajedno sa ostalim materijalom, moleći Vas da ga izvolite izneti Narodnoj skupštini na rešenje još u toku ovoga skupštinskog zasedanja, a svakako do kraja ovoga saziva.

Izveštavajući Vas o prednjem, molim Vas, Gospodine Pretsedniče da izvolite primiti uverenje o mome visokom poštovanju.

(M. P.)

Pretsednik Senata,

Dr. Želimir Mažuranić, s. r.

Gospodinu

G-nu **STEVANU ĆIRIĆU**

Pretsedniku Narodne skupštine

BEOGRAD

SENAT KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

sazvan Ukazom od 15 oktobra 1936 godine u redovan saziv za 20 oktobar 1936 godine, na svome XXIII re-

dovnom sastanku, održanom 17 jula 1937 godine u Beogradu, usvojio je i predlaže Narodnoj skupštini da i ona primi sledeći

PREDLOG ZAKONA

O

Izvanrednom priznanju godina državne službe i penzije Spiri Hadži-Ristiću

koji glasi:

§ 1

Priznaje se Spiri Hadži-Ristiću, biv. dragomanu Generalnog konzulata Kraljevine Srbije u Skoplju i nacionalnom radniku, u godine stvarno provedene aktivne državne službe vreme od 1 avgusta 1899 do do 22 avgusta 1920 godine, koje je proveo kao dragoman i Pretsednik opštine skopske. Pored ovoga priznaje mu se za penziju i vreme od 3 godine, koje je proveo u ratu kao obaveznik činovničkog reda; — svega mu se priznaje za penziju 24 godine i 22 dana. Penzija će mu se odrediti prema priznatim godinama službe za penziju i prema plati i položajnom dodatku činovnika III grupe 1 stepena sa pravom na odgovarajuće dodatke na skupoću, — no bez prava naknade za proteklo vreme.

§ 2

O izvršenju ovoga Zakona staraće se Ministar finansija.

§ 3

Ovaj Zakon stupa na snagu kad ga Kraljevski Namesnici potpišu, a obaveznu snagu dobija kad se obnaroduje u Službenim novinama.

(M. P.)

Sekretar Senata,

Dr. Đura Kotur, s. r.

Pretsednik Senata,

Dr. Želimir Mažuranić, s. r.

SENAT KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
Br. 1229

Beograd, 17 jula 1937 god.

GOSPODINE PRETSEDNIČE,

Čast mi je saopštiti Vam, da je Senat Kraljevine Jugoslavije primio na svome XXIII redovnom sastanku, održanom 17 jula o. g., Zakonski predlog o izvanrednoj državnoj pomoći, koji je Senatu podneo, po prethodno obavljenom zakonskom postupku, senatski Odbor za molbe i žalbe.

Ujedno mi je čast poslati Vam, saobrazno čl. 64 Ustava i § 66 Zakona o poslovnom redu u Senatu, tekst ovog zakonskog predloga, u redakciji kako ga je Senat usvojio, zajedno sa ostalim materijalom, moleći Vas, da ga izvolite izneti Narodnoj skupštini na rešenje još u toku ovoga skupštinskog zasedanja, a svakako do kraja ovoga saziva.

Izveštavajući Vas o prednjem, molim Vas, Gospodine Pretsedniče, da izvolite primiti uverenje o mome visokom poštovanju.

(M. P.)

Pretsednik Senata,
Dr. Želimir Mažuranić, s. r.

Gospodinu

G-nu STEVANU ČIRIĆU
Pretsedniku Narodne skupštine
BEOGRAD

SENAT KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

sazvan Ukazom od 15 oktobra 1936 godine u redovan saziv za 20 oktobar 1936 godine na svome XXIII redovnom sastanku, održanom 17 jula 1937 godine u Beogradu, usvojio je i predlaže Narodnoj skupštini da i ona primi sledeći

ZAKONSKI PREDLOG

**O
Izvanrednoj državnoj pomoći**

Ovim zakonskim predlogom dodeljuju se izvanredne državne pomoći, kako je u sledećih 10 paragrafa određeno, a koji glasi:

§ 1

Dodeljuje se Babić udovi Sofiji, iz Zagreba, stalna mesečna doživotna pomoć od 300 dinara.

§ 2

Dodeljuje se Bošković Risti, iz Mostara, stalna mesečna doživotna pomoć od 2.000 dinara.

§ 3

Dodeljuje se Veroni dr. Luki, iz Beograda, stalna mesečna doživotna pomoć od 1.500 dinara.

§ 4

Dodeljuje se Vidaković Dragici, iz Beograda, stalna mesečna doživotna pomoć od 2.000 dinara.

§ 5

Dodeljuje se Denzler Josipi, iz Petrinje, stalna mesečna doživotna pomoć od 500 dinara.

§ 6

Dodeljuje se Savković Milici udovi Jovana, iz Skoplja, stalna mesečna doživotna pomoć od 500 din.

§ 7

Dodeljuje se Đurđević udovi Božani, iz Beograda, stalna mesečna doživotna pomoć od 400 dinara.

§ 8

Dodeljuje se Cihlar udovi Pauli, iz Zagreba, stalna mesečna doživotna pomoć od 800 dinara kao i po 300 dinara mesečno za njena dva sina dok ne svrše studije, a najdalje do punoletstva.

§ 9

Dodeljuje se Drašković Jovanki, udovi Milorada, iz Beograda, stalna mesečna doživotna pomoć od 1.000 dinara, pored penzije koju će primati po specijalnom zakonu.

§ 10

Dodeljuje se Paču Lenki, udovi dr. Laze, iz Beograda, stalna mesečna doživotna pomoć od 1.000 dinara, preko njene obične penzije.

§ 11

O izvršenju ovoga Zakona staraće se Ministar finansija.

§ 12

Ovaj Zakon stupa na snagu kad ga Kraljevski Namesnici potpišu, a obaveznu snagu dobija kad se obnaroduje u »Službenim novinama«.

(M. P.)

Sekretar Senata,
Dr. Đura Kotur, s. r.

Pretsednik Senata,
Dr. Želimir Mažuranić, s. r.